

Novinarstvo u Hrvatskom proljeću: Neda Krmpotić i Vjesnik u srijedu

Radić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:284723>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Marko Radić

**NOVINARSTVO U HRVATSKOM
PROLJEĆU: NEDA KRMPOTIĆ I VJESNIK U
SRIJEDU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA POVIJEST

MARKO RADIĆ

**NOVINARSTVO U HRVATSKOM
PROLJEĆU: NEDA KRMPOTIĆ I VJESNIK U
SRIJEDU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Ivana Jukić

Sumentor: dr. sc. Stipica Grgić

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	5
2.	JUGOSLAVENSKO GOSPODARSTVO.....	7
2.1.	CENTRALISTIČKI SUSTAV – OD RATA DO UVOĐENJA SAMOUPRAVLJANJA.....	9
2.2.	PRIJELAZNA FORMA GOSPODARSTVA – OD UVOĐENJA SAMOUPRAVLJANJA DO POKUŠAJA REFORME.....	11
2.3.	PRVI POKUŠAJ GOSPODARSKE REFORME.....	15
2.4.	DRUGI POKUŠAJ GOSPODARSKE REFORME.....	19
3.	POLITIČKA BORBA SKH ZA PROVOĐENJE REFORMSKIH CILJEVA.....	22
4.	NACIONALNO PITANJE, CENTRALIZAM I DECENTRALIZACIJA.....	27
5.	ODNOS RAZVIJENIH I NERAZVIJENIH.....	29
6.	MEDIJI KAO DIO REFORMSKE STRUJE – VJESNIK U SRIJEDU.....	31
7.	NEDA KRMPOTIĆ – AUTORICA I NJEZINI TEKSTOVI.....	36
7.1.	BIOGRAFIJA.....	36
7.2.	ČLANCI NEDE KRMPOTIĆ.....	39
8.	GENEZA STAVOVA NEDE KRMPOTIĆ DO VIII. KONGRESA SKJ.....	42
8.1.	KRITIKA PREDREFORMSKE PLANSKE EKONOMIJE I EKSTENZIVNOG INVESTICIJSKOG MODELA.....	42
8.2.	REFORMSKI MEHANIZMI I CILJEVI.....	43
	A) RASPODJELA PREMA RADU.....	44
	B) PRODUKTIVNOST.....	45
	C) RESTRUKTURIRANJE PROIZVODNJE.....	46
8.3.	REFORMA U PRAKSI.....	46
	A) PODUZEĆA.....	46
	B) DRUŠTVENO – POLITIČKE ORGANIZACIJE.....	47
9.	RAZMIŠLJANJA O REFORMI – OD VIII. KONGRESA SKJ DO X. SJEDNICE CK SKH.....	48
9.1.	OKVIRI GOSPODARSKE REFORME.....	48
9.2.	POLARIZIRANO DRUŠTVO.....	49

A) RASPODJELA PREMA RADU I PRAVO NA BOGAĆENJE.....	50
B) DOSADAŠNJA INVESTICIJSKA POLITIKA I DRŽAVNA BIROKRACIJA.....	52
C) RAZVIJENI I NERAZVIJENI.....	55
D) POLITIČKI UTJECAJ NA EKONOMIJU.....	57
9.3. REAKCIJA ADMINISTRATIVNE STRUKTURE NA REFORMU.....	57
A) NOVO RUHO STARE INVESTICIJSKE POLITIKE.....	58
B) MEHANIZMI MONOPOLA.....	60
9.4. UNUTRAŠNJI JUGOSLAVENSKI ODNOSI.....	61
A) ODNOS REPUBLIKE I FEDERACIJE.....	61
B) NACIONALNI ODNOSI.....	62
C) EMIGRACIJA.....	63
9.5. MEHANIZMI PROVEDBE REFORME.....	64
A) STRUČNOST.....	65
B) RACIONALIZACIJA I MODERNIZACIJA PROIZVODNJE.....	65
C) RASPOLAGANJE INFORMACIJAMA.....	66
D) ULOGA DRŽAVE.....	67
E) TRŽIŠTE.....	67
F) INTENZIFIKACIJA INVESTICIJA.....	68
10. NACIONALNI PREPOROD – NAKON X. SJEDNICE CK SKH.....	69
10.1. EFEKTI X. SJEDNICE CK SKH.....	69
10.2. POLITIČKO-BIROKRATSKI KOMPLEKS I NJEGOV KAPITAL.....	71
A) MOĆ ELITE.....	71
B) EKONOMSKI UČINCI VLASTI BIROKRACIJE.....	74
10.3. KLASNI SUKOB I MASOVNI POKRET.....	76
10.4. MEĐUNACIONALNI ODNOSI.....	76
A) BORBA PROTIV UNITARIZMA.....	77
B) NACIONALNA RAVNOPRAVNOST.....	79
C) RADIKALIZAM.....	79

10.5.	UNUTRAŠNJI JUGOSLAVENSKI ODNOSI.....	81
	A) OPĆI I PARCIJALNI INTERES.....	81
	B) POLITIČKI OKVIR.....	81
	C) RAZVIJENI I NERAZVIJENI.....	83
	D) DISKRIMINACIJA HRVATSKE.....	84
	E) ISELJAVANJE.....	85
	F) ORUĐA REFORME.....	86
11.	ZAKLJUČAK.....	87
12.	POPIS IZVORA I LITERATURE.....	91
13.	SUMMARY.....	104

1. UVOD

Početak siječnja 1968. u jugoslavenskom se političkom životu vodila dugotrajna i burna rasprava o tzv. „jednom postotku“.¹ Riječ je bila o doprinosu za socijalnu skrb u općinama i republikama. U saveznoj se skupštini pojavio prijedlog o snižavanju te stope za 1%. Međutim, taj su trošak trebale snositi jugoslavenske republike, a ne savezna država. Zastupnici iz dviju najrazvijenih republika, SR Hrvatske i SR Slovenije, pobunili su se protiv takve odluke, tražeći za republike pravo da samostalno odluče o svojim doprinosima. Sukob nije bio ni bezazlen, niti jednodimenzionalan. Čak je Izvršni komitet Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (IK CK SKJ) – najviše partijsko tijelo – stao na stranu republika i kritizirao organe savezne države. Pobunjene su republike nakon tih burnih zbivanja odlučile u svojim parlamentima kako se neće pridržavati takve štetne odluke. Iako su pritom imale podršku partijskoga vrha, ovaj je neposluh federativnih jedinica prema odlukama savezne države pokazao svu dubinu jugoslavenskih nesporazuma.

Atmosfera u javnosti bila je užarena. Prije nego li je sukob razriješen pravorijekom vrha Partije i posljedičnim odlukama republičkih parlamenata, dok je skupštinska svađa još bila na vrhuncu, Neda Krmpotić, najistaknutija unutrašnjopolitička politička komentatorica zagrebačkog *Vjesnika*, uključila se u javnu raspravu što je pratila onu skupštinsku. U svojim je člancima, objavljenima tijekom prvih dana siječnja, a naročito u onom naslovljenom „Talenti i obožavaoci“,² postavila mnoga važna pitanja koja su izvirala iz skupštinske svađe: kakvo pravo imaju jugoslavenske republike u odnosu prema federaciji? Imaju li gospodarski nerazvijene jugoslavenske republike pravo na pomoć onih razvijenih? Kakav treba biti odnos između gospodarstva i države? Kakav, na koncu, treba biti odnos među jugoslavenskim republikama i narodima koji u njima žive? Svako od ovih pitanja imalo je odlučujući utjecaj na opstanak socijalističke Jugoslavije. Sve do sredine 1960-ih nije bilo moguće da se tako delikatne teme pretresaju na stranicama novina, štoviše da budu objavljene kao udarni komentar na drugoj stranici glavnog republičkog dnevnika. Očito je kako je promijenjena pozicija medija svjedočila o ozbiljnim promjenama u cijelom političkom životu. Zato smatram da analiza stavova iznesenih u medijima mnogo otkriva o naravi kako jugoslavenskog političkog ustroja, tako i o promjenama koje su ga snašle.

¹ Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.), 38. – 43., 287.

² Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.I.1968., 4.

U ovom ću radu pokušati sadržajnom analizom članaka, koje je Neda Krmpotić objavljivala od kraja 1950-ih do početka 1972., dati detaljni pregled političkih razmišljanja jedne od najistaknutijih političkih i gospodarskih komentatora socijalističke Hrvatske tijekom 1960-ih, koja se tijekom cjeline svoje novinarske karijere bavila istim onim prijelomnim pitanjima jugoslavenske države koja je postavila tijekom skupštinske rasprave u siječnju 1968. Prije nego li što raščlanim njezine članke, nastojat ću ocrtati osnovna obilježja gospodarskih i društvenih procesa tih godina, kako bih pregled njezinih stavova mogao smjestiti u jasan politički kontekst složenoga jugoslavenskog društva.

Razmišljanja koja je Krmpotić iznijela u svojim člancima važna su za razumijevanje kako političkog, tako i medijskog sustava. Naime, njezin je javni angažman bio vrlo jasno politički određen. Kao javno deklarirani zastupnik reformske političke struje, tada dominantne u hrvatskom političkom prostoru, Neda Krmpotić je svojim istaknutim novinarskim radom pridonijela javnoj vidljivosti političkih razmišljanja reformskih političara. Formulirala ih je na jasan i pregledan način, primjenjujući načelne stavove na konkretna dnevna zbivanja, te tako usmjeravala javno mnijenje na podršku djelovanju reformskih političara, o čemu svjedoči i visoka naklada izdanja u kojima je pisala. S obzirom na činjenicu da je ta politička struja svoj uspjeh u unutarpartijskoj borbi temeljila na masovnoj podršci što ju je dobivala, to mi se važnijim čini razumijevanje međusobnog prožimanja stavova izraženih u masovnim medijima i ukupnog smjera reformske politike u Jugoslaviji 1960-ih.

Analiza njezinih stavova poslužit će, osim toga, razumijevanju pozicije novinara unutar jugoslavenskog političkog sustava, pa i socijalističkih sustava u cjelini. Novinar, naime, unatoč liberalizaciji uloge i položaja medija u cjelini, svoj osobni utjecaj temelji upravo na dotadašnjem političkom položaju „društveno-političkog radnika“. Tako tradicija važnog i ideološki kapacitiranog položaja kojeg novinar zauzima u ustroju komunističkog pokreta i komunističke vlasti, biva spojena s popuštanjem stege u vremenu liberalizacije, što smješta novinara na ključna sjecišta svakog političkog procesa. Zato se detaljna analiza kritika koje je Neda Krmpotić upućivala na račun postojećih odnosa u društvu nadopunjuje s analizom stavova koje je zastupala, te svjedoči o dualnoj poziciji koju je zauzimao jugoslavenski politički komentator tijekom 1960-ih.

2. JUGOSLAVENSKO GOSPODARSTVO

Ekonomski ustroj socijalističke Jugoslavije u svojim je osnovnim karakteristikama ostao nepromijenjenim sve do raspada države, unatoč kratkotrajnim pozitivnim rezultatima sukcesivnih reforma. Nekoliko godina nakon Drugoga svjetskog rata formalno je razgrađen gospodarski sustav dirigitiran iz centra, što je prema sovjetskom modelu ustrojen nakon pobjede u ratu. No, narav sustava ostala je istom do raspada države: centralna državna regulativa i dalje je ograničavala tržišne procese, reproducirajući time problematične društvene odnose, služeći se administrativnom intervencijom putem propisa i ad hoc mjera više nego li instrumentima ekonomske politike.³ Osnovni segmenti gospodarstva bili su u nadležnosti države: osim investicijske politike, koja je početak klupka, država je provodila kontrolu nad cijenama, monetarnim i kreditnim sustavom i deviznim poslovanjem, a centralizirana porezna politika u praksi je anulirala samostalnost republika. Kad se takva mjera kontrole središnje države preklopi s politikom izjednačavanja stupnja razvoja jugoslavenskih republika, koja je bila glavni motiv velikim investicijama, posljedice obuhvaćaju svaki element gospodarskog sustava. Tako su cijene formulirane prema troškovima neproduktivnih, a iz istog je razloga fiksiran devizni tečaj. To je kontinuirano stvaralo inflaciju i međunarodnu nekonkurentnost, stimuliralo uvoz i zaduživanje u inozemstvu. Također, teret neekonomskih investicija i proračunska potrošnja, uvjetovani politički, utvrđivani su unaprijed – neovisno o prihodu koji ih je trebao financirati, odnosno na temelju pogrešnih podataka o stanju gospodarstva. Pri tome je značajnu ulogu imala paradžavna forma sindikalne organizacije i rukovodstva poduzeća.⁴

S težištem postavljenim na industrijalizaciju, vrlo velik udio u društvenom proizvodu imale su investicije u osnovna sredstva koje je putem kredita provodila država, i to uz nerealne uvjete. Budući da je tako iscrpljen gotovo sav investicijski kapital, gospodarstvo se moralo zaduživati za obrtna sredstva.⁵ Takva investicijska politika početak je spirale koja obilježava jugoslavensko

³ Jakov Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo. Privredna kretanja i ekonomska politika* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Golden Marketing, 1996.), 11., 28.; Duško Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, (Zagreb: Globus, 1987.), 272.

⁴ „Društvenim planom za sljedeću godinu pretpostavljaju se realna kretanja društvenog proizvoda, cijena, izvoza i uvoza, te na temelju toga utvrđuje se 'nominalni' rast društvenog proizvoda i ukupno raspoloživih sredstava. To je osnova za raspodjelu, s tim što se sredstva za proračunsku potrošnju utvrđuju u fiksnim iznosima, (...) neovisno o tome kako će se planske prognoze ostvarivati. (...) Na sličnim osnovama vodi se i monetarnokreditna politika“. Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 28. - 29., 47.; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, (Zagreb: Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2006.), 219.–221.

⁵ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 13.–14., 27.

gospodarstvo sve do raspada države: unatoč velikim investicijama izraženim u visokim stopama rasta i posljedičnoj relativnoj izjednačenosti u razini tehnološkog napretka u odnosu na druge zemlje, Jugoslavija je ostvarivala naglašeno nižu produktivnost rada i efikasnost investicija. To je bila posljedica ekonomske politike utemeljene na jeftinoj radnoj snazi i skupim investicijama, uz izrazito autarkično ignoriranje vanjskih gospodarskih faktora. Naime, brz razvoj zahtijevao je velike i skupe investicije, uvjetujući time brz porast zaposlenosti. No, skupoća investicija limitirala je visinu osobnog dohotka, jer se investiralo gotovo cijelu akumulaciju produktivne proizvodnje. Za osobne dohodke nije ostajalo mnogo, što je ograničavalo zarade i radnu snagu činilo iznimno jeftinom. Limitirane, pak, zarade radnika destimulirale su produktivnost i efikasnost investicija. „Iz takvog začaranog kruga Jugoslavija se nikada nije izvukla. Teško je u svjetskim razmjerima naći lošiji primjer.“⁶

Procesi u hrvatskom gospodarstvu u osnovnim su tendencijama odražavali ukupne odnose jugoslavenske ekonomije, tako da u odnosu prema drugim zemljama i Hrvatska i Jugoslavija pokazuju istovrsna odstupanja. Međutim, postoje i razlike između cjeline jugoslavenskog gospodarstva i zasebnog hrvatskog gospodarstva. Tako su podatci već od kasnih pedesetih upozoravali na rastuću neravnopravnost Hrvatske u okviru jugoslavenske federacije, što objašnjava veću podršku koju je politika reformiranja gospodarstva imala u Hrvatskoj. Hrvatska je, naime, imala veću stopu rasta produktivnosti rada u odnosu na ostatak Jugoslavije, pa je zato je ostvarivala znatno (29%) veći društveni proizvod od jugoslavenskog prosjeka, ali jednak udio u potrošnji, kako osobnoj tako i općoj, kao i druge republike. Također, imala je nižu stopu rasta industrije od jugoslavenskoga prosjeka, te kontinuirano ispodprosječan udio u investicijama.⁷

Tek su političke promjene tijekom 1970-ih – ustavni amandmani iz 1971. i novi Ustav iz 1974. – donekle poboljšale ovakav položaj gospodarstva. No, osamostaljivanje gospodarstva ostalo je nedorečeno, jer ni ustavne promjene nisu uspjele ukinuti realni etatistički monopol na gospodarske mehanizme i neprekinuti rast proračunske potrošnje na svim razinama, poduprte inflacijom i zaduživanjem. Tako je Jugoslavija u 1980-te kročila sa stagnacijom rasta društvenog proizvoda, uz daljnji rast investicija i zapošljavanja te pad efikasnosti i iskorištenosti kapaciteta. Rezultate

⁶ Osobni dohodak je socijalistički eufemizam za plaću. Rabim ga u ostatku teksta zbog jednostavnosti i autentičnosti. Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 13.–16., 18., 27., 30., 208.

⁷ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 12.–20.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 335., 350.

posljednjih pokušaja reforme krajem 1980-ih – koji su imali gotovo identične ciljeve kao i reformski pokušaji šezdesetih – država nije uspjela doživjeti.⁸

2.1. CENTRALISTIČKI SUSTAV – OD RATA DO UVOĐENJA SAMOUPRAVLJANJA

Gospodarski sustav koji su nakon Drugoga svjetskog rata počeli izgrađivati jugoslavenski komunisti bio je u svim svojim ciljevima i rješenjima odraz sovjetskog modela.⁹ Usporedno s procesom uspostave socijalističke vlasti i izdvajanja Jugoslavije iz sovjetske zone utjecaja tekli su i procesi koji su dubinski zahvaćali u strukturu gospodarstva, kao što su agrarna i valutna reforma, (prisilna) kolektivizacija, konfiskacija i nacionalizacija. Ovi su procesi pomogli uspostavi visoko centraliziranog gospodarstva i državnog vlasništva, što je bilo analogno uspostavi visoko centralizirane i hijerarhizirane političke vlasti na razini federacije, koncentrirane u amalgamu državnog i partijskog aparata.¹⁰

Osnovica sustava bilo je centralno odlučivanje o svim ekonomskim pitanjima (izuzev individualnih odluka o potrošnji), praćeno lenjinskim principom demokratskog centralizma u političkom odlučivanju. Tim je principima funkcioniranja sustava birokratska centralizacija bila osnovnim oruđem, jer je ukupno gospodarstvo organizirano kao jedinstveno poduzeće, pri čemu država, koja prisvaja akumulaciju, snosi rizik poslovanja. Savezni proračun pritom funkcionira kao opći fond državne akumulacije i osnovni izvor financiranja investicija. Organizacijski gledano, pojedinačno poduzeće nalazilo se na dnu hijerarhijske ljestvice. Iako ima pravnu osobnost, poduzeće je, kao državni organ, pod kontrolom državne uprave i nema poslovnu samostalnost. Njime upravlja direkcija za grupu istovrsnih poduzeća unutar pojedinog ministarstva. Ministri svih gospodarskih resora podložni su ministru planiranja i odredbama Savezne planske komisije. Cijelu tu izvršnu piramidu, u kojoj je republička razina podređena saveznoj, svojim političkim

⁸ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 13., 23.–31.; Stipe Šušar, *Vrijeme iskušenja. Jugoslavenski socijalizam između vizija i posrtaja*, (Sarajevo: Izdavačka djelatnost NIŠRO „Oslobođenje“, 1988.), 9. – 36.; Duško Sekulić misli kako je moguće da „kriza uvjetuje reformu, a reforma (neuspješno provedena) produbljuje krizu.“ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 125., 294.

⁹ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 126., 128.; John R. Lampe, *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999.), 238.

¹⁰ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, (Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.), 286.–288.; Zoran Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, (Zagreb: Narodne novine, 1980.), 169.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 177.–198., 242.–248.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 238.–241., 245.

autoritetom natkriljuje Politbiro. U takvom sustavu centraliziranog odlučivanja informacije putuju s niže na višu razinu, a odluke se, u obliku direktive kao osnovnog regulatornog mehanizma, prenose s više na nižu razinu. Direktive su, pak, djelo planskih agencija, koje su prvenstveno politički, a ne stručni organi, čime je zaokružena struktura preklapanja državnih organa i gospodarstva.¹¹ Osnovna poluga ekonomskog razvoja bio je gospodarski plan, koji je imao snagu zakona, a obuhvaćao je čitavo gospodarstvo, pa i ostatke privatnog vlasništva. Zbog dominantne uloge plana (središnja vlast pod svojim je nadzorom držala gotovo sva sredstva za investicije sve do 1952.), novac je kao alokativno sredstvo limitiran na individualno nagrađivanje i potrošnju.¹² Glavni cilj ovako postavljenog gospodarskog sustava bila je eliminacija zaostalosti zemlje – dodatno devastirane ratom – te dubinska izmjena gospodarske strukture u smjeru sovjetskog modela razvoja, putem što intenzivnijeg povećanja proizvodnih kapaciteta. To je, uz veliku ulogu strane pomoći, bilo omogućeno centralizacijom akumulacije, a naglasak je stavljen na rapidnu industrijalizaciju uz nasilno oslanjanje na prihode ostvarene u poljoprivredi, što međutim nije popraćeno odgovarajućim povratnim investicijama. Industrijalizacija nije uključivala laku industriju ni industriju potrošnih dobara, što je, kao i zaostajanje investicija u poljoprivredi, utjecalo na standard. Rapidna je industrijalizacija, također, u uvjetima postojećeg sustava uzrokovala stvaranje golemog birokratskog aparata. Taj je razvojni model bio temeljen na autarkičnoj staljinističkoj koncepciji „socijalizma u okruženju“, pri čemu se svaki oblik decentralizacije ili tržišta smatra oblikom kapitalizma. Raskid sa SSSR-om samo je ojačao paranoidni „mentalitet okruženja“ koji je uvjetovao takvu politiku.¹³

Postojalo je mnogo razloga za napuštanje takve organizacije gospodarstva. Osim samoizolacije koju je uspostavljala, važan razlog za promjene bila je neefikasnost velikih investicija, uzrokovana nedostatkom stvarne individualne motivacije (izuzev prisile ili stahanovskog kulta) i sklonošću poduzeća da prikažu svoje mogućnosti nižima od stvarnih, kako bi lakše ostvarila plan. Industrijalizacija je provedena kaotično, a utemeljena je na planovima koji su bili nerealno ambiciozni, pa je i proizvodnja takve industrije bila nerentabilnom. Pratio ju je alarmantno nizak

¹¹ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 126.–131., 272.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 295.; Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 171.–172.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 286. – 287.; Demokratski centralizam je lenjinistička doktrina prema kojoj članovi moraju lojalno i bez pitanja izvršavati partijske odluke. Nakon (teoretski) slobodne i demokratske rasprave od najniže do najviše partijske instance, jednom donesene partijske odluke postaju direktive koje bezpogovorno obvezuju svakog člana Partije.

¹² Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 126.–129.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 349.

¹³ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 120.–121., 126.–133.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 222.–227.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 292.–295.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 229., 238.–241., 246., 249.

stupanj stručnosti kadra u državnoj službi i gospodarstvu. Katastrofalne su posljedice imale metode financiranja investicija putem amortizacijskog kapitala postojećih poduzeća, manipulacije cijenama i zaostajanja standarda. Te su metode uzrokovale dugoročnu neravnotežu gospodarstva, očit u rezultatima poljoprivrede već u prvim poratnim godinama. Centralizirano gospodarstvo gušilo je lokalnu inicijativu i izazivalo masovni otpor seljačkog stanovništva. No, unatoč mnogim ekonomskim razlozima, ključnu je ulogu u ranom odvajanju od dogmatskih modela odigrao politički razlaz sa SSSR-om i posljedična ekonomska blokada komunističkog bloka, koja je Jugoslaviju stavila pred izbor između neposrednog ekonomskog kolapsa i približavanja zemljama tržišnog gospodarstva. Takva pozicija uvjetovala je i promjenu ideološkog obrasca – dijelom pod direktnim pritiskom zapadnih sila – u oblik koji bi bio prihvatljiviji liberalnim ekonomskim partnerima, među kojima su se Sjedinjene Američke Države kreditima i direktnom pomoći istaknule kao najvažniji čimbenik ekonomskog opstanka Titove Jugoslavije. Taj je novi oblik ideologije, nazvan samoupravljanjem, zadržan i tijekom daljnjih turbulentnih mijena u odnosima sa Sovjetskim Savezom nakon Staljinove smrti.¹⁴

2.2. PRIJELAZNA FORMA GOSPODARSTVA – OD UVOĐENJA SAMOUPRAVLJANJA DO POKUŠAJA REFORME

Nakon raskida sa Staljinom, 1950. godine je donesen *Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva*, čime počinje postupni razvoj jugoslavenskog „puta u socijalizam“.¹⁵ Osnovni karakter izmjena koje su kroz godine uvođene u sustav vodio je dvama osnovnim kolosijecima: deetatizaciji (što je označavalo tijek postupnog prenošenja ovlasti s državne administracije na gospodarstvo) i decentralizaciji (što je označavalo trend postupnog jačanja položaja republika u odnosu prema federaciji). Ti su procesi uključivali uvođenje određenih tržišnih elemenata te poslovno osamostaljivanje gospodarskih

¹⁴ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 131. – 139.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 292.–295., 306.–307., 317.–319.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 238.–250., 253.–256., 260.–271.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 196.–198., 201.–204., 216.–224., 228.–233., 284.–285.; Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici* (Zagreb: Matica hrvatska, 2002.), *passim*. Politika cijena je imala najdalekosežnije efekte. Niske cijene poljoprivrednih proizvoda i visoke cijene industrijskih proizvoda omogućile su alokaciju iz poljoprivrede u industriju i djelovale destimulirajuće na obje grane. S druge strane, amortizacijski kapital je također služio za nove investicije, što je dovodilo do dezinvestiranja u granama iz kojih je oduzet i uzrokovalo dugoročni strukturni disbalans. Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 167.–168.

¹⁵ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 17.

organizacija od „birokratizma“ državnog aparata, iako i dalje unutar okvira stroge kontrole gospodarstva.¹⁶ Takve su promjene, iako u najvećoj mjeri bez stvarnih posljedica, bile moguće jer je izmjenjena osnovna paradigma na kojoj se temeljilo razumijevanje gospodarstva. Umjesto tradicionalne socijalističke ideje da je poduzeće društvena imovina, pa dakle akumulacija stvorena u tom poduzeću pripada državi kao predstavnici društva, formulirana je nova ideja autonomije radnog kolektiva koji stvara akumulaciju, pa konzekventno treba raspolagati i ostvarenim prihodom. Tradicionalna socijalistička ideja vodi shvaćanju države kao centralne instance planiranja; ideja autonomije radnog kolektiva, nazvana samoupravljanjem, vodila je procesima razgradnje državnog monopola.¹⁷

Osamostaljivanje gospodarstva nastavilo se očitovati kroz daljnje legislativne mjere, koje su formalno ograničile ulogu države na planiranje „osnovnih proporcija razvoja“, kako bi se spriječilo „tržišnu stihiju“. Iako je odredbama Ustavnog zakona iz 1953. određeno da „samoupravni organi“ donose određene odluke o raspodjeli osobnih dohodaka, pa počinju preuzimati i određenu ingerenciju nad jednostavnom reprodukcijom i svakodnevnim poslovanjem, planiranje spomenutih „osnovnih proporcija razvoja“ zapravo je značilo nastavak državne kontrole nad investicijama u nove kapacitete. Država je, također, i dalje kontrolirala stvoreni višak akumulacije, kao i ključne poluge sustava poput vanjske trgovine, deviznog poslovanja, politike cijena ili kreditno-monetarnog mehanizma. Pozicija novouspostavljenih radničkih savjeta, koji su formalno upravljali, bila je minorizirana beznačajnim postotkom akumulacije kojim su poduzeća doista raspolagala. Osim toga, njihove su odluke bile politički čvrsto osigurane ključnom pozicijom direktora i partijske organizacije u procesu neposrednog upravljanja, kao i zadržavanjem uloge sindikata kao transmisije partijskih odluka.¹⁸

Osim rearanžiranja formalnog oblika gospodarstva, provedene su i analogne promjene u političkom sustavu. One su institucionalizirale koncepciju komune, novi oblik lokalne vlasti ustrojen oko općine, a smanjile ulogu republika, pa su komune raspolagale i većim investicijskim sredstvima od republike. Komuna je trebala proširiti samoupravno odlučivanje na sva područja društvenog života, pa su skupštine općina proglašene „višim oblikom samoupravljanja“. Pokazalo

¹⁶ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 20.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 18.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 142.–147.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 307.–308., 329.–330.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 285.–286.

¹⁷ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 120.–123.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 285.

¹⁸ Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 177.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 329.–331.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 284.–290.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 18.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 252.–253., 275.–277.

se, međutim, kako ni formalne promjene na političkom planu ne znače nužno promjene u praksi, odnosno kako – iako međuovisni – procesi deetatizacije i decentralizacije nisu nužno automatski vezani. Naime, komuna je postala još jednim prijenosnim remenom partijske vlasti, pa je kroz nju zadržana, u drugoj formi, kontrola hijerarhije državnog aparata nad gospodarstvom. Iako je centralni birokratski aparat uistinu smanjen, one ovlasti kojih se odrekla savezna država preuzele su niže razine vlasti, i to u strogoj hijerarhiji, tako da su razni oblici države i dalje raspolagali gotovo trima četvrtinama investicijskog kapitala. Komuna je, također, u sprezi sa središnjom vlašću poslužila nametanju lokalnih interesa, što je vodilo iracionalnim investicijskim odlukama i umnožavanju tzv. političkih tvornica – pogona podignutih bez ekonomskog opravdanja, isključivo na temelju političkih kriterija.¹⁹

Promjene uvedene samoupravljanjem odrazile su se i na proračunu, koji je prestao biti osnovnim instrumentom neposrednog financiranja gospodarskog razvoja. Uz to je formalno decentraliziran, što je bilo u skladu s rastom važnosti lokalnih jedinica vlasti. No, porastao je posredni utjecaj proračuna na gospodarstvo, pa gotovo trećina proračunskih rashoda otpada na regrese i dotacije.²⁰ Tijekom razdoblja između uvođenja samoupravljanja i reforme gospodarstva, provođene su stalne promjene u sustavu oporezivanja, pri čemu opadaju prihodi proračuna od gospodarstva, a rastu prihodi od stanovništva. U tim je promjenama važna i trajna bila pojava fondova, kao specijaliziranih proračuna za različite društvene potrebe, poput stanogradnje, školstva, cesta, itd. Naročito važnu ulogu imali su investicijski fondovi, organizirani na svim razinama teritorijalnog ustroja, ali je po veličini sredstava apsolutno najveći bio opći investicijski fond (OIF) na saveznoj razini, obuhvaćen saveznim društvenim planom. Krediti za investicije iz svih su investicijskih fondova davani uz povlaštene kamate, putem natječaja i putem raspodjele kroz društveni plan. Međutim, unatoč službenoj decentralizaciji, sva su investicijska sredstva ipak dijeljena prema odlukama centralnih saveznih organa, čime je jasno određena dopuštena mjera razgradnje centraliziranog sustava. Kao i uvođenje komune, tako je i decentralizacija fondova poticala zanemarivanje ekonomskih kriterija pri investiranju zbog zadovoljavanja lokalnih interesa.²¹

¹⁹ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 20.–21.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 122.–124., 139.–147., 272.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 240., 349.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 314.–316.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 256.–258.

²⁰ Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 174.–180.

²¹ Izmjene u položaju gospodarstva te promjena ideološke matrice očitovale su se i u činjenici da se opći investicijski fond (OIF) dijelom financirao iz kamata koje su poduzeća počela plaćati na prethodne državne investicije. Budući da je država bila ta koja je provela investicije u proizvodne kapacitete, osamostaljivanje gospodarstva značilo je i da poduzeća od 1953. moraju plaćati kamate na te investicije. Kamate, koje su se isprva plaćale samo na osnovna

Ekonomski su kriteriji bili zanemareni i u drugim segmentima, kao što su struktura zaposlenosti i opći opseg investicija. Dogma pune zaposlenosti uvjetovala je stvaranje golemih poduzeća, pa je stručnost menadžmenta bila utoliko važnija. No, politička podobnost, ključna pri izboru rukovodećih ljudi, nije ostavljala prostora izboru ljudi koji bi mogli upravljati takvim poduzećima ili se oduprijeti koruptivnim iskušenjima da – u suradnji s radničkim savjetima – prihod podijele kroz osobne dohotke. Što se strukture investicija tiče, u ovom su razdoblju uvedene određene promjene. To se dijelom dogodilo zbog naglog prekida sa sovjetskim izvorima strojeva i sirovina, a dijelom je u pitanju bila namjerna nadoknada preinvestiranosti teške industrije, karakteristične za poslijeratno razdoblje. Stidljive su izmjene imale vrlo pozitivne učinke na gospodarstvo i standard, no investicije u tešku industriju i dalje su imale prednost, a stupanj općeg rasta investicija primjeren ekstenzivnom gospodarstvu nije smanjen. To će dugoročno imati nepopravljive posljedice – investicijska potrošnja koja trajno nadmašuje prihode izazivala je inflaciju, jer je razlika nadoknađivana kreditima iz emisije novca.²²

Formalno su, dakle, ukinuti državno vlasništvo i monopol u odlučivanju, ali se zadržavanjem realne kontrole putem fondova u rukama državnih organa počela gomilati akumulacija, odnosno se „počeo stvarati 'društveni' kapital kao glavni izvor državnih investicija“. Time je državna kontrola nad gospodarstvom ostala gotovo apsolutnom.²³ Iza ideološke sheme samoupravljanja kao *differentiae specificae* jugoslavenskog socijalizma, politički potrebne u odnosima prema obama ideološkim blokovima (što je manifestirano i u prekrštavanju Komunističke partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije na VI. kongresu, održanom 1952.), realna je kontrola nad gospodarstvom ostala u rukama partijskih organizacija kojima je premrežena teritorijalna i

sredstva, sredinom 1956. proširene su i na fond obrtnih sredstava. Uplaćivane su u opći investicijski fond. Što se stvarnog stanja decentralizacije tiče, sredstva decentraliziranih fondova često su služila samo kao kolateral za osiguravanje investicije saveznog fonda. Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 173.–188.; Ovako ustrojen sustav nije dokinuo ključan utjecaj birokracije na gospodarstvo. Činjenica da je proces odobravanja kreditnih zahtjeva trajao čak i po nekoliko godina – u kojem roku je tražena investicija postajala tehnološki zastarjela – rječito govori o niskom stupnju efikasnosti sustava. Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 193.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 329.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 252.

²² „Sve je učestalija bila pojava zaduživanja društvenih investicijskih fondova kod Narodne banke. To je bilo posebno naglašeno kod OIF-a na razini federacije. Narodna banka je financirala ovaj deficit uglavnom kreditima iz nepokrivene emisije. Na taj način je u privredna kretanja ugrađen dodatni impuls inflatornim kretanjima.“ Ovakvu je politiku nemoguće okarakterizirati bilo kako drugačije nego li sumanutom, a dugoročne posljedice su mogle biti isključivo katastrofalne. Naravno, takav sustav potiče jačanje federalne države i preuzimanje raspolaganja akumulacijom kako bi se pokušalo nadoknaditi investicije. Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 188.–189., 197.–198.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 331.–333.; Čak 62% radne snage bilo je zaposleno u poduzećima s više od 4000 radnika. Lampe, *Yugoslavia as History*, 249., 273.–277.

²³ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 18.; Služba državne sigurnosti imala je također utjecaja na gospodarstvo, kontrolirajući kadrovsku politiku. Matković, *Povijest Jugoslavije*, 329.–331.

administrativna organizacija države. Zbilja nije odgovarala propagandnoj temi o Partiji koja ne upravlja nego usmjerava.²⁴

Također, paralelni tijek spomenutih procesa decentralizacije i deetatizacije počeo je dinamizirati odnose društvene i političke moći jasnijim razlikovanjem društvenih grupa u gospodarstvu i državnoj administraciji te nastajanjem koalicija i konflikata između raznorodnih gospodarskih interesa i političke vlasti na različitim razinama.²⁵

2.3. PRVI POKUŠAJ GOSPODARSKE REFORME

Unatoč visokim stopama rasta, postignutim u dotadašnjem sustavu, početkom 1960-ih postalo je očito kako se jugoslavensko gospodarstvo na postojećim temeljima ne može dalje razvijati. Kompromisna sistemska rješenja, iracionalna investicijska politika, politički podoban i nestručan menadžment poduzeća te ukupno zanemarivanje ekonomskih zakonitosti nisu bili valjana početna točka za priključak svjetskom gospodarstvu. Sustav je dosegnuo granice, a upravo je razina razvijenosti, postignuta u okolnostima ekstenzivnog sustava koji na visoka ulaganja sredstava i rada nije odgovorio zadovoljavajućom stopom produktivnosti, uvjetovala stvarno provođenje zacrtanih načela samoupravljanja. To je značilo uvođenje intenzivnog sustava: više tržišnih principa i veće samostalnosti gospodarstva u odnosu na državne planere. Zato je razvoj ideje samoupravljanja tijekom 1960-ih počeo voditi jugoslavensko gospodarstvo prema određenim formama tržišnog gospodarstva. Drugi važan poticaj preorijentaciji davali su i konkretni oblici vanjskog utjecaja – osim uvjeta zapadnoeuropskih tržišta na koje je Jugoslavija kročila, u pitanju je bila i direktna dotacija. Milijarde dolara pomoći, koje su od raskida sa Staljinom pa sve do raspada SFRJ u Jugoslaviju sustavno pritjecale putem kredita i dotacija zapadnih država, američkih banaka te Svjetske banke, sa sobom su nosile i određene „upute za upotrebu“.²⁶

²⁴ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 308.–310.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 238.–241., 286.–287., 293.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 229.–230., 250.–253., 258. ; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 19.

²⁵ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 146.–147.

²⁶ Razlika između ekstenzivnog i intenzivnog modela u socijalističkom je sustavu važna zbog implikacija koje ima u odnosu prema (Marxovim) kategorijama eksploatacije i vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Ekstenzivni model provodi maksimalizaciju rasta bez obzira na dobit, putem brojčanog, prostornog ili vremenskog povećanja ili proširivanja elemenata proizvodnje. Intenzivni model vodi računa o dobiti, jer nastoji ostvariti istu stopu proizvodnje na ograničenim sredstvima i u ograničenoj jedinici vremena, povećavajući produktivnost radnika. Primjenjene u praksi, ove kategorije pripisane su centraliziranom, odnosno decentraliziranom ustroju jugoslavenskog gospodarstva. Tako u ekstenzivnom modelu država raspodjeljuje dohodak, a u intenzivnom poduzeća; ekstenzivni naglašava proizvodnju, a intenzivni potrošnju; ekstenzivni je model autarkičan, a intenzivni otvoren. Joško Simončić,

U raspravama o gospodarskoj reformi kristalizirali su se suprotstavljeni interesi i raznorodna shvaćanja, formirana već u trenutku uvođenja samoupravljanja. Izuzev razvijenih i nerazvijenih, o kojima će biti još riječi, dvije struje koje su dominantno obilježile pokušaje reformiranja sustava mogu se okvirno nazvati centralistima i decentralistima. Centralna osoba jugoslavenskog društveno-političkog sustava, Josip Broz Tito, postavljao se iznad tih podjela, mijenjajući strane sve do obustave reforme krajem 1971. godine, kad je duboka podijeljenost između dviju struja dovela do njihove konačne konfrontacije i posljedičnog raščišćavanja u skoro svim jugoslavenskim republikama.²⁷

Zastupnici reforme, ili decentralisti, držali su savezne organe osnovnom preprekom gospodarstvu, jer su smatrali da parazitiraju i jačaju svoj položaj na postojećem sustavu koji republička sredstva prvo koncentrira, pa zatim reinvestira u te iste republike. Smatrajući da je centralizirano gospodarstvo ispunilo svoju ulogu, reformisti su se zauzimali za deetatizaciju i za decentralizaciju moći odlučivanja, što znači veću ulogu i republika i poduzeća, te za samoupravljanje. Izmjenu postojećih odnosa smatrali su nužnim uvjetom daljnjeg razvoja gospodarstva, ponavljajući kako s jedne strane kontrola cijena (naročito nerealno niske cijene sirovina) izaziva strukturne disproporcije unutar gospodarstva i blokira izvozno orijentirani razvoj gospodarstva, dok s druge strane ekstenzivna politika investicija ostvaruje rast kroz povećanje zaposlenosti umjesto kroz povećanje produktivnosti rada. Zato su tražili intenzivni model razvoja gospodarstva, koji bi poticao produktivnost, a za temeljni je cilj postavljeno poštivanje ekonomskih kategorija i jače uključivanje u svjetsku ekonomiju – ukratko, stvaranje tržišnog socijalizma. Većina pobornika reformi dolazila je iz Hrvatske i Slovenije.²⁸

„Ekstenzivnost”, u: *Mali leksikon samoupravljača*, (Beograd: Izdavačko-štamarsko preduzeće „Savremena administracija“, 1976.), 115.–116.; Miodrag Nikolić, „Intenzivnost rada”, u: *Mali leksikon samoupravljača*, (Beograd: Izdavačko-štamarsko preduzeće „Savremena administracija“, 1976.), 153.–154.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 19.–20., 23.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 253.–256., 266.–278.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 279.–284.

²⁷ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 142.; „Zbog odnosa prema ulozi države u razvoju društva, osnovna podjela najčešće se svodila na centraliste i decentraliste. Prve se još nazivalo konzervativcima, birokratima, etatistima i dogmaticima, a druge liberalima.“ Jednake su podjele u razumijevanju pravilnog smjera razvoja postojale i među jugoslavenskim ekonomistima. Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 20.–22.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 360.–415.

²⁸ Državna kontrola cijena imala je iznimno važnu ulogu, a njezine su se posljedice osjećale u cjelini gospodarskog sustava: „(...) kako su cijene sirovina bile depresirane, rezultat je bio hipertrofirane prerađivačkih kapaciteta. Stabilnost cijena postiže se opet direktnim ili indirektnim (smanjenjem društvenih obaveza) subvencijama. Ta politika vodila je do rezultata da niz privrednih grana, kao što su proizvodnja elektroenergije, ugljena, crne metalurgije, željeznički promet posluje totalno oslonjen na subvencije i na granici rentabilnosti ili čak s gubitkom. (...) u takvoj situaciji dispariteti se gomilaju ispod naoko mirne razine.“ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 147.–155.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 333.–335., 346.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 333.–340.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 20.–22.

Reformski razvoj samostalnog gospodarstva, započet već u Petogodišnjem planu za razdoblje 1957. – 1961., nije odgovarao konzervativnim političkim i administrativnim strukturama, koje zbog provođenja centralističkog sustava u praksi (čak i nakon izmjena političkog sustava) možemo nazvati centralistima. Naime, uklapanje u međunarodnu podjelu rada „nužno vodi do redistribucije moći u društvu“, što nositeljima postojećeg sustava nije odgovaralo. Na otpor ih je poticao i strah od tržišnih zakona i gubljenja kontrole nad akumulacijom, što im se činilo putom u obnavljanje kapitalizma, kao i osobna potkapacitiranost – u pitanju su, naime, uglavnom bili slabo izobraženi, stariji kadrovi koji su pozicije stekli u partizanskoj borbi te im je nedostajalo stručnih kompetencija za pozicije koje su zauzimali. Njihova je moć počivala na kontroli državne administracije i na političkoj kontroli ekonomskog sustava. Što se republičke zastupljenosti tiče, tzv. nerazvijene republike reformi su se protivile jer su ovisile o federaciji i njezinoj distributivnoj funkciji. Pripadnici saveznih struktura također su se suprotstavljali reformi, i to obama njezinim smjerovima, što je svoj ideološki izraz našlo u idejama socijalističkog jugoslavenstva, odnosno unitarizma. S druge strane, budući da su se zastupnici reforme zalagali za prava republika, prirodni ideološki oblik njihovih decentralističkih stavova bio je naglašeni federalizam. Tako su suprotstavljene gospodarske koncepcije dobile svoju formulaciju u terminima nacije i kulture te svoj oblik u međurepubličkim odnosima, pri čemu je Srbija, kao sjedište saveznih tijela, postala najjače uporište centralističke struje.²⁹ Sukob tih dviju struja može se očitati i kao sukob teorije i prakse, to jest sudar između programskih ciljeva Saveza komunista i prakse društvenog sustava kojeg je uspostavio upravo taj Savez komunista. Također, sukob tih dviju struja imao je i obličja

²⁹ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 21., 28., 40.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 134.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 333.–340.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 335., 346.–353., 403.–412; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 26.; Nekompetentnost i prekobrojnost upravljačkog i administrativnog sloja mučilo je jugoslavensko društvo do raspada države: „U jednom seljačkom društvu, kao što je naše, koje još nije apsorbiralo iskustva podjele rada na osnovi specijaliziranih znanja, politički i profesionalni autoritet stalno se brkaju. Ljudi se ponašaju kao da je 'svatko sposoban za sve'. To ne vrijedi samo za upravljanje poduzećem, nego – možda čak i više – za upravljanje državom. (...) jugoslavenska država nema jezgru visoko stručnih upravnih službenika, što je slučaj u ostalim evropskim zemljama. Ali zato ima relativno 70 puta više političkih funkcionara, koji u upravnom aparatu zauzimaju mjesto stručnjaka.“ Branko Horvat, *ABC jugoslavenskog socijalizma* (Zagreb: Globus, 1989.) 23.–24.; Dennison Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, u: *Hrvatsko i jugoslavensko „proljeće“ 1962-1972.*, ur. Dragutin Lalović, (Zagreb: Društvo „Povijest izvan mitova“, 2014.), 57., 62.; Goran Sunajko, „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrтко Jakovina, (Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012), 205.–223.

idejnog sučeljavanja potencijalnih Titovih nasljednika, te sukoba starijih i mlađih partijskih kadrova.³⁰

U ožujku 1961. započeta je gospodarska reforma s namjerom uspostave veće samostalnosti poduzeća kao svladavanja razlika između proklamiranih načela samoupravljanja i etatičke prakse. Iako je središnja vlast, kao i u prethodnom razdoblju, zadržala nadzor nad ključnim gospodarskim polugama (cijene, investicijski fondovi, vanjska trgovina) poduzećima je prepuštena odluka o raspodjeli dohotka – samoupravna tijela imala su odlučiti o razmjeru akumulacije, potrošnje i osobnog dohotka. Promjena postojećeg sustava progresivnog oporezivanja poduzeća također je djelovala poticajno na gospodarstvo. Međutim, kombinirani učinci nekoordiniranog planiranja, pomanjkanja sirovina zbog iskorištenih inozemnih kredita, nastavljanja prevelikih investicija i strukturne neusklađenosti u gospodarstvu, osobnih dohodaka neusklađenih s razinom produktivnosti te prevelikog uvoza rezultirali su smanjenjem proizvodnje, rastom cijena i prvim otpuštanjima nakon rata, a gospodarska se stagnacija nastavila tijekom sljedeće tri godine. Veće ovlasti poduzeća i prebacivanje kratkoročnih kredita na novouspostavljene komunalne banke uzrokovali su rast (neodgovorne) potrošnje i inflaciju. Osim toga, reforma se temeljila na pogrešnim analizama prethodnog razdoblja, a odredila ju je i nestručnost rukovodećeg kadra, odnosno nepoznavanje mehanizama decentraliziranog gospodarstva. Drastični pad stope rasta industrijske proizvodnje bio je uzrokovan i obustavom zapadne ekonomske pomoći, što je otkrilo strukturne slabosti gospodarstva. Krajem 1961. reforma je zaustavljena, a vlast je ponovno preuzela kontrolu nad svim elementima gospodarstva putem fondova i saveznih banaka. Iako je kroz razvoj samoupravljanja ostvaren određeni stupanj promjena – spomenuta podjela planiranja i investicija među više teritorijalno-političkih razina, odnosno uvođenje indirektnog instrumentarija umjesto prisile pri implementaciji planskih odredaba – sustav je u svojim osnovnim karakteristikama zadržao obilježja distributivnog centralizma.³¹

Ipak, unatoč javnom „potezanju kočnice“, vrh Partije nije jedinstveno stao na stranu protivnika reforme. To je potvrđeno na tajnom sastanku IK CK SKJ u ožujku 1962., sazvanom zbog sukoba

³⁰ Dragutin Lalović, „Prijelomno desetljeće (1962-1972) – od krize stabilnosti do stabilizacije krize“, u: *Hrvatsko i jugoslavensko „proljeće“ 1962-1972.*, ur. Dragutin Lalović, (Zagreb: Društvo „Povijest izvan mitova“, 2014.), 26.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 429.–433.

³¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 331.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 141.–143.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 333.–337.; Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 191. – 192.; Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 21.–22., 41.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 19.–20.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 278.

spomenutih dviju struja, na kojem su i Tito i Kardelj stavili naglasak na podjednake opasnosti koje prijete od republičkog nacionalizma i centralizma državnog aparata. Iako je Tito javno zauzeo ponešto konzervativniju poziciju tijekom govora u Splitu nekoliko mjeseci kasnije, nastavak jačanja reformske politike potvrđen je daljnjim razvojem situacije. Naročito važne dionice bile su donošenje novog Ustava 1963. godine, koji je deklarirao samoupravni karakter društva te pojačao reformski pritisak uvođenjem novih parlamentarnih domova, i VIII. kongres SKJ, održan 1964. godine, na kojemu su prevladale federalističke i proreformske ideje.³² Važnu indicaciju daje upravo slijed događaja: neuspješnu gospodarsku reformu slijedili su pokušaji političke reforme, izraženi kroz novi Ustav i partijski kongres, nakon čega je pak uslijedio novi pokušaj gospodarske reforme, ponovno neuspješan. Taj će se skokoviti tempo naizmjeničnog pokušaja preustroja političkog i gospodarskog polja nastaviti kroz ostatak 1960-ih godina te pokazati neraskidivu međuovisnost političkog i gospodarskog usuda socijalističke Jugoslavije.

2.4. DRUGI POKUŠAJ GOSPODARSKE REFORME

Nova reforma, pokrenuta u srpnju 1965., bila je „najozbiljniji pokušaj korjenite reforme jugoslavenskog gospodarstva“.³³ Do nje je došlo zbog postupnog usporavanja zamaha jugoslavenskog gospodarstva, naročito tijekom dviju godina prije proglašenja nove reforme kada je teret države na gospodarstvu postao neizdrživ. Drugi razlog bila je politička nemogućnost ojačalih republičkih partija da usuglase razvojne prioritete, što je osnovni uvjet funkcionalnoga centralnog planiranja. U takvim je uvjetima uskvasali sukob dviju spomenutih struja postao vidljivim.³⁴

Taj je novi, tržišni koncept podrazumijevao kapitalistički način poslovanja, lišen privatnog vlasništva. Jugoslaviju je trebalo povezivati načelo zakonitosti robne proizvodnje, odnosno načelo

³² Taj je Ustav pokazao i simboličko naglašavanje ekonomske komponente političkog sustava kroz izmjenu imena države. Sunajko, „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“, 210.- 211.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 332.–333., 345.–346., 360.–361.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 337.–343.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 21.–23.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 280.–281.

³³ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 333.; Štoviše, neki ju autori smatraju važnom i izvan jugoslavenskih okvira, kao najambiciozniju reformu „anywhere in the Communist world prior to 1989.“ Lampe, *Yugoslavia as History*, 261.

³⁴ Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 147.–155.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 333.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 281.–282.; Teret države se najbolje vidi iz pokazatelja o raspodjeli neto proizvoda: „Udio društveno-političkih zajednica u razdoblju 1960. – 1963. bio je iznad udjela koji je pripadao radnim organizacijama. Tek u godini 1964. radnim organizacijama je ostalo na raspolaganju 51% neto proizvoda, a zajednici 49%.“ Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 194.–195.

dohotka, koje je trebalo zauzeti mjesto što ga u kapitalističkom poretku igra načelo profita. Plaće su trebale biti vezane uz produktivnost rada, koja je naglašena kao osnovni faktor rasta. Prenošenje akumulacije i proširene reprodukcije na poduzeće putem ograničenog oporezivanja trebalo je državu lišiti prava raspolaganja kapitalom, a proces investiranja učiniti samostalnim. Zato se ukidaju i investicijski fondovi, izuzev „Fonda federacije za kreditiranje bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i pokrajina“ (tzv. „fond za nerazvijene“). Osim izravno na poduzeća, investicijski je kapital prenesen na banke, koje su trebale biti samostalne, a zauzele su ključnu poziciju u sustavu proširene reprodukcije. Banke su formirane na saveznoj i regionalnoj razini, čime je došlo do ukidanja postojeće mreže komunalnih banaka. Razne druge predviđene mjere – konvertibilni dinar, devalvacija, približavanje tržišnom određivanju cijena, smanjenje zaštitnih carina, oslobađanje privatne inicijative, otvaranje stranom kapitalu – trebale su gospodarstvo učiniti učinkovitijim, samostalnijim i otvorenijim, te ga izvoznom orijentacijom uključiti u međunarodnu podjelu rada.³⁵

Međutim, sljedeće je razdoblje pokazalo kako je zadržan monopol etatičkog odlučivanja o investicijama i vanjskoj trgovini, a kompromisna ustavna rješenja nisu osigurala dugoročno mijenjanje odnosa između države i gospodarstva. Nije došlo do ukidanja administrativnih regulativnih mjera, osim što je jačanje republika utjecalo na slabiju koordinaciju odluka. Promjene u sustavu oporezivanja trebale su rasteretiti gospodarstvo, ali u praksi nisu provedene. Do istinskih promjena nije došlo ni u deviznom ni u kreditnom sustavu, te je zadržana neralno niska cijena kapitala, što je poticalo nastavak političkih investicija. Neriješenima su, zbog fiksnog valutnog tečaja, ostali i problemi vanjske trgovine. Umjesto u ruke poduzeća, kapital se preselio u savezne banke. Osamostaljivanje bankarskog kapitala bilo je važan faktor poremećaja koji su krajem 1960-ih i početkom 1970-ih doveli do krize, budući da je gospodarstvo zbog nastavka investicija u osnovna sredstva u potpunosti ovisilo o kratkoročnim kreditima koji su osiguravali poslovanje, a gašenje komunalnih banaka dodatno je centraliziralo kapital. Iako su banke preuzele većinu kapitala, savezna je država ipak nastavila investicijski program. Osim što se i sama nastavila zaduživati, federacija nastavlja investirati kroz izvanproračunske investicije, vidljive u tzv.

³⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 333.–334.; Omjer raspodjele između države i gospodarstva bio je pred reformu 51:49 u korist državnog raspolaganja kapitalom; reformski je cilj bio dovesti taj omjer na 70:30 u korist gospodarstva. Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 22.; U razdoblju 1952. – 1958. banke su financirale oko 7% investicija, dok je u razdoblju 1964. – 1971. njihova uloga u financiranju narasla do čak i iznad 40%. Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 149.–150.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 282.–283.

izvanproračunskim bilancama, zatim kroz spomenuti savezni investicijski „fond za nerazvijene“ (o čemu će više riječi biti u nastavku) te kroz niz kredita, regresa i dotacija gospodarstvu. Pritom su zadržani politički kriteriji umjesto ekonomskih, a opstao je osnovni problem: najsigurniji fiskalni prihodi bili su prepušteni federaciji. Nastavak političkih investicija uzrokovao je nastavak inflacije. Unatoč ukidanju fondova na saveznoj razini, državni teret na gospodarstvu nije smanjen: opstali su fondovi na ostalim razinama, pa je 1972. ukupno postojalo više od 6500 različitih fondova koje je gospodarstvo moralo financirati. Razmjeri potrošnje savezne vlasti postali su očitima iz prve javne izvanproračunske bilance, prezentirane 1970., koja je činila oko tri četvrtine redovnog proračuna. Izvanproračunska bilanca funkcionirala je, ukratko, kao paralelni proračun za investicije. Iako je formalno ukinuta u procesu donošenja ustavnih amandmana 1971., sve su njene obveze prebačene na republike i pokrajine.³⁶

S druge strane, kao i nekoliko godina ranije, krivnja nije ležala samo na državnim tijelima. Čak i ograničeni reformski zahvati bili su previše za nesamostalno gospodarstvo. Obustava potpunog državnog nadzora uzrokovala je smanjenje investicija i pad proizvodnje: od 1965. do 1967. stopa rasta industrijske proizvodnje pala je s 12% na 1%, a stagnirala je i poljoprivreda u društvenom vlasništvu. Mnoga poduzeća zbog naslijeđene niske efikasnosti nisu bila međunarodno konkurentna, a naglo izlaganje povećanom uvozu onemogućilo im je opstanak. Posljedično je pala i stopa zapošljavanja, a zatim je došlo i do otpuštanja te gotovo masovnog iseljavanja. Time je, doduše, izazvan velik priljev deviza u zemlju, no to će se u narednom razdoblju pokazati kao jedan od osnovnih uzočnika sukoba, budući da su većina iseljenih bili Hrvati ili građani SR Hrvatske, a devizama je raspolagala centralna vlast. Reforma je utjecala i na povećanje socijalne diferencijacije – a onda i socijalnih napetosti – jer je ukidanje državne kontrole dovelo do rasta dotad potiskivanih razlika među različitim gospodarskim granama, pa posljedično i regijama.³⁷

³⁶ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 22., 208.–209.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 124., 156.–158., 272.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 341., 347.–350.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 281.–284.; „Sredstva Fonda za kreditiranje nedovoljno razvijenih područja, Fonda za kreditiranje izvoza opreme i brodova, kao i udio federacije u kreditiranju i financiranju investicija u privredi, činili su preko 70% rashoda izvanbudžetske bilance u razdoblju 1966-1971.“ Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 194.–217.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 412.–423.

³⁷ Osim nezaposlenosti koju je izazvala reforma, uzroci iseljavanja „nalazili su se u nepovoljnom položaju hrvatske nacije, osiromašenju Hrvatske i prisvajanju njezinih rezultata od nerazvijenijih republika, ali i općenito u podređenosti socijalizma u odnosu na kapitalizam.“ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 336.–337., 424.–428.; Sekulić, *Tržište, planiranje i samoupravljanje*, 158.–164.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 349.; Međutim, poljoprivreda u privatnom gospodarstvu vrlo je dobro reagirala na reformski poticaj, unatoč smanjenju ruralne populacije. Lampe, *Yugoslavia as History*, 283.–284.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 24.–27.

3. POLITIČKA BORBA SKH ZA PROVOĐENJE REFORMSKIH CILJEVA

Centralistička struja nastojala je reformske mjere zaustaviti u praktičnoj provedbi, što je u srpnju 1966. dovelo i do direktne konfrontacije u partijskom vrhu, na IV. (tzv. Brijunskom) plenumu CK SKJ, što je protumačeno kao poraz centralista predvođenih Aleksandrom Rankovićem. Tako je otpočeo proces površinske (i kratkoročne) liberalizacije društva.³⁸ Osim Brijunskog plenuma, važan trenutak u razvoju reformske platforme bila je i pobuna studenata u lipnju 1968., podržavana s praksisovske ljevice. Zastupnici reforme smatrali su je još jednim napadom na promjene, provođenim pod staljinističkim parolama, a njezino gašenje još jednim mogućim početkom stvarne izmjene oblička jugoslavenske ekonomije.³⁹ Činilo se kako se kroz turbulencije kasnih 1960-ih gospodarstvo oslobodilo pritiska administracije (provođenog i kroz kanale službe sigurnosti), a reformisti napokon dobili čvrsto savezništvo svemoćnog Tita. Međutim, strukturne mane sistemskog bastarda preživjele su, možda ponajviše zbog neuspjeha u stvarnim izmjenama unutar Saveza komunista.⁴⁰

Sljedećih je nekoliko godina bilo obilježeno tzv. „hrvatskim proljećem“, čime se obilježava snažniju aktivnost zastupnika reforme koji su u tom razdoblju zauzimali ključne političke pozicije

³⁸ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 350.–353.; Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 27., Lampe, *Yugoslavia as History*, 284.–285.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 360.–375.; Taj je plenum tumačen i kao dio Titove borbe za političko preživljavanje, s objašnjenjem kako je navodno frakcionaštvo Aleksandra Rankovića iskonstruirano. To, međutim, samo potvrđuje kako je jugoslavensku zbilju temeljno obilježavala s jedne strane, apsolutno dominantna uloga Josipa Broza Tita, a s druge strane, borba dviju suprotstavljenih razvojnih koncepcija. Lalović, „Prijelomno desetljeće (1962-1972)“, 29.–33.; Josip Mihaljević dokazuje kako „općeprihvaćeni model 'liberalnih 1960-ih' funkcionira samo na površnoj razini. Dublja analiza djelovanja komunističke vlasti otkriva da se radilo samo o jednoj etapi u cikličkom represivnom djelovanju totalitarne vlasti. (...) Totalitarna vlast nije nestala 1960-ih, ona je donekle 'popustila', smanjila razinu represije, (...) ali je vrlo brzo pojačala tu razinu kad se osjetila ugroženom početkom 1970-ih.“ Josip Mihaljević, *Komunizam i čovjek. Odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958. – 1972.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.), 544.

³⁹ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 357.–358.; Čini mi se opravdanom teza kako je otpor sveučilišnih krugova, koji je kulminirao u lipnju 1968., jedan od važnih uzroka neuspjeha privredne reforme, budući da je ostavio reformiste bez teorijske podrške praktičnom zadatku reduciranja partijskog monopola. Lampe, *Yugoslavia as History*, 295.–296.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 369.–375.

⁴⁰ Lampe, *Yugoslavia as History*, 284.–285.; Odlučujuća uloga Josipa Broza Tita u svim unutarjugoslavenskim sukobima proizlazi iz njegove pozicije karizmatičnog vođe i objekta kulta, što ga je učinilo ustavnom kategorijom i središnjom točkom političkog sustava, pa dakle i faktorom prevage u unutrašnjim borbama. Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 337.–459.; Osim posvećene ritualne uloge, Tito je kao realpolitička figura uravnoteživao mnogobrojne suprotstavljene interese, održavajući tako sustav na životu. Dapače, možda je bio jedinom preprekom posvemašnjem kolapsu, kako je još za Titova života slutio Miroslav Krleža. Predrag Matvejević, *Razgovori s Krležom* (Zagreb: Prometej, 2001.), 12.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 369. Na Brijunskom plenumu CK SKJ formulirana je teza kako je centralistička struja pomoću organa državne sigurnosti uspostavila mrežu suradnika u svim slojevima gospodarstva te pomoću njih blokirala provođenje reformskih odluka VIII. kongresa SKJ u praksi. *Četvrti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd: Novinsko-izdavačko preduzeće „Komunist“, 1966.), *passim*.

u SR Hrvatskoj, a podržavali su ih i intelektualci okupljeni oko Matice hrvatske, motivirani pitanjima nacionalnog identiteta, kao i studentska organizacija. Hrvatsko partijsko vodstvo preuzeli su tijekom 1967. i 1968. mlađi partijski dužnosnici, koji su zastupali radikalizaciju provedbe promjena u gospodarskom sustavu, a pritom su nastojali pridobiti masovnu pučku podršku kako bi se njome poslužili kao sredstvom pritiska.⁴¹

Njihova je politička platforma za provedbu reforme jedan od svojih početnih izraza našla na savjetovanju sekretara općinskih komiteta koje je partijsko vodstvo hrvatske Partije organiziralo u svibnju 1968., zbog čega je nazvano Svibanjskim savjetovanjem. Na njemu su vodeći dužnosnici hrvatske Partije kritizirali saveznu ekonomsku politiku i istaknuli zahtjev za hitnim rasterećenjem gospodarstva, decentralizacijom kapitala i njegovim prenošenjem sa saveznih banaka na poduzeća, zatim za smanjivanjem gospodarske (naročito investicijske) moći federacije i jačanjem republika te za objavljivanjem točnih podataka o gospodarstvu (što uključuje cijelu bilancu federacije). Tražili su izmjenu vanjskotrgovinskog i deviznog režima, veća ulaganja u modernizaciju te više osobne dohodke. Ti su gospodarski zahtjevi imali i svoje političke uvjete, a hrvatski su reformisti smatrali kako su određeni stupanj otvaranja partijskih foruma javnosti te nastavak politike decentralizacije nužni za provedbu spomenutih gospodarskih mjera.⁴²

Druga važna postaja u političkoj borbi za ostvarenje reformskih načela bila je X. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, održana u siječnju 1970. Povod održavanju sjednice bili su tekstovi potpredsjednika Savezne skupštine SFRJ Miloša Žanka, koji je u saveznom vrhu predstavljao Hrvatsku. Članci su objavljivani tijekom 1969. godine, a u njima je Žanko s unitarističkih pozicija napao politiku hrvatskog partijskog rukovodstva. No, povodu unatoč, X. sjednica služila je kao poprište sukoba dviju politika – reformske i centralističke – pri

⁴¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 382., 429.–433., 437., 439.–444., 450.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 354.–368.; Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, 80.–81.; Hrvoje Klasić, „Svibanjsko savjetovanje 1968.: Ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, (Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.), 73.; „Inače, socijalizam u Hrvatskoj nikad nije imao više pristalica nego što ih ima danas, i to zahvaljujući upravo nacionalnoj politici koja se sada vodi. Zato se ja, kao uostalom i većina komunista u Hrvatskoj, zalažem za široku platformu jedinstva, na kojoj će naći svoje mjesto svi oni koji se bore za socijalizam.“ Miko Tripalo, „Drugo rađanje nove Jugoslavije“, *Dometi* 4 (1971.), br. 3: 9.

⁴² Matković, *Povijest Jugoslavije*, 359.–360.; Reakcije na ovo savjetovanje izvrsno ilustriraju koliko su snagu i u reformskim vremenima zadržala stara boljševička pravila demokratskog centralizma i konspirativnosti: „S jedne strane hrvatsko rukovodstvo optuženo je za nepoštivanje odluka saveznih organa i pokušaj nametanja vlastitog mišljenja drugima, a s druge za izazivanje političke krize zbog javnog iznošenja alarmantnih podataka kojima se narod potiče na nezadovoljstvo i izlazak na ulicu.“ Iz ovakve se konstelacije nužno nameće pitanje je li bilo koji reformski korak uopće bio moguć na bazi ovako duboko usađenih refleksa. Klasić, „Svibanjsko savjetovanje 1968.“, 57.–74.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 381., 415.

čemu se CK SKH u cjelini svrstao na stranu zastupnika reforme. Iako su naglasili podjednaku opasnost od separatizma i od unitarizma, lideri hrvatske Partije ocijenili su birokratski centralizam glavnom opasnošću protiv koje se valja boriti ponajprije rješavanjem ekonomskih problema – istih onih neuralgičnih točaka gospodarskog sustava koje su istaknuli poldrug godine ranije. Zato su upozorili i na isti lijek – dosljednu deetatizaciju koja slabi administraciju. Iako je ova sjednica donijela otvoreno zalaganje za afirmaciju nacionalnog identiteta, odnos prema nacionalnim pitanjima ipak je definiran kao posljedica neriješenih ekonomskih problema, pa je i jugoslavenski unitarizam ocijenjen kao nadgradnja koncentrirane ekonomske moći.⁴³

Još jedan važan element političke borbe dviju suprotstavljenih koncepcija bilo je donošenje amandmana na Ustav iz 1963. Taj je proces započeo već 1967., a praćen je određenom liberalizacijom izbornih pravila, koja je zastupnike reforme – političare, stručnjake, gospodarstvenike – dovela na povoljnije pozicije za pojačavanje pritiska. Amandmani doneseni do sredine 1971. su gotovo konfederalnom redistribucijom nadležnosti i reorganizacijom saveznih institucija ojačali poziciju republika u odnosu prema federaciji. Time je, u skladu s federalističkim ustavnopravnim shvaćanjima, na republike stavljen snažniji akcent državnosti i suverenosti, a one su konstituirane i kao samoupravne i kao nacionalne zajednice. Formuliranje državnosti republika formalno je federaciju pretvorilo u niz proceduralnih oblika međusobnog usuglašavanja republika, iako čvrsto osiguranih demokratskim centralizmom vladajuće partije. Proces revizije Ustava praćen je i reorganizacijskim procesima unutar Saveza komunista Jugoslavije, koji su također jačali položaj republičkih Saveza komunista. Kao oruđe za ojačavanje političkog položaja republika, amandmani su se nastavljali na višegodišnji angažman reformista za paritetnom (a ne proporcionalnom) zastupljenošću republika u saveznim tijelima, pa su uključivali i uvođenje veta i konsenzusa kao zaštite republika od nadglasavanja na saveznoj razini. Razmjere i obuhvat tih rekonstrukcijskih zahvata zastupnici reforme smatrali su i proglašavali revolucionarnima, štoviše „drugim rađanjem nove Jugoslavije“, kako su proces donošenja amandmana tada bili okrstili novinari riječkih *Dometa*. Međutim, neuspjeh u stvarnom transferu ekonomske kontrole sa savezne

⁴³ Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, 65.–73.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 361.–362.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 385., 390., 411., 416., 437.–439.; Iako prijelomna po intenzitetu odjeka, X. sjednica CK SKH bila je izraz kontinuiteta: „Deseta sednica CK SK Hrvatske nije, u svakom slučaju, bila događaj koji je došao neočekivano. Već od IV brionskog plenuma, Hrvati su na političkim skupovima i u sredstvima javnog informisanja postavljali u oštrom vidu pitanja ekonomskog i političkog sistema.“ Latinka Perović, „Prilog proučavanju Hrvatskog proljeća“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, (Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012), 184.–192., 196.

razine osudio je ustavne amandmane na ukrasnu funkciju – sve do početka raspada zajedničke države.⁴⁴

Jedna od glavnih parola reformskog razdoblja u SR Hrvatskoj bila je ona o borbi „za čiste račune“, što je podrazumijevalo javnost podataka o stanju gospodarstva te prekid opisane iracionalne ekonomske politike, naročito politike investiranja. Reformski političari su smatrali kako je u tako organiziranom sustavu Hrvatska zakinuta. Druga problematična točka bilo je zaostajanje profita hrvatskih poduzeća za ostvarenim prihodom. Hrvatski su reformisti smatrali kako razlika – a naročito zarađene devize – ne ostaje unutar republike, nego se odlijeva u savezne banke i savezne tvrtke za vanjsku trgovinu, tzv. reeksportere. Pritom je naročiti naglasak bio postavljen na turistička poduzeća na Jadranu. Sljedeća tema, važna reformistima, bila je emigracija prema zapadnoj Europi, pri čemu je Hrvatska izgubila gotovo 10% svoje radne snage – znatno višu stopu od drugih jugoslavenskih republika. Iako je iseljavanje poprimilo masovne razmjere nakon početka reformskih zahvata, ono je, držali su zastupnici reforme, bilo naslijeđe dugoročno neodrživog ekstenzivnog gospodarstva, a u Hrvatskoj i posljedica višegodišnje zanemarenosti u investicijama. Budući da je Hrvatska istodobno financirala nerazvijene republike, iz kojih se odselio manji broj ljudi, ti su faktori utjecali na rast međurepubličkih napetosti. Budući da su radnici iz inozemstva svoju zaradu slali u Jugoslaviju u stranoj valuti, to se većina gospodarskih problema kristalizirala u borbi reformista oko promjene postojećeg sustava raspolaganja devizama. Devize su bile problem kako emigracije, tako i poduzeća u zemlji, jer je savezna država kontrolirala najveći dio strane valute koja je pristizala u Jugoslaviju te njima pokrivala državni deficit. Na koncu, osim deviznog režima, važan element sukoba oko centralizacije financijskog kapitala – a time, nužno, i političkog kapitala – činila su bogata savezna poduzeća za vanjsku trgovinu i savezne banke koje su postale glavni izvor investicija, te su zastupnici reformske politike smatrali da je reforma ojačala moć središnjih organa. Sve su ove teme sukoba bile podložene stavom o nacionalno nerazmjernoj strukturi zaposlenih u ključnim tijelima savezne države, u kojima su donošene odluke o smjeru gospodarske politike.⁴⁵

⁴⁴ Jačanje pozicije republika i njihovo pretvaranje u države Edvard Kardelj je zastupao već od sredine 1960-ih. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 361.–362., 366.–368., 383.–388.; 472.–475.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 299.–302., 304.–306.; Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, 76.–81.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, 363.–364.; Sunajko, „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“, 205–223.; Tripalo, „Drugo rađanje nove Jugoslavije“, 2.–15.

⁴⁵ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 365.; Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, 64.; Važno je istaknuti kako su, unatoč neravnomjernoj zastupljenosti Hrvata među iseljenicima, te godine obilježene općom kontinentalnom migracijom s istoka i juga Europe prema zapadu i sjeveru. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 380.–381., 393., 412.–428.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 283.–284., 301.

Aktivnost reformista iz SR Hrvatske bila je od kraja 1960-ih praćena i naporima istomišljenika u slovenskim i srpskim partijskim rukovodstvima, tzv. liberalima, te liberalno orijentiranim stručnjacima koje je rađala tržišna ekonomija u začetcima. Međutim, složena višegodišnja politička akcija, koja je trebala konačno porinuti stvarnu provedbu dogovorenih promjena, nije urodila plodom, dijelom i zbog toga što je hrvatsko političko rukovodstvo s vremenom ostalo usamljeno u svojim zahtjevima. Svakako je ključna bila promjena pozicije Josipa Broza Tita, koji je dugo podržavao reformsku političku struju, ili je barem tako tvrdio.⁴⁶ Neuspjeh u provedbi promjena rezultirao je homogenizacijom i radikalizacijom u Hrvatskoj, a djelovanje izvanpartijskih pristaša reformske politike poslužilo je kao povod za reakciju partijskog i državnog vrha, motiviranog bojazni kako će realizacija reformskih zahtjeva ugroziti sustav i opstojnost države.⁴⁷ Nakon zahuktavanja sukoba oko niza političkih i gospodarskih pitanja tijekom 1971., reformska je politika zaustavljena na 21. sjednici Predsjedništva SKJ, održanoj početkom prosinca 1971., a uskoro su vodeći zastupnici reformskih zahvata isključeni iz javnoga života – prvo u SR Hrvatskoj, a zatim i u drugim republikama. Takva pacifikacija stanja proizišla je i iz potrebe obaju svjetskih blokova za jedinstvenom i mirnom Jugoslavijom. Reforma je, dakle, zaustavljena, iako su problemi koje je reformsko razdoblje iznjedrilo bili posljedica višegodišnje dogmatske okovanosti gospodarstva, a ne pokušaja njegovoga oslobađanja. Zato zaustavljanjem transformacije problemi nisu nestali, što je pokazao daljnji tijek događaja koji su krajem 1980-ih godina vodili konačnom raspadu države.⁴⁸

⁴⁶ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 358.–371., Lampe, *Yugoslavia as History*, 295.–304.; Rusinow, „Facilis Decensus Averno“, 79.–81.; Perović, „Prilog proučavanju Hrvatskog proljeća“, 189., 196.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 415., 435.–439., 446.

⁴⁷ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 364. – 367.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 447.–451.

⁴⁸ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 367. – 371. ; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 434.–466.

4. NACIONALNO PITANJE, CENTRALIZAM I DECENTRALIZACIJA

Nacionalni odnosi u socijalističkoj Jugoslaviji bili su pod utjecajem višedesetljetne promjenjivosti stavova KPJ/SKJ prema nacionalnom pitanju, što se odrazilo i na promjenjiv odnos prema pitanju koje će postati ustavnopravnom dilemom druge Jugoslavije – nalazi li se temeljni suverenitet u pojedinoj sastavnoj jedinici ili u saveznoj cjelini? Ukupno uzevši, Partija je „nastojala biti svojim programom jugoslavenska kohezivna snaga“.⁴⁹ Iako na stalnom oprezu prema svakom nekontroliranom iskazivanju nacionalnih osjećaja, vodeći su se jugoslavenski komunisti podjednako klonili integralnog jugoslavenstva, poistovjećenog s projektom karađorđevićevske Jugoslavije. Precizno vaganu ravnotežu između jugoslavenskog jedinstva i pripadanja zasebnim nacijama jasno je naznačio Kardelj krajem pedesetih godina: povezivanje jugoslavenskih naroda može biti utemeljeno jedino na socijalističkim odnosima, ali u skladu s razvojem zasebnih nacionalnih kultura.⁵⁰ Takav odnos prema nacionalnom pitanju očitovan je i u odlukama ključnim za gospodarstvo (Ustav iz 1963., VII. i VIII. kongres SKJ). U svojim govorima na VIII. kongresu, održanom 1964., Tito i Kardelj osudili su podjednako unitarizam i zatvaranje u republičke granice. Partija je pokušala složnošću društvenog sustava neutralizirati obje potencijalne opasnosti, no prekompleksan je sustav u potrazi za funkcionalnošću nužno vodio zadržavanju srži centralističkog sustava organizacije gospodarstva – dakle, upravo narušavanju željene ravnoteže. Ravnotežu je narušavala i višegodišnja nacionalna neravnopravnost u tijelima vlasti i uprave. Zato je, u drugoj instanci, sustav automatizmom vlastitoga djelovanja proizveo radikalniju nacionalnu reakciju. Naime, višegodišnji proces izmjene Ustava donesenog 1963., čime je osnažena uloga republike, a oslabljena uloga federacije, vodio je sve otvorenijoj nacionalnoj definiciji republika u koncepcijama reformističkih političara. Oni su naglašavali izvorni suverenitet republika, izvodeći ga iz nacionalnog određivanja nositelja suvereniteta – radničke klase pojedinog naroda. Kronološki gledano, međutim, takve su ustavnopravne koncepcije dobile pravo građanstva tek kao reakcija na opisane centralizacijske procese u cjelini jugoslavenskog gospodarstva, i to samo

⁴⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 411., 604., 605.; Sunajko, „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“, 205.–223.; Takvu kohezivnu ulogu, prema mišljenju Josipa Broza Tita, Partija može igrati samo ako je centralizirana, zauzimajući se tako protiv federalizacije unutar SKJ: „Ustao sam protiv dezintegracije SKJ. Partija postoji u svakoj republici, ali ona donosi svoj program na osnovu Programa Saveza komunista Jugoslavije. Idejno i političko usmjeravanje mora biti jedinstveno za čitavu zemlju. (...) programi idejnih i političkih akcija ne smiju protivrečiti jedinstvu naše socijalističke zajednice (...) Savez komunista Jugoslavije nije nikakva federacija, već jedinstvena partija.“ Josip Broz Tito, *Intervjui* (Zagreb; Beograd: August Cesarec; NIRO Mladost, 1980.), 429.–432.

⁵⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 341., 350.–353., 604., 607.

nakon više neuspješnih pokušaja osamostaljivanja gospodarstva. Zahvaljujući omasovljavanju političkog procesa kasnih 1960-ih, te su ideje dobile pandan u izravnijem javnom naglašavanju nacionalnog odgovora na sva jugoslavenska pitanja. Iako je nacionalno obojen javni diskurs bio, među ostalim, i posljedica djelovanja izvanpartijskih društvenih žarišta, poput Matice hrvatske, njegova je pojava pratila sudbinu reformske politike hrvatskog partijskog rukovodstva. Zato je nestao kada je reforma, koja je trebala pružiti realizaciju proklamiranih društvenih ciljeva, obustavljena. Partijska je država, predvođena Titom, na posljetku ipak decentralizaciju procijenila većom ugrozom, smatrajući kako će uspon nacionalno definiranih republika izazvati raspad države.⁵¹

⁵¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 344.–349., 389.–402.; Riječ je o suprotstavljenim ustavnim koncepcijama, koje su bile još jedan obrazac podjele u jugoslavenskom društvu: „Ustavna koncepcija integralnog federalizma polazi od povezivanja u jednu federalnu cjelinu prethodno neovisnih ili konfederalnih država ili pokrajina, dok ustavna koncepcija devolutivnog federalizma polazi od redistribucije (devolucije) ovlasti ranije unitarne države na njezine sastavne jedinice, koje na taj način dobivaju položaj od autonomnog statusa do položaja federalne jedinice istinske federacije. (...) federalistički put druge Jugoslavije kreće se od elemenata integralnog federalizma u fazi AVNOJ-a i Zemaljskih antifašističkih vijeća (ZAVNOH, ZAVNOBiH itd.), kako je početno i zamišljen, do činjenice devolutivnog federalizma u aktu Ustava SFRJ iz 1974. godine, kao reakcije na centralizam“. Sunajko, „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“, 212.

5. ODNOS RAZVIJENIH I NERAZVIJENIH

Krhkost višenacionalnih temelja jugoslavenske zajednice potaknula je komunističku vlast da pokuša ukloniti razlike u razini gospodarske razvijenosti koje su bile potencijalnim izvorom novih sukoba. No, rast postignut tijekom prvih desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata povećao je društvene i regionalne razlike i ponovno oživio sukobljenost interesa različitih područja i republika, zatomljenu zajedništvom u partizanskoj borbi i poslijeratnim nestašicama te apsolutnom vlašću Komunističke partije. Regionalni su sukobi bili potaknuti i razjedinjavanjem političke elite u procesu decentralizacije, a naročito problemima s kojima se gospodarstvo suočilo u reformi. Tako je pitanje razvijenosti i distribucije dohotka dovelo do međurepubličkih sukoba interesa, a daljnja razradba „nerazvijenosti“, koja je iznijela na vidjelo kako i u razvijenim republikama postoje nerazvijena područja, produbila je nacionalne konflikte oko „fonda za nerazvijene“, naročito zbog nedostatka stranog izvora kapitala. Razvoj događaja tijekom razdoblja pokušaja gospodarske reforme pokazao je kako je u Jugoslaviji impuls za jednakošću bio snažniji od ideja ekonomskog napretka.⁵²

Osnovna obilježja nerazvijenih dijelova Jugoslavije bila su naglašena uloga poljoprivrede i velik udio agrarnog stanovništva, te velika stopa porasta stanovništva. Kriteriji kojima se procjenjivala nerazvijenost mijenjali su se. Sve do 1961. ekonomski nerazvijenim područjima smatralo se cijele republike i pokrajine, dok je u društvenom planu za razdoblje 1961. – 1965. u nerazvijena područja uvršten i određen broj područja unutar razvijenih republika. Plan za razdoblje 1966. – 1970. kao osnovni je kriterij nerazvijenosti postavio društveni proizvod po stanovniku, koji nije smio prelaziti dvije trećine prosječne razvijenosti Jugoslavije, a u skupinu nerazvijenih ušle su republike Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija te pokrajina Kosovo. Tri republike iz kluba nerazvijenih već su početkom 1970-ih bile na razini od oko dvije trećine prosječne razine razvijenosti Jugoslavije. Međutim, taj se kriterij u praksi nije dosljedno provodio, a u sklopu zahtjeva za izmjenama kriterija nerazvijenosti (npr. povećanje praga na 75% jugoslavenskog prosjeka) funkcionirala je i akcija za uvrštavanjem uže Srbije u krug nerazvijenih područja. Tako

⁵² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 335.; Klasić, „Svibanjsko savjetovanje 1968.“, 62.–63.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 286.; Dejan Jović, „Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija“, *Reč* 8 (2001.), br. 62: 96.–103.

se teret povećao, umjesto da se smanji, a reformski su političari smatrali kako su sav teret ponijele Hrvatska i Slovenija.⁵³

Ideja smanjivanja razlika između razvijenih i nerazvijenih područja Jugoslavije ulazila je među osnovne ciljeve svakog jugoslavenskog poslijeratnog plana, a provedbu tih ciljeva omogućavao je postojeći stupanj centralizacije gospodarstva. To je praktično značilo favorizaciju teške industrije u nerazvijenim područjima i subvencionirane cijene sirovina, no takve investicije nisu praćene nužnom razinom produktivnosti. Zato je, paradoksalno, jaz između razvijenih i nerazvijenih nastavio rasti, kao i preinvestiranost u nerazvijenim područjima. Iako je gospodarska reforma oduzela pravo investicija saveznoj državi, dio investicijskog programa nastavljen je kroz osnivanje „Fonda federacije za financiranje bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i pokrajina“. U taj savezni fond svaka je federalna jedinica tijekom razdoblja 1966. – 1970. uplaćivala 1,85% svog društvenog proizvoda, odnosno 1,94% nakon što je 1971. ukinuta izvanproračunska bilanca. Postojale su i posredne mjere kojima se stimuliralo investicije u nerazvijene krajeve.⁵⁴

Financiranje bržeg razvoja provedeno je putem beskamatnih ili iznimno povoljnih kredita (dugi rok otplate, niska kamata, čak trogodišnje razdoblje počeka) – toliko povoljnih da je u pitanju bilo doslovno „prelijevanje“ sredstava iz Hrvatske i Slovenije, koje je takvo lišavanje akumulacije dovelo do krize 1980-ih. Osim kredita, nerazvijenima su na raspolaganju stajala i dodatna bespovratna sredstva iz saveznog proračuna, dotacije, niz poreznih i carinskih olakšica, nerazmjerni udio u međunarodnim kreditima i investicije iz tzv. izvanproračunskih bilanci. Teret za razvijenije republike bila je i kompleksna struktura troškova federalne države. Ukupno uzevši, i kreditni i porezni sustav toliko su osiromašivali gospodarstvo da su zastupnici reforme čitav jugoslavenski sustav smatrali distributivnim zadovoljavanjem interesa najmanje produktivnih. Tako proturječno postavljen sustav, koji je istodobno uključivao limitirane cijene i državnu dotaciju, nije uspio postići razvoj nerazvijenih, nego samo osiromašivanje i stagnaciju razvijenih, na što su upozoravali zastupnici reformske politike.⁵⁵

⁵³ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 42.–47.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 286.; Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 218.

⁵⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 335.; Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 41.–45.; Lampe, *Yugoslavia as History*, 275.–277., 282., 286.; Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 216.–223.

⁵⁵ Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, 27.–28., 43.; „Ako se na fenomen izvanbudžetske bilance u našim uvjetima gleda sa stajališta nekih specifičnih značajki dostignute razine razvoja – prije svega neujednačenosti razvoja pojedinih republika i pokrajina – onda se deficitarno financiranje izvanbudžetskom bilancom može tretirati kao svojevrstan instrument razvojne politike u Jugoslaviji. Postojale su sve naglašenije tendencije korištenja ovog načina

6. MEDIJI KAO DIO REFORMSKE STRUJE – VJESNIK U SRIJEDU

Pozicija masovnih medija u totalitarnim društvima pod kontrolom komunističkih partija bila je fundamentalno drugačija od pozicije koju javna glasila zauzimaju u liberalnoj tradiciji, budući da je komunističko razumijevanje uloge medija izviralo iz Marxove percepcije idejne klasne borbe. Pri tomu su mediji glavno oruđe produkcije društvenih odnosa proizvodnje jer su osnovni element razvitka klasne svijesti.⁵⁶ S druge strane, njihova je pozicija izvediva iz samorazumijevanja buduće boljševičke organizacije, naime iz Lenjinove koncepcije medija kao osnovnog sredstva izgradnje revolucionarne organizacije, pri čemu Lenjin preuzima Marxove principe o medijskom utjecaju na mase i na pretvaranje spontane klasne svijesti u revolucionarnu. U Lenjinovoj je koncepciji i demokratska ideja slobodne kritike odbačena kao veo za kojim se skriva oportunistička izdaja „klasne borbe proletarijata“ u ime buržujskih reformi. Zato su komunističke partije nakon osvajanja vlasti ukidale javnost u demokratskom smislu, a medije postavljale u ulogu čuvara postojećeg poretka, umjesto uloge jamca slobode i kontrolora političke vlasti, kako ih je shvaćala liberalna tradicija.⁵⁷

Kao, dakle, jedno od osnovnih oruđa revolucionarne organizacije, mediji su kontrolirani od partijskog i državnog vrha te postaju jedan od tzv. prijenosnih remena partijske vlasti, odnosno sredstva jednosmjernog priopćavanja: njihova je uloga persuazivna, didaktička i agitacijsko-

financiranja, bez da su prethodno bile usklađene odluke društveno-političkih zajednica o razvojnoj politici zemlje, naročito kad se radi o koncepciji poticanja bržeg razvoja nerazvijenih područja, energetici i infrastrukturi u najširem smislu riječi, te u pogledu izvoza opreme brodova, što je onda vodilo pritiscima za povećavanje ovih sredstava bez obzira da li su za to postojale racionalne ekonomske odluke.“ Jašić, *Budžet i privredni razvoj*, 216.

⁵⁶ Iako je pojam totalitarizma donekle manjkav, ovdje ga razumijem onako kako ga je postavio Josip Mihaljević. Taj pristup smatram izazito korisnim za razumijevanje pozicije medija u socijalističkoj Jugoslaviji. Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 19.–26., 544.–547. Pokušaje argumentacije, poput onoga Sergeja Flerea, da jugoslavenski socijalizam nije bio totalitaran (u klasičnom smislu tog pojma) smatram sasvim neodrživima, čak i unutar okvira koje autor sam postavlja. Sergej Flere, „Da li je Titova država bila totalitarna?“, *Političke perspektive* 2 (2012.), br. 2: 7.–21.; Joseph R. Dominick, *The Dynamics of Mass Communication* (3rd ed., New York: McGraw-Hill, 1990.), 125.–140.; Brian McNair, *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media* (London; New York: Routledge; Taylor & Francis e-Library, 2006.), 7.–11.

⁵⁷ „Ljudi stvarno uvereni u to da su pomerili nauku napred zahtevali bi ne slobodu novih pogleda uporedo sa starima, nego zamenu starih pogleda novima.“ V. I. Lenjin, *Šta da se radi? Goruća pitanja našeg pokreta* (Beograd: Kultura, 1949.), 9.–18., 163.–189.; Lenjinov stav prema slobodi kritike vezan je, naravno, uz komunističko poimanje demokracije, najpregnantnije sažeto u stavu Josipa Broza Tita: „Mi smo, razumije se, uvijek bili i uvijek ćemo biti za demokratski razvitak. Ali, u čemu je suština demokratije? Ne možemo dozvoliti da se demokratijom koristi svako, pa čak i klasni neprijatelj, naš protivnik. Ne možemo. Za takve ne može biti demokratije.“; Tito, *Intervjui*, 418.; Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 461.–463.; McNair, *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, 11.–12.

propagandna, a ne informativna.⁵⁸ U takvom sustavu, građani su isključivo recipijenti, a mediji oblikuju javnost prema potrebama partijske politike, ispunjavajući zadatke mobilizatora, masovnih zabavljača i društvenih kritičara. Ta je kritika, međutim, ograničena i pažljivo usklađena s partijskom politikom, budući da vlast svaku opozicijsku kritiku doživljava štetnom za društvo u cjelini.⁵⁹ Zbog tih je razloga u socijalističkim sustavima, pa tako i u jugoslavenskom, cenzura jedna od glavnih odrednica djelovanja masovnih medija. Iako jugoslavenski socijalizam nije uspostavio formalna tijela cenzure, stvarne cenzure nije zato bilo manje: ona je provođena putem posrednih mjera. Tako su mediji bili kontrolirani putem zakonskih propisa i kontrole javnog tužiteljstva, zatim kroz djelovanje partijskih organizacija, poglavito onih unutar medija, te putem niza političkih mjera kao što su kadrovska selekcija ili praktično onemogućavanje rada medija (poput uskrate papira novinama, „radničko odbijanje“ tiskanja određenih publikacija ili ometanje prodaje). Također, novinari su u socijalističkom ili komunističkom sustavu podložni autocenzuri, što je posljedica položaja pojedinca u totalitarnoj državi. U određivanju odnosa jugoslavenske vlasti prema medijima tempo je diktirao stav Josipa Broza Tita, koji je do smrti zadržao stav o medijima kao prijenosnom remenu partijske politike. Na poslijetku, i vlasništvo Partije ili države nad okrupnjavanim medijskim pogonima, praćeno centralizacijom i hijerarhizacijom medija, omogućuje efektivnu kontrolu svega tiskanog materijala. Državno vlasništvo znači i državnu dotaciju, pa mediji ne ovise o tržištu.⁶⁰

Tijekom 1960-ih dolazi do liberalizacije medija u cijelom svijetu, pa tako i u Jugoslaviji. Iako su promjene u položaju jugoslavenskih medija bile uzrokovane ukupnom društvenom liberalizacijom, a ticale su se svakog od obilježja položaja medija u komunističkom sustavu, ipak je zakonom zajamčena sloboda medija u Jugoslaviji i dalje ostala ograničena interesima

⁵⁸ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 462., 465., 466.; McNair, *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, 12.–13., 174.; Razlika između agitacije i propagande, kako ju je Lenjin vidio, temelji se na kompleksnosti ideja koje prenose – propaganda je usmjerena na manji broj ljudi, već formiranih partijaca, kojima prenosi nijansirane teoretske poruke, dok je agitacija usmjerena na masovnu publiku, koju nastoji angažirati jednostavnim i emotivno potenciranim porukama. Razvijeni su socijalistički sustavi u svojim medijskim aparatima inkorporirali obje funkcije, što je dobrim dijelom uzrokovano i porastom pismenosti. Ovakav razvoj treba uzeti u obzir i pri analizi jugoslavenskih medija u njihovoj modernizacijskoj fazi. Lenjin, *Šta da se radi?*, 73.–74.; Ellen Mickiewicz, "The Modernization of Party Propaganda in the USSR", *Slavic Review* 30 (1971), br. 2: 258.–260.

⁵⁹ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 465.; Dominick, *The Dynamics of Mass Communication*, 60. – 65.

⁶⁰ Josip Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945. – 1990.* (Zagreb: Naklada Jurčić; Okel, 1998.), 100.–109., 193.–196., 214.–215.; Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 466.–491., 494., 501.; Dominick, *The Dynamics of Mass Communication*, 61.–64.

jedn stranačkog sustava.⁶¹ Međutim, mediji prolaze kroz tehnološke transformacije, a novinarstvo se kao struka počinje profesionalizirati, pa zato – stidljivo i umjereno – i odvajati od transmisijске uloge. Razvoj reformskih procesa i političke promjene poput Ustava 1963. našli su odjeka i u medijima, koji se pokušavaju razvijati u smjeru liberalnog, pa i tržišnog shvaćanja pozicije javnih glasila. Veći zamah u profesionalizaciji hrvatskog novinarstva vremenski se podudario s opuštanjem društvene stege nakon IV. (Brijunskog) plenuma CK SKJ, a Društvo novinara Hrvatske politički se počelo angažirati na ostvarivanju ciljeva reformske političke struje. Zahvaljujući svojem društvenom položaju, dotadašnji su „društveno-politički radnici“ (kako je prethodno razdoblje klasificiralo novinare) istodobno stvarali slobodniju društvenu klimu, te od nje prvi profitirali, šireći prostor slobode daljnjom profesionalizacijom svoga položaja. Angažman za liberalne medije apogej je dosegnuo obranom od saveznoga zakona o medijima koji je tijekom 1968. pokušalo nametnuti savezno partijsko vodstvo. Budući da su nositelji borbe za profesionalizaciju novinarstva istodobno aktivno sudjelovali u formuliranju i provođenju reformske politike u SR Hrvatskoj, združivši svojim djelovanjem politički aktivizam kroz zastupanje republičkih interesa i zahtjev za liberalizacijom uloge medija, to je zaustavljanje reformskih procesa označilo i određeno vraćanje medija na prethodnu poziciju.⁶² Kraj reformskog razdoblja i obračun partijskog vrha s reformskim političarima značio je kraj javnog djelovanja i za one novinare koji su – upravo zahvaljujući položaju „društveno-političkih radnika“ – politički angažirali svoj društveni utjecaj, kreirajući tako dualnu poziciju novinara kao političkog aktivista i medijskog profesionalca. Partijsko je razračunavanje s reformskom strujom u medijima okončano sredinom 1973., kada je njezinim nositeljima isključivanjem iz Društva novinara Hrvatska onemogućen daljnji rad, a medijima novim zakonom vraćena transmisijска uloga.⁶³

Modernizacija i liberalizacija medijskog sustava tijekom 1960-ih bili su obilježeni osnivanjem novih publikacija i razvojem onih postojećih. Naročiti je razvoj doživjelo Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće „Vjesnik“, nastalo u sklopu Narodne fronte Hrvatske (kasnijeg Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske). NIŠP „Vjesnik“ u tom je razdoblju počeo izdavati niz novih naslova, posvećenih sportu, razonodi i slobodnom vremenu, a njegovi su politički

⁶¹ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 491.–497.; I u ovom razdoblju sustav aktivno prati i cenzorski filtrira nepoćudan sadržaj. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu*, 118.–156.; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 441.

⁶² Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 494.–506., 509.–513., 529.

⁶³ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 519.–528.; Da su novinari i tijekom liberalizacije medija bili prvenstveno „društveno-politički radnici“ vidljivo je i iz činjenice što je broj članova Saveza komunista među novinarima na jugoslavenskoj razini bio iznad 60%. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 441.

naslovi – *Vjesnik*, *Vjesnik u srijedu* i *Večernji list* – doživjeli rast naklade. *Vjesnik* je bio glavni republički politički list (u skladu sa spomenutom hijerarhizacijom naslova), a uz njega je najutjecajniji politički list bio *Vjesnik u srijedu*.⁶⁴

Pokrenut 1952., *Vjesnik u srijedu* se balansom ozbiljnog i zabavnog materijala održavao među najpopularnijim novinskim izdanjima u Jugoslaviji, a rekordnu nakladu od 417 000 primjeraka postigao je 1964. godine, upravo za glavnog urednikovanja Nede Krmpotić, kada je uveden i prilog za iseljenike. Krajem 1960-ih list postaje tehnički zastario, pa je u veljači 1970. temeljito grafički izmjenjen, uz prijelaz na revijski format i kolorirani bakrotisak, što je omogućilo kolorirane ilustracije i oglase. Iako je sadržavao manje političkog sadržaja nego li *Vjesnikovo* dnevno izdanje, *VUS* je od osnivanja, a naročito tijekom 1960-ih proširio granice dosega istraživačkoga novinarstva te se sve jasnije svrstavao na stranu reformske političke struje, zalažući se za liberalizaciju i demokratizaciju društva i gospodarstva. Osim istraživačkog pristupa, koji je ispitivanjem ustroja i načina vladanja uznemiravao vlastodršce, *VUS* je svojim otvaranjem građanstvu te provokativnim komentarima intenzivno promicao slobodniju društvenu klimu. Reformska opredijeljenost lista počela je krajem 1960-ih izazivati sve žešće kritike centralističke struje, podupirane od samih vrhova vlasti – Tita, Kardelja i Bakarića.⁶⁵ Tako je Tito novinarima koji su dovodili u pitanje potrošnju iz saveznog proračuna poručio „da neće doživjeti da im vrh Partije polaže račune o tome što su i kako radili od osvajanja vlasti“, Kardelj je ocijenio kako *VUS* osniva stranku *VUS*-ovaca, dočim je Bakarić javno prokomentirao kako će „nas *VUS* svojim pisanjem posvaditi sa svima u Jugoslaviji“, a novinarima u privatnom razgovoru navodno zaprijetio kako će, nastave li tako pisati, skončati kao Hebrang. Pritom se posebno sukobio upravo s Nedom Krmpotić, koja mu je direktno predbacila kako napušta projekt reforme koji je sam

⁶⁴ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 469., 506.–508.

⁶⁵ Orijentacija tjednika na šire kulturne teme vidljiva je i iz popisa suradnika. Osim profesionalnih novinara te aktivnih političara, na stranicama *Vjesnika u srijedu* objavljivali su mnogi pripadnici hrvatskog kulturnog i intelektualnog života, među njima Vlatko Pavletić, Mate Balota, Vladan Desnica, Gustav Krklec, Vatroslav Mimica, Ranko Marinković, Jakov Gotovac, Ljudevit Jonke, Matko Peić, Vjekoslav Kaleb, Miljenko Stančić, Josip Vaništa i drugi. Zija Sulejmanpašić, *Vjesnik u srijedu 1952 – 1977* (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), *passim.*; Zija Sulejmanpašić, „Vjesnik u srijedu (VUS)“, u: *Vjesnikov leksikon*, ur. Mirko Peršen, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 529.; Branko Šimunić, „VUS-ova škola grafizma“, u: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, ur. Milan Bekić, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 130 – 133.; Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 490., 508.–509., 520.; „(...) kad danas govorimo o prodoru *VUS*-a, treba naglasiti da je to izvedeno najvećim dijelom smionim otkrivanjem negativnih društvenih pojava u vremenu kada počinje korozija morala i odstupanje od deklariranih revolucionarnih principa.“ Fadil Hadžić, „Prve godine u 'Kerempuhu' i 'Vjesniku u srijedu'“, u: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, ur. Milan Bekić, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 116.; Frane Barbieri, „Jedini list na šest stranica“, u: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, ur. Milan Bekić, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 120.–124.

započeo.⁶⁶ Nakon što se krajem 1971. vrh Partije obračunao s hrvatskim reformskim vodstvom, zbog „nacionalističkih skretanja“, „zaoštavanja odnosa u zemlji“ i objavljivanja tekstova „izravno u funkciji stvaranja i propagiranja tzv. masovnog pokreta“ osuđena je i uređivačka politika *VUS*-a. Među hrvatskim novinarima koji su uklonjeni iz javnog života bili su i vodeći novinari *VUS*-a: Krešimir Džeba, Srećko Freundlich, Neda Krmpotić, Drago Tović, te direktor NIP „Vjesnik“ Božidar Novak koji je sudjelovao u kreiranju politike lista. Takva oštra reakcija najjasnije pokazuje ulogu koju je list imao kao osnovno glasilo reformske političke struje u Hrvatskoj. Promjena uređivačkog smjera u sljedeće je dvije godine dovela do prepolovljene naklade te do konačnog gašenja lista 1977. godine, kada je *VUS* dosegnuo svoju najnižu prodanu nakladu od oko 31 000 primjeraka.⁶⁷

⁶⁶ Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 490., 520.–522.

⁶⁷ Sulejmanpašić, „Vjesnik u srijedu (VUS)“, 531.; Sulejmanpašić, *Vjesnik u srijedu 1952 – 1977*, 46.–54.; Mirko Peršen, *Vjesnikove godine 1940 – 1990* (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 87.–88.

7. NEDA KRMPOTIĆ – AUTORICA I NJEZINI TEKSTOVI

7.1. BIOGRAFIJA

Neda Krmpotić rođena je 1921. u Senju. Kao vrlo dobar i odličan đak, maturirala je na Realnoj gimnaziji u Senju u lipnju 1940.⁶⁸ Bila je studentica na Medicinskom fakultetu u Beogradu šk. god. 1940./1941. i članica Saveza studenata Beogradskog univerziteta pod vodstvom Komunističke partije, a u jesen 1941. vratila se sa studija iz Beograda u Senj.⁶⁹ U svibnju 1943. aktivno se priključila partizanskom pokretu kao ilegalna „politička radnica“, djelujući na području Hrvatskog primorja i sjeverne Dalmacije pod kontrolom snaga sila Osovine, a tada je postala i članicom organizacija partizanskog pokreta: netom formiranom senjskom Općinskom komitetu Saveza komunističke omladine Jugoslavije priključila se u svibnju 1943., a od kolovoza 1944. članicom je Komunističke partije Hrvatske.⁷⁰ Kao članica hrvatske delegacije pod vodstvom Mike Špiljaka sudjelovala je u radu II. kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, održanom 1944. u Drvaru.⁷¹ Po završetku Drugoga svjetskog rata, seli se u Beograd,⁷² gdje je prvo radila u Centralnom veću Narodne omladine Jugoslavije (1945. – 1948.), zatim, kao bivša aktivna

⁶⁸ *Državna realna gimnazija u Senju – Izvještaj za školsku godinu 1937/8*, (Senj: Jadranska tiskara, bez god. izd.), 47.; Bogdan Diklić, „Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i CUOU „Vladimir Čopić“ od 1839-1989 godine“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 96.

⁶⁹ Pismo Nede Krmpotić Savezu udruženja boraca NOR, Senj, 10.VII.1971., Ostavština Nede Krmpotić – fascikl Dokumenti (dalje:ONK-D); Bilješke za biografiju Nede Krmpotić za *Vjesnikov leksikon*, 5.IV.1988, ONK-D. Međutim, kako svjedoči Jere Jareb, u jesen 1941. su se na Pravni fakultet u Zagrebu upisale Neda Krmpotić i Savka Dabčević. Hrvoje Matković, „Razgovor s dr. Jerom Jarebom u povodu 80. godišnjice njegova života“, *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br.3: 715.

⁷⁰ Pismo Nede Krmpotić Savezu udruženja boraca NOR, Senj, 10.VII.1971., ONK-D; Izjava dr. Zvonka Petrinovića, Zagreb, 5.V.1970, ONK-D; Izjava Marice Biondić, Rijeka, 15.VII.1971, ONK-D; Vladimir Knifić, „Napredni omladinski pokret u Senju (1940 – 1942.)“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 7 (1979), br.1: 180.; Vlade Knifić, „Kotarski komitet SKOJ-a (1942 – 1944.)“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 7 (1979), br.1: 187.; Zvonko Petrinović, „Sjećanja iz NOB-a na području kotara Senj“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 10-11 (1984), br.1: 314., 317.; Zlatko Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“ u: *Vjesnikov leksikon*, ur. Mirko Peršen, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 232.; Marijana Čorić, „Profesori i učenici Senjske gimnazije u narodnooslobodilačkom pokretu“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 205.

⁷¹ Pismo Nede Krmpotić Savezu udruženja boraca NOR, Senj, 10.VII.1971., ONK-D; Izjava Marice Biondić, Rijeka, 15.VII.1971, ONK-D; Ivanka-Branka Prpić, „Učenici i maturanti Senjske gimnazije koji su postigli znatne uspjehe na znanstvenom, kulturnom, društvenom i sportskom polju“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 152.; Dragomir Babić, „Književnici i publicisti (i drugi protagonisti pisane riječi i kulturni radnici) profesori i đaci Senjske gimnazije“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 174.

⁷² Команда града Београда НОБЈ - Пријавни отсек: Потврда о пријему пријаве, 11.X.1945, ONK-D; Реонцки народни одбор II. реона града Београда – Цтанбени одељак: Цтанбена дозвола, 10.X.1945, ONK-D.

sportašica, u sekretarijatu Fiskulturnog saveza Jugoslavije (1948. – 1950.), pa u Narodnoj skupštini Jugoslavije kao tehnički sekretar Odbora za inostrane poslove (1950. – 1952.), da bi se 1952. zaposlila u agenciji *Jugopres* kao suradnica, a od 1954. kao urednica unutrašnjopolitičke rubrike, te ondje ostala do 1958. godine.⁷³ Između 1950. i 1952. završila je Višu političku školu „Đuro Đaković“ u Beogradu.⁷⁴ Iz redakcije *Jugopresa* Neda Krmpotić u rujnu 1958. prelazi u zagrebački *Vjesnik*: prvo na položaj skupštinske izvjestiteljice, komentatorice te na kraju na položaj urednice beogradskog dopisništva *Vjesnika*. Pred sam kraj 1963. imenovana je na dužnost glavne urednice zagrebačkog *Vjesnika u srijedu* te se seli u Zagreb.⁷⁵ Na čelu *Vjesnika u srijedu* zadržala se do broja 729. od 27.IV.1966. (uredivši ukupno 121 broj), kada odlazi za unutrašnjopolitičkog komentatora u *Vjesnik*, a vodstvo *Vjesnika u srijedu* preuzima dotadašnji komentator *Vjesnika* Krešimir Džeba.⁷⁶ Ponovno se svojim tekstovima na stranicama *Vjesnika u srijedu* javlja kada je u travnju 1970. razmještena iz redakcije *Vjesnika* u grupu komentatora unutar kuće *Vjesnik*. Njezini su komentari, vezani većinom uz unutrašnjopolitičke i gospodarske teme, tako objavljivani i u *Večernjem listu*, *Vjesniku* i drugim listovima.⁷⁷ Osim pisanja komentara, Neda Krmpotić bila je kao član grupe komentatora zadužena sudjelovati u kreiranju stavova redakcija za koje objavljuje komentare („na zahtjev glavnih urednika“) te „djelovati i kao žurnalistički savjetnik kolegija glavnih urednika, direktora i pom. direktora za izdavačku djelatnost i u tom svojstvu sudjelovati na određenim sastancima kao i u radu savjeta novinara za unutrašnju politiku i

⁷³ Службенички лист, bez oznake datuma, ONK-D; Народни одбор Општине Стари град - Савет за народно здравље и социјалну политику: Решење Бр. 3542, Београд, 15.VI.1955, ONK-D; Централни комитет Народне омладине Југославије: Потврда Бр. 540, Београд, 20.IV.1953., ONK-D; Фискултурни савез Југославије - Персонално одељење: Бр. 127, Београд, 15.VI.1950., ONK-D; „Partizan“ – Savez za telesno vaspitanje – Jugoslavija: Potvrda br. 207, Београд, 30.III.1953., ONK-D; Народна скупштина ФНРЈ, Бр. 151, Београд, 15.VI.1950, ONK-D; Народна скупштина ФНРЈ: Потврда Бр. 22, Београд, 25.III.1953, ONK-D; Jugopres: Rešenje br. 3633., Београд, 1.X.1952, ONK-D; Jugopres: Rešenje br. 978., Београд, 1.IV.1953, ONK-D; Jugopres: Rešenje br. 1431., Београд, 29.V.1954, ONK-D; Jugopres: Rešenje (bez broja dokumenta), Београд, 2.VII.1956, ONK-D; Jugopres: Rešenje br. 2438., Београд, 3.I.1957, ONK-D; Jugopres: Rešenje br. 4145., Београд, 15.V.1957, ONK-D; Jugopres: Ugovor o radu br. 2989., Београд, 1.VII.1957, ONK-D; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

⁷⁴ Виша политичка школа "Ђуро Ђаковић": Диплома, Београд, 4.VI.1952., ONK-D; Виша партиска школа при ЦККПЈ "Ђуро Ђаковић": Потврда br. 672., 28.III.1953, ONK-D.

⁷⁵ Pismo Božidara Radenkovića, v.d. direktora Novinskog, izdavačkog i štamparskog poduzeća „Vjesnik“, Zagreb, 26.VII.1958., ONK-D; „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 5024, 5.IX.1958., ONK-D; „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 3250, 3.VII.1959., ONK-D; „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 3600, Zagreb, 22.VII.1959., ONK-D; „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 5395, 23.XII.1963., ONK-D; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

⁷⁶ „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 81, 22.IV.1966., ONK-D; Sulejmanpašić, *Vjesnik u srijedu 1952 – 1977*, 39., 54; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

⁷⁷ „Vjesnik“ Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće: Rješenje broj 51, 14.V.1970., ONK-D; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

privredu.“⁷⁸ Pod naslovom *Govoreći otvoreno* objavljivala je tjedne kolumne u *Vjesniku u srijedu* 1970. – 1971., a nakon sloma politike hrvatskog reformskog rukovodstva na sjednici u Karadžorđevu prosinca 1971. prestaje s novinarskim radom. U skladu s izvještajem Komisije o ispitivanju političke odgovornosti pojedinaca u NIP „Vjesnik“, Neda Krmpotić je krajem prosinca 1971. isključena iz Saveza komunista, a Komisija je također zaključila kako ne može više „raditi na rukovodećim i novinarskim poslovima u političkim listovima i političkim rubrikama ostalih listova NIP „Vjesnik“.“⁷⁹

Osim kao novinarka, Neda Krmpotić bila je aktivna i u društvenim i političkim organizacijama. Bila je članicom Izborne komisije SSRNH (1965.), predsjednicom Upravnog odbora *Vjesnika* (1968.), delegatica na VIII. Kongresu SKJ (1964.), članica stalnog dijela Konferencije SKJ (1968. – 1971.), članica Savezne konferencije SSRNJ od 1966. godine i Izvršnog odbora SSRNJ (1967. - 1970.), članica Saveznog odbora Saveza novinara Jugoslavije (1965. – 1967.), članica Upravnog odbora Matice iseljenika Hrvatske (1968. – 1969.), a 1968. godine nagrašena je nagradom „Otokar Keršovani“ za višegodišnji novinarski rad.⁸⁰ Krajem prosinca 1971. podnijela je i ostavku na dužnost članice stalnog dijela Konferencije SKJ, na koju je bila izabrana na VI. Kongresu SKH.⁸¹ U siječnju 1971. odlazi u mirovinu.⁸² Krajem siječnja 1973. Sud časti Društva novinara Hrvatske

⁷⁸ „Na osnovu Pravilnika o djelovanju grupe komentatora kuće „Vjesnik“ kojeg je donio kolegij glavnih urednika na sastanku od 4.III.1970.g.“, bez oznake datuma, ONK-D.

⁷⁹ Prvi djelomični izvještaj Komisije za ispitivanje političke odgovornosti pojedinaca u NIP „Vjesnik“, Zagreb, 28.I.1972., ONK-D; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.; Statutarna komisija SKH „Zagreb-Jug“ obrazložila je svoju potvrdu odluke Osnovne organizacije SK NIP „Vjesnik“ time što Neda Krmpotić „za vrijeme nacionalističke euforije, nije se suprotstavljala tim pojavama, naprotiv, svojim istupima, a posebno u sredstvima javnog informiranja – štampi, potpomagala je njihovom prodoru, (...) ogriješila se je o član 8. Statuta SKJ, koji decidirano kaže 'da u SKJ nema mjesta licima koja djeluju sa nacionalističkih pozicija i koja izražavaju nacionalnu netrpeljivost'. Upravo sa ovih pozicija djelovala je Neda Krmpotić.“ Savez komunista Hrvatske – Statutarna komisija SKH „Zagreb-Jug“: Odluka, Broj: 04-251/1, Zagreb, 18.VI.1973, ONK-D.

⁸⁰ Predsedništvo Saveza komunista Jugoslavije, broj 28-1380/9, Beograd, 21.X.1970, ONK-D; Obaveštenje učesnicima Prve konferencije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, bez oznake datuma, ONK-D; Bilješke za biografiju Nede Krmpotić za *Vjesnikov leksikon*, 5.IV.1988, ONK-D; *VIII Kongres Saveza komunista Jugoslavije. Stenografske beleške*, sv. 3., (Beograd: Kultura, 1965.), 1694. – 1703.; *Šesti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, (Beograd: Kultura, 1966), 184.; Mira Šuvar, ur., *Šesti kongres Saveza komunista Hrvatske. Stenografske bilješke*, knjiga 3., (Beograd: Komunist, 1969), 379.; Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

⁸¹ Pismo Nede Krmpotić predsjednici CK SKH Milki Planinc, Zagreb, 30.XII.1971., ONK-D.

⁸² „Vjesnik“ Zagreb, Lj. Gerovac 1.:Potvrda o kategoriji radnog mjesta u svrhu određivanja mirovine, Broj 155., Zagreb, 27.XII.1971., ONK-D; Zahtjev za starosnu mirovinu Komunalnom zavodu za socijalno osiguranja u Zagrebu, Zagreb, 30.XII.1972., ONK-D; Rješenje br.11, 14.I.1972., ONK-D; Zajednica mirovinskog i invalidskog osiguranja u SR Hrvatskoj: Rješenje broj: UP/1-12238/71 MS-232957-04, Zagreb, 13.I.1972., ONK-D. Munko, „Krmpotić, Tome, Neda“, 232.

pokreće protiv Nede Krmpotić postupak i zatim ju trajno isključuje iz Društva novinara Hrvatske.⁸³ Od raka dojke liječila se od 1962.,⁸⁴ a umrla je u Zagrebu u lipnju 1974.⁸⁵

7.2. ČLANCI NEDE KRMPOTIĆ

Prije održavanja VIII. kongresa SKJ, zakazanog za prosinac 1964., Neda Krmpotić dala je strukovnom listu *Novinar* intervju o položaju medija. Pritom se dotaknula općedruštvenih tema, koje će potvrditi vlastitim tekstovima tijekom sljedećih godina, iznijevši prvenstveno kritiku postojećeg društvenog sustava i postojeće političke prakse. Ocjenjivala je kako se, u strahu pred birokratskom i političkom samovoljom, oklijeva pri uvođenju samoupravljanja, čemu kumuje i demokratski deficit postojeće političke procedure.⁸⁶ Na istom su tragu bili, mjesec dana kasnije, i zaključci njezinog izlaganja na VIII. kongresu SKJ, u kojemu je naglasila kako „nagrađivanje prema radu“ nije samo otklonilo „sve umjetne prepreke pred radnikom koji hoće mnogo da radi i zaradi“ i tako ostvarilo Marxove ideje, nego je to otvorilo mogućnost i da mjerilom procjene postane kvaliteta, umjesto dosadašnje lako mjerljive kvantitete.⁸⁷

Njezine izjave prije VIII. kongresa SKJ i njezin nastup na njemu pokazuju već jasno formulirane stavove, koje će zastupati do kraja svoga javnog angažmana. Slični stavovi – odnosno, pristajanje uz kritičku političku struju u jugoslavenskoj politici – u njezinim tekstovima vidljivi su već od kraja pedesetih godina. Iako komentare počinje pisati već od trenutka prelaska u kuću „Vjesnik“, krajem pedesetih još uvijek je uglavnom izvjestiteljica iz Savezne skupštine. Zato tekstove nastale u tom razdoblju, do VIII. kongresa, tretiram kao prvi ciklus, u kojem postupno formulira koherentnu političku koncepciju i koji kulminira govorom na partijskom kongresu. Taj je ciklus

⁸³ Sud časti činili su Đorđe Zelmanović (predsjednik), Dušan Čizmić (izvjestilac), Grgo Stipić, dr. Slavo Svoboda i Živko Vnuk (članovi), a u obrazloženju presude navedeno je kako se kroz komentare Nede Krmpotić „jasno provlači linija kojom se problemi klasne borbe jednostavno pretvaraju u probleme nacionalne borbe a konzekventno tome pruža se široka podrška snagama koje [se] s nacionalističkih i separatističkih pozicija suprotstavljaju programu i politici SKH i SKJ. Ovi su komentari zaoštravali odnose u zemlji, svojim iritantnim, izazivačkim i uvredljivim tonom s razlogom su uzbudile pojedine sredine, krajeve i nacije. Pored svojih komentara, Neda Krmpotić je aktivno sudjelovala u kreiranju političke linija VUS-a koji je u vrijeme širenja tzv. masovnog pokreta bio jedan od izvorišta nacionalističkih skretanja.“ Društvo novinara Hrvatske – Sud časti, Broj: 15/1973., Zagreb, 26.I.1973., ONK-D.; Društvo novinara Hrvatske – Sud časti, Broj: 114/1973., Zagreb, 16.III.1973., ONK-D.

⁸⁴ Medicinska dokumentacija, ONK-D.

⁸⁵ Izvod iz matične knjige umrlih, br. ČR/851-74, Zagreb, 1.VII.1974., ONK-D.

⁸⁶ „Neda Krmpotić: Nije funkcija štampe napad, već doprinos izgradnji novog sistema i novih odnosa“, *Novinar. List Društva novinara Hrvatske*, (Zagreb), br. 8-9, studeni 1964., 4. – 5.

⁸⁷ *VIII Kongres Saveza komunista Jugoslavije*, 1694. – 1699.

obilježen i ograničenom slobodom toga vremena, atmosferom koja se počinje mijenjati nakon VIII. kongresa. Budući da je Neda Krmpotić sama sudjelovala u radu kongresa, smatrala ga važnim, te nedugo nakon njega počela pratiti provođenje gospodarske reforme kao komentatorica, oslobođena većine uredničkih obveza. Čini mi se kako je VIII. kongres po mnogočemu prva razdjelnica među razdobljima, pa čak obilježava i promjenu autoričine geografske pozicije – iz Beograda u Zagreb – što svakako nije zanemarivo (a vjerojatno ni slučajno). Budući da je u žarištu ovog rada razdoblje njezine aktivnosti krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, nastojat ću dati samo kratku skicu razvoja njezinih osnovnih stavova iz prvog ciklusa: od prvih pomaka u organizaciji jugoslavenskog gospodarstva, preko pokušaja prve gospodarske reforme početkom šezdesetih, do, zaključno, već naznačenih tema VIII. kongresa SKJ.

Nakon VIII. kongresa počinje komentatorski ciklus, tijekom kojega je osam godina branila, objašnjavala, a dijelom i formulirala politiku reformskog krila Saveza komunista Hrvatske. Kao „prvo pero“ zagrebačke kuće „Vjesnik“, komentator prisutan na prvim stranicama sva tri najistaknutija lista, komentirala je čitav raspon tema unutrašnje politike, pa čak i mnoge vanjskopolitičke probleme, baveći se međutim ponajviše ustrojem jugoslavenske političke vlasti i organizacijom jugoslavenskoga gospodarstva. Taj ću dio analize razdijeliti na dva dijela: u prvome ću se pozabaviti tekstovima objavljenima do X. sjednice CK SKH, održane u siječnju 1970. godine, a u drugome ću analizirati njezine stavove nakon te sjednice, objavljivane gotovo isključivo u kolumni „Govoreći otvoreno“ zagrebačkog tjednika *Vjesnik u srijedu*. Razlog uvođenja druge razdjelnice je u snažnoj promjeni društvene klime koju je X. sjednica uzrokovala, tzv. društvenoj liberalizaciji, a koja se odrazila i u člancima Nede Krmpotić. Iako je tijekom cijelog svog javnog angažmana čvrsto pristajala uz reformističku politiku, nakon siječnja 1970. jasnije je kritizirala društvene pojave koje je smatrala negativnima, te se izmijenila i struktura argumenata u njezinim člancima. Krmpotić je, naime, do toga trenutka komentare tematski strože ograničavala, da bi nakon X. sjednice počela u svaki članak uvezivati raznorodne političke pojave i prakse, stapajući ih u jedinstvenu analizu političko-ekonomskog sustava. Kao što je prva razdjelnica uvjetovana autoričnim preseljenjem u Zagreb, druga se nametnula još jednom profesionalnom prekretnicom: uvođenjem stalne kolumne u grafički preoblikovanom *Vjesniku u srijedu*, koji je nakon vizualne obnove postao najsuvremenijim jugoslavenskim tjednikom. Postupno povećanje broja kartica koje je objavljivala, potvrdili su je kao glavnog komentatora vodećeg glasila reformske politike u SR Hrvatskoj. Goleme naklade koje je *VUS* tih godina ostvarivao pretvorili

su ga u megafon reformske politike, pa se članci Nede Krmpotić, koji su jednostavnošću izraza odudarali od jugoslavenskog novinskog prosjeka, mogu smatrati jednim od ključnih motora masovne podrške reformskoj politici.

Tijekom sva tri analizirana razdoblja Krmpotić je osnovni fokus stavljala na dvije neodvojivo povezane teme: pokušaj reanimacije socijalističkog gospodarstva kroz gospodarsku reformu, te adekvatan preustroj političkog sustava, čije je opuštanje trebalo omogućiti slobodniji tijek tokova ekonomije. Zato ću se i ja u svojoj analizi fokusirati na te teme, s time da ću veći naglasak staviti na njezine stavove o gospodarstvu, jer je sama na tom temelju izgradila i svoje raščlambe političke i društvene zbilje. Zato i one teme kojima se bavila često, a ne tiču se striktno gospodarske situacije, analiziram iz perspektive utjecaja kojeg imaju na njezino razumijevanje ekonomskih kretanja. Razlog je isti: sama Neda Krmpotić je u gotovo svaku analizu ulazila prvenstveno s ekonomske strane.⁸⁸ Također, nastojat ću ih prikazati sumarno i dijakronijski, unutar svakog od tri odijeljena razdoblja, jer svako od razdoblja čini vremenski dovoljno koherentnu cjelinu. Ujedno, takav pristup omogućavaju kako dosljednost njezine političke orijentacije, tako i narav njezinih tekstova. Zato ne odvajam oblike i okolnosti dviju gospodarskih reforma – ciljevi i smjer ostvarivanja obiju reforma bili su u koncepcijama Nede Krmpotić jednaki, pa iz njezinih članaka zapravo izlazi slika jednog dugog (i neuspješnog) reformskog desetljeća, s neprestano iznova ponavljanim zaključcima. Možda najbolju ilustraciju takvog reformskog desetljeća daje sama, kada u jesen 1971. bilježi: „Tko god priča o tekovinama revolucije da bi tom pričom ponovo sebe nametnuo za arbitra, a ostavio u novoj političkoj oblandi stare proizvodne odnose, nema više za sobom ni jedan jedincati argument. Sve je poznato, brojke, odnosi, posljedice kompenzacije, prelijevanja, sve je već rečeno tisuću puta. Što se toga tiče, nadnaslov na ovoj stranici mogao bi mirne duše glasiti: 'Ponavljajući otvoreno', a ne 'Govoreći otvoreno'.“⁸⁹

Konačno, iako je gotovo svim člancima osnovnim poticajem aktualna, dnevna politika, Neda Krmpotić iz tih aktualnosti apstrahira opće zaključke koji se tijekom vremena slažu u objedinjenu političku orijentaciju.

⁸⁸ Neću analizirati teme kojima se zgodimice bavila, jer mislim kako u kontekstu razumijevanja njezine osnovne političke pozicije ne igraju bitnu ulogu. Tako, primjerice, njezine komentare na temu odnosa Crkve i države, uspostave ravnopravnog položaja žena u društvu ili vanjskopolitičke pozicije Jugoslavije nisam uvrstio u analizu.

⁸⁹ Neda Krmpotić, „Toplo, vruće ljeto“, Vjesnik u srijedu, (Zagreb), 15.IX.1971., 6.

8. GENEZA STAVOVA NEDE KRMPOTIĆ DO VIII. KONGRESA SKJ

8.1. KRITIKA PREDREFORMSKE PLANSKE EKONOMIJE I EKSTENZIVNOG INVESTICIJSKOG MODELA

Organizacija jugoslavenskoga gospodarstva u prvih je 15 godina nakon rata pokazivala sve karakteristike centralizirane planske ekonomije. Dogma pune zaposlenosti i visoka stopa rasta investicija bili su osnovni pokazatelji temeljne mane koju je Neda Krmpotić dijagnosticirala kod postojećeg sustava, isprva ju tek implicirajući u svojim tekstovima: prečvrste isprepletenosti politike, utjelovljene u hijerarhiziranom državnom aparatu, i ekonomije, organizirane kroz dogmatski marksistički princip gospodarskog plana. Taj će pristup ostati okosnicom njezinog angažmana i u narednim godinama, no na početku 1960-ih u Jugoslaviji su se takve koncepcije – iznikle iz liberalnijeg razumijevanja gospodarstva i prvih, stidljivih impulsa za uvođenjem tržišnih principa u socijalističku ekonomiju – tek postupno uobličavale kroz analizu neuspjeha prvih reformskih pokušaja.

Krmpotić se osvrće na različite međuovisne manifestacije postojećeg sustava. Spomenuto nekontrolirano zapošljavanje, o kojemu je više puta pisala, bio je samo jedan od primjera utjecaja političkih dogma na ekonomiju koje je isticala. Uz njega je strukturno vezana iracionalnost korištenja društvenih sredstava – i kroz investicije i kroz kredite – koju uvijek iznova ističe u raznim kontekstima, kao najveću manu gospodarskog sustava. U tomu nalazi uzroke drugih ekonomskih anomalija, poput porasta cijena.

Možda najdirektnije o iracionalnoj investicijskoj politici piše sredinom 1961., u tekstu sugestivnog naslova „Ideja moja – pare vaše“: „Trebalo bi više od deset prstiju na ruci da bi se izbrojile tvornice i tvorničice, soliteri i parkovi izgrađeni na bazi ovakvog rezoniranja: kada jednom počnem s radovima – netko će već morati da otvori kesu.“⁹⁰ Skoro tri godine ranije, povodom osnivanja skupštinskog Odbora za društvena sredstva krajem 1958., već je kritizirala institucije sustava u njihovim gospodarskim aktivnostima, pitajući kako se koriste „društvena sredstva.“⁹¹ Smatrala je da je korijen problema upravo u političkoj dogmi da zajednica ne može dopustiti stečaj – bilo poduzeća, bilo komune – pa zato pojedinci u državnoj upravi stalno ulažu u nerentabilne projekte

⁹⁰ Neda Krmpotić, „Ideja moja – pare vaše“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.VI.1961., 2.

⁹¹ Neda Krmpotić, „Pod kontrolom skupštine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.X.1958., 2.

za koje se nepromišljeno zadužuju.⁹² U sustavu koji je na takav način uvjetovan ideološkim shemama gube se osnovne ekonomske predodžbe, pa je Krmpotić već ranih 1960-ih tražila da se obustavi „psihozu investiranja“, a da financijsku podršku društva – naročito kredite za obrtna sredstva – dobiju oni koji dobro posluju.⁹³

Preobilno investiranje smatra početkom spirale neuspjeha. Takav, naime, tip širokopojsnih investicija povećava broj zaposlenih po prividno niskoj cijeni rada, koja pak motivira nove neopravdane investicije i uzrokuje nisku produktivnost, što vodi zasićenju tržišta lošom robom te porastu cijena. Zato se zalagala i za otpuštanja, ako je to cijena porasta produktivnosti. Osim problema produktivnosti, isticala je neravnotežu koju investicije izazivaju: dogme pune zaposlenosti i brze industrijalizacije izazivaju disbalans u raspodjeli akumulacije te ostavljaju poljoprivredu i uslužne djelatnosti bez potrebne radne snage.⁹⁴

8.2. REFORMSKI MEHANIZMI I CILJEVI

Neda Krmpotić je smatrala da se jugoslavenskom gospodarstvu moguće dalje razvijati „samo usavršavanjem onoga što već postoji“ – dakle, ukidanjem ekstenzivnog modela i modernizacijom industrije. U par riječi, njezine bi se stavove o budućnosti gospodarstva dalo sažeti u zahtjev za uvođenjem ekonomskih zakona u praksu, zatim za novom investicijskom politikom, dinamizacijom postojećih rezerva, integracijom i modernizacijom proizvodnje te, konačno, izvozom proizvedenoga kao glavnim ciljem. Propagirala je reformske ekonomske mjere

⁹² Neda Krmpotić, „Idea moja – pare vaše“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.VI.1961., 2.

⁹³ Neda Krmpotić, „Ne trošiti preko mogućnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Novi uspon privrede“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.VI.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Uravnoteženo napredovanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Veliki poticaj“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XII.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Kakva komuna takva banka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Za cijene - crveno“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Nema formule za poslovni uspjeh“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1.VI.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Bez formule“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1963., 2.

⁹⁴ Upozorava „da se kroz prizmu rentabilnosti jednog poduzeća ne mogu sagledati svi troškovi (...) za nastanjivanje i školovanje radnika. (...) prividna jeftinoća radne snage dovodi do njenog rasipanja, do nepotrebnog zapošljavanja. A posljedice se opažaju na životnom standardu čitave zajednice.“ Neda Krmpotić, „Produktivnost kakvu trebamo“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.II.1959., 2.; Neda Krmpotić, „Ne trošiti preko mogućnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1960., 2.; „Kada se mnogo gradi, povećava se broj zaposlenih i s više novca izlazi na tržište i pritom probijaju sve planske proporcije, onda se na seoskoj pijaci i uopće u trgovini na malo stvara takva psihozu u kojoj svatko nastoji da iskoristi pruženu šansu i podiže cijene.“ Neda Krmpotić, „Uravnoteženo napredovanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Baza bržeg materijalnog kretanja i jačanja socijalističkih proizvodnih odnosa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.I.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Ogledalo, kaži mi...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Zapisnik jedne politike“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.IV.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Izvoz – tema godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Stare istine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.VI.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Naopako zbrojeno“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.X.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.

(smanjenje utjecaja plana, suptilnije ekonomske analize, djelomično oslobađanje tržišta), pa je i konzervativniju klimu, uspostavljenu nakon Titova govora u Splitu 1962., interpretirala iz perspektive reformskih koncepcija, smatrajući da disciplina i samouprava nisu antonimi: planirati se može samo na temelju zajedničkog interesa izraženog ekonomskom logikom.⁹⁵ Kao ključne elemente provedbe reformskih ciljeva navodi novi sustav raspodjele osobnih dohodaka, povećanje produktivnosti rada i reorganizaciju proizvodnje.

A) RASPODJELA PREMA RADU

Srce novog, reformskog pristupa gospodarstvu jest princip „raspodjele prema radu“ koji se početkom 1960-ih uvodio u jugoslavensko gospodarstvo, pomičući tako prvi put glavninu odgovornosti s plana na poduzeća. Riječ je o principu plaćanja radnika prema njegovom učinku, i prepuštanju većeg dijela prihoda na upravljanje poduzećima koja su ga stvorila. Raspodjela prema radu nalazi se u temelju modernizacijskog zahvata upravo zato što ovisi o produktivnosti, pa je moguće uspostaviti vezu između visine zarade i postignutih rezultata. Krmpotić je gospodarstvo smatrala dovoljno zrelim da samo procijeni omjere osobnih dohodaka te akumulacijskih i investicijskih sredstava.⁹⁶

⁹⁵ Valja „učiniti sve da se potrošnja svede u realne okvire koji odgovaraju našim mogućnostima, a to se može učiniti samo onda, ako se čvrsto ustraje na principu da svatko troši sredstva koja je zaradio, što znači da troši svoja a ne tuđa sredstva.“ Neda Krmpotić, „Ne trošiti preko mogućnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1960., 2.; Neda Krmpotić, „U potrazi za dobrim planom“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Ogledalo, kaži mi...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Riječ je o privredi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1961., 2.; Žestoko se zalaže za izvoz i za protekciju proizvodnje koja se već uspjela nametnuti stranim tržištima, umjesto podrške onima koji nisu uspješni. Odgovornost za poticanje izvoza polaže na republiku i komunu, ali i na poduzeće. Neda Krmpotić, „Izvoz – tema godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Da svaki utrošeni dinar urodi najbržim efektom“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.V.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Samouprava, ali i disciplina“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.VI.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Prioritet ima proizvodnja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1962., 3.; Neda Krmpotić, „Statut poduzeća: realan odraz života radnog kolektiva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1962., 7.; Neda Krmpotić, „ISKRA' van zakona?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Ne samo kontrola“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VII.1962., 2. Neda Krmpotić, „Naopako zbrojeno“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.X.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Dinamizam četvrtog kvartala“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.XI.1962., 3.; Neda Krmpotić, „Na početku priprema“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.IV.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.;

⁹⁶ Neda Krmpotić, „Velike odluke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1.III.1959., 2.; Neda Krmpotić, „Zašto dinar nije svagdje jednak“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.IX.1960., 2.; Neda Krmpotić, „U potrazi za dobrim planom“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1960., 2.; Ističe da vodstva pojedinih poduzeća i komuna izravno rade protiv reformskih principa. Neda Krmpotić, „Novo i otpor“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.III.1961., 1.; Neda Krmpotić, „Riječ je o privredi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Idealni pravilnici – odmah?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Proizvođač – nedovoljno obaviješten“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.IV.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Vlastita formula kolektiva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.V.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Statut poduzeća: realan odraz života radnog kolektiva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1962., 7.; Neda Krmpotić, „Brže i s više inicijative“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VII.1962., 2. Neda Krmpotić, „Optimalna proizvodnja – stimulatívna raspodjela“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.X.1962., 2.

Procjenjivala je kako dotadašnji nedostatak takvog principa podjele prihoda pokazuje političku privilegiranost pojedinih poduzeća i potiče izgradnju industrije u ekonomski nerentabilnim područjima, kako bi se time pojačali prihodi siromašnih općina, što je smatrala pogrešnim smjerom. Raspodjela prema radu je, dakle, političko pitanje, a Neda Krmpotić ga je smatrala osnovnim kriterijem političkog opredjeljivanja.⁹⁷ Princip raspodjele prema radu svojom je unutarnjom logikom vodio u uspostavu novih nejednakosti, što je Neda Krmpotić odobraval, jer je poželjnom smatrala samo jednakost u uvjetima proizvodnje, ne i jednakost produktivnih i neproduktivnih u prihodima.⁹⁸

B) PRODUKTIVNOST

Naglasak je, dakle, stavljala na sposobnost poduzeća da samostalno organiziraju proizvodnju, na onim ekonomskim načelima koja je socijalističko gospodarstvo bilo u stanju usvojiti. U tomu je vidjela potencijal za povećavanje produktivnosti, koja je pak srž novog koncepta raspodjele prema radu. Raspodjela prema radu, naime, funkcionira kao mjerilo dosadašnje produktivnosti, istodobno potičući novu. Takav pristup je početak klupka modernizacije, bez koje nema ulaska u

⁹⁷ Neda Krmpotić, „Novi stimulansi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IX.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Komuna – dominantna tema“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Idealni pravilnici – odmah?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Na periferiji školstva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.XI.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Veliki poticaj“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XII.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Za cijene - crveno“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1962., 2.; Reformske vrijednosti objašnjava temeljnim marksističkim teoremima: „Prihvaćajući rad kao mjerilo unaprijed smo se složili sa činjenicom da rad pojedinaca ne stvara jednake već vrlo različite vrijednosti. To je isto kao da smo kazali da kod nas mora postojati nejednakost zarada.“ Neda Krmpotić, „Prioritet ima proizvodnja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1962., 3.; Neda Krmpotić, „Optimalna proizvodnja – stimulatívna raspodjela“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.X.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Nema formule za poslovni uspjeh“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1.VI.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Stimulacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Bez formule“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1963., 2.

⁹⁸ „Jednaki početni uvjeti, to su jedinstveni obračunski tečaj dinara, jedinstvena kamatna stopa na sredstva, proporcionalni doprinosi i manja šarolikost u instrumentima“. Neda Krmpotić, „Jednako za jednako“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Ogledalo, kaži mi...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.II.1961., 2.

međunarodnu podjelu rada,⁹⁹ ali postojeći ustroj gospodarstva i državne uprave obeshrabruju povećanju produktivnosti rada.¹⁰⁰

C) RESTRUKTURIRANJE PROIZVODNJE

Krmpotić je prvi korak uspješne reorganizacije vidjela u podjeli na „ekonomske jedinice“ unutar poduzeća – odnosno, u raspodjeli pojedinih dijelova poduzeća prema rentabilnosti, kako bi se aktiviralo neiskorištene rezerve i spriječilo unutrašnje „prelijevanje“ sredstava. Pored ekonomskih učinaka, u takvoj podjeli vidi i političku dimenziju: podjela na manje „ekonomske jedinice“ postaje sredstvo oživotvorenja socijalističkih ideala kako ih je interpretirala jugoslavenska ideja radničkog samoupravljanja, a istodobno i sredstvo ekonomske racionalizacije.¹⁰¹

8.3. REFORMA U PRAKSI

A) PODUZEĆA

Budući da je većina stavova koje je zastupala bila na crti deetatizacije, čime je išla u prilog proizvodnom sektoru, velik dio odgovornosti za uspješno uvođenje novih principa u praksu stavlja i na gospodarske organizacije. Označava ih i politički sve odgovornijima za provedbu reformskih principa.¹⁰² Međutim, ta odgovornost čini ih i krivcima za propuste. Zamjerala im je nedostatak

⁹⁹ Neda Krmpotić, „Velike odluke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1.III.1959., 2.; Neda Krmpotić, „Sve zavisi od finiša“, *Vjesnik*, (Zagreb), 20.IX.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Idealni pravilnici – odmah?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Kakva komuna takva banka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Izvoz – tema godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „U manje vremena proizvesti više“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.V.1963., 3.; Neda Krmpotić, „Stimulacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1963., 2.; Produktivnost, smatra, „nije ništa drugo nego činjenica da je netko za isto radno vrijeme proizveo više vrijednosti od drugoga. I ljudi treba da dobiju prema tome koliko su svojim radom stvorili za društvo korisnih i potrebnih roba, bez obzira bio to fizički ili intelektualni doprinos“. Neda Krmpotić, „Prioritet ima proizvodnja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1962., 3.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.

¹⁰⁰ Osnovnim problemom smatra što se prihod komune izdvaja iz zakonski zajamčenih minimalnih osobnih dohodaka zaposlenih radnika, što komunu navodi da potiče nepotrebno zapošljavanje. Kao primjer navodi kako dvije „istovetne tvornice – u Beogradu i Banjoj Luci – od kojih je prva produktivnija, daju svojim komunama različite iznose. Prva manji, a druga veći, jer ima znatno veći fond ličnih dohodaka koji se ne oporezuju, pa relativno bolje prolazi.“ Neda Krmpotić, „Novi stimulansi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IX.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Komuna – dominantna tema“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Pred vratima naših kolektiva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.XII.1960., 2.

¹⁰¹ Neda Krmpotić, „Pred vratima naših kolektiva“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.XII.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Riječ je o privredi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Optimalna proizvodnja – stimulaturna raspodjela“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.X.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Unutrašnji obračun“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.VI.1963., 2.

¹⁰² U tom je kontekstu istaknula negativne primjere šumarstva, metalurgije i prehrambene industrije, zalažući se za poboljšanje proizvodnje, umjesto carinske zaštite lošeg poslovanja koju su neke grane tražile od države. Neda Krmpotić, „Drvena industrija traži izlaz iz otvorenih problema“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.I.1961., 5.; Neda Krmpotić,

inicijative i spremnosti da preuzimaju poslovni rizik, neodgovorno investiranje i gomilanje zaliha zastarjele robe, a ponajviše, s obzirom na to da su novi principi raspodjele prema radu toliko važni za čitavu reformu, odgađanje ili namjerno nepoštivanje primjene tih načela. Napadala je tvrtke koje traže pomoć i olakšice, smatrajući ih odgovornima da izvoze i riskiraju.¹⁰³

B) DRUŠTVENO – POLITIČKE ORGANIZACIJE

Zahtjev za racionalizacijom potrošnje već krajem 1950-ih širi i na sustav društvenih organizacija, kojeg smatra iracionalnim potrošačem. Maksimalna štednja i precizno određivanje opsega i namjene dotacija trebali bi, tvrdi Krmpotić, zamijeniti naknadno i potajno financiranje društvenih organizacija novcem namijenjenim drugim svrhama.¹⁰⁴ Osim što traži transparentnije poslovanje, Neda Krmpotić vidi taj sustav i kao mogućeg jamca promjena: važnu ulogu pripisuje angažmanu sindikata na provođenju reformskih mjera.¹⁰⁵

„Novi instrumenti treba da omogućе stvarni rentabilitet poduzeća obojene metalurgije“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.I.1961., 5.; Neda Krmpotić, „Željezare će u novim uvjetima uspješnije nastupati na tržištu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.I.1961., 4.; Neda Krmpotić, „Garancija zajednice“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „U novom rasporedu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.III.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Izlaz u rezervama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.

¹⁰³ Neda Krmpotić, „Ne trošiti preko mogućnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1960., 2.; Neda Krmpotić, „U potrazi za dobrim planom“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Nove privredne mjere pred skupštinskim odborima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.I.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Kontrolirane cijene“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Ogledalo, kaži mi...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.II.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Trgovina bi mogla odmah sniziti cijene bar za 5 posto“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.II.1961., 5.; Neda Krmpotić, „Većina poduzeća izradit će do lipnja pravilnike o raspodjeli“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.III.1961., 4.; Neda Krmpotić, „U novom rasporedu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.III.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Ideja moja – pare vaše“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.VI.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Sve zavisi od finiša“, *Vjesnik*, (Zagreb), 20.IX.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Riječ je o privredi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Idealni pravilnici – odmah?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1961., 2.; Neda Krmpotić, „Izvoz – tema godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.II.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Proizvođač – nedovoljno obaviješten“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.IV.1962., 2.; Prebacivanje odgovornosti na više instance smatra manom sve kompleksnijeg sustava odlučivanja i postavlja zahtjev za većim pravima dokazanih stručnjaka. Neda Krmpotić, „Brže i s više inicijative“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VII.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Optimalna proizvodnja – stimulativna raspodjela“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.X.1962., 2.; Neda Krmpotić, „Stimulacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1963., 2.; Neda Krmpotić, „Bez formule“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1963., 2.

¹⁰⁴ Neda Krmpotić, „Da društvo pokriva baš sve rashode?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.XI.1958., 2.

¹⁰⁵ Neda Krmpotić, „Da društvo pokriva baš sve rashode?“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.XI.1958., 2.; U sindikatu vidi strukturu koja može osigurati „da u praksi te zamisli ne budu iskrivljene“ i svladati eventualni otpor zacrtanim reformama. Neda Krmpotić, „U čitavoj zemlji počinju godišnje skupštine sindikalnih organizacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1961., 2.

9. RAZMIŠLJANJA O REFORMI – OD VIII. KONGRESA SKJ DO X. SJEDNICE CK SKH

9.1. OKVIRI GOSPODARSKE REFORME

Neda Krmpotić je u razdoblje priprema drugog pokušaja reformiranja jugoslavenskog gospodarstva prenijela svoje osnovne stavove iz prethodne, neuspješne reforme, no kako su se zahuktavali sukobi, izazvani reformskim mjerama, tako je i ona svoje stavove detaljnije eksplicirala.

Gospodarsku je reformu i dalje smatrala osnovicom programa Saveza komunista Jugoslavije, naročito nakon VIII. kongresa, u kojemu je sudjelovala i kojeg je smatrala prijelomnom točkom.¹⁰⁶

Gospodarsku reformu vidjela je kao osnovno pitanje na kojem se lome interesi društvenih struja, „granicu između fraza i prakse“, kao oruđe koje razvlašćuje birokraciju.¹⁰⁷ U definiciji najširih kontura gospodarske reforme sažima reformu u nekoliko riječi: samoupravljanje, dohodak prema radu, a ne prema društvenom položaju, modernizacija gospodarstva prema svjetskim mjerilima.¹⁰⁸

Riječ je o elementima što ih je isticala i ranije; ostvarivanje zadataka reforme smatrala je dosezanjem istinskog smisla socijalizma, dubokom društvenom revolucijom, snažeći takav stav čestim pozivanjem na Tita kao najvažnijeg zaštitnika reforme, što je bilo u skladu s njegovom svemoćnom pozicijom.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.

¹⁰⁷ Neda Krmpotić, „Komunisti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.III.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Da nam živi živi rad“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Odakle polazimo“, *Vjesnik*, (Zagreb), 28.VII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Živi i mrtvi heroj“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IV.1969., 3.

¹⁰⁸ Neda Krmpotić, „Dosljednost“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.III.1966., 4.

¹⁰⁹ Neda Krmpotić, „Titov izbor“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.V.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Plebiscit za reformu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Titovsko negiranje postojećeg“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Titov poziv“, *Vjesnik*, (Zagreb), 13.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Živi i mrtvi heroj“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IV.1969., 3.; „Tito je, stojeći čvrsto na daljnjem produžetku etape samoupravljanja, zakona dohotka i nagrađivanja prema radu, navijestio daljnju borbu za ulogu i još veću odgovornost Saveza komunista, istodobno borbu s dogmatskim i konzervativnim snagama, istodobno neprijateljstvo prema idejno besperspektivnoj politici 'čvrste ruke', istodobno rad na procvatu proizvođačke i nacionalne ravnopravnosti u različito razvijenoj i višenacionalnoj federaciji, istodobno bespošten rat svakom lokalizmu, separatizmu i šovinizmu. To je čitava lepeza stavova; kad se kaže jedan, moraju se dodati barem još dva“. Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.; Neda Krmpotić, „Titova riječ“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.X.1969., 3.; O isprepletenosti politike i ekonomije međunacionalnih odnosa više u nastavku.

Reforma dolazi kao reakcija na stari sustav organizacije gospodarstva. Taj sustav smatra odgovornim za pojavu „birokratizma“ i nepregledne količine propisa, a da pritom nisu postavljeni jasni uvjeti, okviri i instrumenti za gospodarstvo.¹¹⁰ Novi sustav, rođen u reformi, trebao bi biti „vlast neposrednog proizvođača i na njegovim interesima zasnovana opća modernizacija i renesansa privređivanja.“¹¹¹ Sažetak ciljeva reforme postavlja jasno: „Nije rad ono što tržište ne priznaje. Ne može biti veća zarada onoga kojeg je uredba privilegirala. Ne može biti ni uravnilovke ako su proizvođači robe među kojima se jedne prodaju a druge subvencioniraju. To je reforma.“¹¹² Odnosno, „nema jednakosti zarada za nejednake kvalitete; nema samoupravljačkog prava na stagnaciju; ne može se tražiti solidarnost za korak unazad“.¹¹³ Iako je prvo, poslijeratno razdoblje centralizma u jugoslavenskom gospodarstvu ocjenjivala kao nužnost, reformu tog sustava smatrala je neminovnošću koja će u budućnosti samo imati višu cijenu, no neće ju se moći izbjeći.¹¹⁴

9.2. POLARIZIRANO DRUŠTVO

Krmpotić prikazuje odnose u društvu iznimno polariziranima, prvenstveno s obzirom na ekonomske zakonitosti, za koje stalno ističe da ih se ne može negirati u ime socijalizma. Na jednu stranu tog društvenog rascjepa stavlja samoupravljanje i tržišne odnose temeljene na ekonomskim zakonima, dok se s druge strane nalaze cijeli sustav birokracije „slijepe za ekonomski račun“ te oni „koji misle da je socijalizam jedna centralna kasa iz koje podjednako dobivaju svi, radili ne radili“.¹¹⁵ U takvoj je podjeli interese sposobnijih i uspješnijih smjestila na stranu gospodarstva

¹¹⁰ Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.

¹¹¹ Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3. Osnove konture njezinog razumijevanja jugoslavenskog puta u socijalizam na tragu su liberalnih razumijevanja uloge institucija: „Mi smo, pak, došli do takvoga stupnja razvitka i spoznaje da se i taj dio dohotka mora dati neposrednom proizvođaču kako bi on sam mogao platiti knjigu, lijek, kruh i stan. To je pravilnije za podjelu rada, jer za sva ta dobra ipak netko mora raditi. Pravilnije nego (...) nabijanje profita, pa onda vraćanje. Taj drugi put, to je državno-kapitalistička linija.“ Neda Krmpotić, „Zaleđivanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.

¹¹² Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.

¹¹³ Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.

¹¹⁴ Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „1966 – 1970.“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IV.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Živi i mrtvi heroj“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IV.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.

¹¹⁵ Neda Krmpotić, „San o kući“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Najljepše godine našeg života (San o kući 2)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.VI.1966., 2.; „Zar ne bi valjalo otkriti kako se naš sistem ponaša prema zakonima proste i proširene reprodukcije koje nismo mi izmislili niti ih možemo negirati na dosadašnji način.“ Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.;

oslobođenog birokratskog pritiska, podložnog samo ekonomskim zakonitostima, a interese neuspješnih na stranu administrativnog upravljanja gospodarstvom. Gospodarska reforma potaknut će, nadala se, među tim dvjema stranama onu već spominjanu poželjnu nejednakost. Društvo bi, pak, trebalo napustiti princip prosjeka kao oblik pomoći slabijima i nerazvijenima. Valjalo bi naglašavati principe koji „vuku naprijed“, što bi, smatra, znatno više pomoglo nerazvijenima nego li subvencija, jer ne može biti „socijalističke solidarnosti uz privredu na rubu inflacije i deficita“. Neefikasnost ugrožava upravo princip stvarne humanosti: onaj tko ne usavrši proizvodnju, ugrožava druge.¹¹⁶

Služila se marksističkim pojmovima klase i klasnog sukoba u opisivanju pozicije birokracije u društvu, pa je osnovna raslojenost prikazana i kao sukob dviju formiranih klasa koje očitava u cjelini gospodarskog sustava i u svakom pojedinačnom sudaru interesa. Na liniji tog sukoba postavlja i svoje viđenje pozicije i ideologije Saveza komunista.¹¹⁷ Sažetak svake od dviju politika može se prikazati dvama oblicima: s reformske je strane osnovni zahtjev raspodjela prema radu, a s konzervativne održavanje ekstenzivne investicijske politike u provedbi državne birokracije. Ta se dva oblika naročito jasno ocrtavaju u odnosu između razvijenih i nerazvijenih te načinu na koje politički sustav utječe na gospodarstvo.

A) RASPODJELA PREMA RADU I PRAVO NA BOGAĆENJE

Raspodjelu dohotka prema radu, neostvorenu osnovicu obustavljene gospodarske reforme iz 1961., zadržava kao ključni motiv, podjednako na razini pojedinca i na razini poduzeća. Smatra ju

Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Konkretna mala bitka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.

¹¹⁶ Neda Krmpotić, „U reformu – prije reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1966., 2.; „Čemu niveliranje koje će stalno kresati krila svakom iole sposobnijem da povuče opterećena kola brže naprijed?“ Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni (San o kući 3)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VI.1966., 3.; „Samoupravljanje nije pravo na zaradu od drugih, nije jednakost bez obzira kako je tko čorbu kuhao.“ Neda Krmpotić, „Sjaj i bijeda štrajka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.IX.1967., 7.; Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.

¹¹⁷ Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Krmpotić smatra da je taj sukob interesa postojao i u vrijeme „administrativnog jedinstva“, ali novo doba prenijelo je taj sukob na cijelo društvo i na svaki postupak. Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.

bazom reforme, osnovnom građom za društveno proklamirane socijalističke ciljeve i motorom modernizacije proizvodnje, analognim kapitalističkoj profitnoj stopi, jer obuhvaća granicu kapitala koju administracija ne smije prekoračiti kako bi se gospodarstvo moglo reproducirati. Riječ je o automatizmu obnavljanja vlastite proizvodnje koji predreformsko gospodarstvo, opterećeno daljnjim investicijama, nije uspjelo uspostaviti.¹¹⁸

Osim ekonomske funkcionalnosti, Krmpotić zastupa raspodjelu prema radu i iz ideoloških razloga. Njezino razumijevanje socijalizma i novih odnosa u društvu temelji se upravo na sve bogatijem proizvođaču i sve savršenijim sredstvima kojima upravlja. Iako „golgotске ideale“ žrtvovanja i siromaštva prihvaća kao razumljiv dio revolucionarnog razdoblja, u kontekstu gospodarske reforme „ideologiju egalitarizma“ vidi nepoželjnom posljedicom siromaštva i sredstvom koje hrani administraciju, a „težnju za uravnilovkom“ smatra ograničavanjem rada sposobnih. Komunistički moral opisuje kao „ljudsk[u] pobjed[u] nad svakim siromaštvom uopće“, jer socijalizam vidi kao „izlazak iz neljudskih uvjeta rada pomoću tehnološke revolucije“, a ne kao trajnu solidarnost u siromaštvu.¹¹⁹

Takvo osobno bogaćenje povezuje i s odgovornošću prema društvu. Činjenicu da je vlasništvo društveno uzima kao obvezu proizvođača da ga uvećavaju, čime dobra plaća za dobar rad dugoročno koristi društvu, pa čak traži zabranu rada ispod određene razine prihoda. Ne brani samo visoke zarade, koje služe sprječavanju emigracije, nego i pravo marljivih i sposobnih pojedinaca da posjeduju više od drugih (pa i statusne simbole kao što su vikendica ili auto) jer problem ne vidi u visini zarade, nego načinu njezinog stjecanja.¹²⁰

¹¹⁸ Neda Krmpotić, „Odakle polazimo“, *Vjesnik*, (Zagreb), 28.VII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.

¹¹⁹ „Riječ je o odgovoru na osnovno pitanje socijalizma: hoće li u robnoj proizvodnji (...) visina osobnog dohotka oslobođenog proizvođača (i samoupravljača) biti regulator sve veće, bolje i modernije proizvodnje, kao što je to u klasičnom kapitalizmu bila prosječna profitna stopa? Novi društveni odnos koji uspostavljamo – proizvođač-društvena svojina – mora stalno i automatski da se reproducira kao objektivan socijalistički odnos između sve bogatijeg proizvođača i sve savršenijih sredstava kojima će on upravljati, a ne obrnuto ona njime.“ Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Nogomet (opet) ante portas“, *Vjesnik*, (Zagreb), 16.VII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Sjaj i bijeda štrajka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.IX.1967., 7.; Neda Krmpotić, „Nemirne godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.; „Kršćanski svijet uvijek je volio da ima mnogo siromaha kako bi pravi vjernici mogli dokazati svoje kršćansko milosrđe. Kod nas pak ima ljudi koji misle da se moraju poštovati teška proleterska zanimanja kako bi se nad ljudima moglo plakati i dokazivati proleterska solidarnost. Socijalizam, to vam nije siromaštvo.“ Neda Krmpotić, „Operacije presađivanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.

¹²⁰ „Ideologija egalitarizma podjednako upire prstom na onoga tko ima velike prihode. Ne pita kako ih je ostvario nego koliko ima (...) Postavljene su granice radu, a za nerad nitko i ne pita.“ Neda Krmpotić, „San o kući“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Najljepše godine našeg života (San o kući 2)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.VI.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni (San o kući 3)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VI.1966., 3.; Neda

Brani, dakle, nejednakost. „Jednakost želudaca“, kakvu su propagirali studenti u lipnju 1968., vidjela je kao veliku opasnost za modernizaciju proizvodnje. Zato ne odustaje od zaključka kako će spomenuta „prirodna nejednakost“, kao posljedica raspodjele prema radu, biti upravo jedan od poželjnih rezultata reforme, pa će mijenjati i poziciju Saveza komunista. Ističe, naime, kako Savez komunista ima više članova u neproduktivnim, nerazvijenim krajevima i poduzećima, što smatra neodrživim: Savez komunista ne smije biti partija distribucije, nego predvodnik onih koji stvaraju društveno bogatstvo. Socijalizam, kaže, mora samo ukinuti eksploataciju, a upravo u „birokratskoj varijanti ta se eksploatacija htjela oživjeti“. Ukidanje takvog „birokratskog vlasništva“ smatra početkom izlaska iz začaranog kruga neproduktivnosti i putem prema ispunjenju „povijesne misije socijalizma“. Budući da će novim sustavom raspodjele politika i administracija izgubiti monopolnu, „eksploatorsku“ poziciju, zaključuje da je radnik na strani provedbe reforme čak i kad mu ona ugrožava egzistenciju, dok ju birokrat sabotira i kad joj može izmaknuti.¹²¹

B) DOSADAŠNJA INVESTICIJSKA POLITIKA I DRŽAVNA BIROKRACIJA

Kao nosivi stup druge strane spomenutog društvenog rascjepa postavlja postojeću investicijsku politiku, koju i dalje smatra glavnim teretom gospodarstva, odrazom administrativnog sustava. Jedini rezultat toga sustava vidjela je u nominalnim, statističkim povećanjima stopa rasta te u nagomilanim minusima zbog kojih je gospodarska reforma 1965. započeta uz zastarjele tehnologije i milijarde dinara neprodanih zaliha.¹²²

Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Nogomet (opet) ante portas“, *Vjesnik*, (Zagreb), 16.VII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Nemirne godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Podjela kolača“, *Start*, (Zagreb), 12.II.1969., 14.; Zato zahtijeva i neposredno vezivanje službeničkih plaća za trenutno stanje u gospodarstvu, umjesto da administracija ne osjeti teškoće kroz koje gospodarstvo prolazi. Neda Krmpotić, „Nasljedno pravo“, *Večernji list*, (Zagreb), 22.II.1969., 2.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.

¹²¹ Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni (San o kući 3)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VI.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Veselica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Savka Dabčević-Kučar“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.V.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Drž'te lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Objasnjava kako „eksploatator“ nije radnik s većom plaćom, ako ju je opravdao radom. Marksistički termin „eksploatacije“ pripisuje „preljevanju“ kroz investicije i subvencije, odnosno kroz kredite bez pokrića koji služe samo plaćanju poreza. Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Pogrešni ventili“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Plebiscit za reformu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.

¹²² Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Prije i poslije istine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.III.1968., 7. Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; U takvom sustavu je „važnije da nova produkcija svake godine pomakne strelicu opće stope rasta na gore bez obzira na

Takve „faraonske“ investicije, nefundirane kvalitetnom znanstvenom procjenom, smatra djelom prevelike birokracije, koja je „skupljač, kontrolor, posrednik i dijelilac tuđeg viška vrijednosti“, koja je „tamo gdje se odlučuje u državnom aparatu (...) svuda gdje se planira i dijeli“. Birokraciju slikovito opisuje kao nesposobnog „građanina N“, sveprisutnog, neopozivog i sklonog mimikriji, koji predstavlja utjelovljenje državnog gospodarstva i samodostatnog karijerizma. Smatra da birokracija prosperira od unutarjugoslavenskih razvojnih razlika i postojećih principa pomoći nerazvijenima. Riječ je o ljudima koji iz vlastitih interesa ignoriraju ekonomske zakonitosti, proglašavajući svoju nesposobnost i protureformske poteze objektivnim preprekama. Namjerno blokiraju tržišne procese, a tržište opterećuju prevelikim brojem propisa i neslobodnim cijenama, izbjegavajući objektivne kriterije vrednovanja. Kako bi monopolizirali određivanje ekonomske politike i planiranje, ograničavaju tijek novca isključivo na banke (onemogućavajući samostalne investicije gospodarstvu koje prirodno stremi tržištu), stvaraju paralelne centre vlasti kroz institucije koje kontroliraju kapital te, manipulirajući bilancama, pogrešno prikazuju stanje državne blagajne. Time uspostavljaju „hibridni“, polutržišni sustav i postaju prepreka samoupravljanju i „emancipaciji radničke klase“. Krmpotić smatra da se protiv te neuhvatljive administracije, koja proces odlučivanja monopolizira i na osobnoj, pojedinačnoj razini, mora boriti reformirani Savez komunista. Naročito „nakon Briona“ (mислеći na Brijunski plenum), jer birokraciju označava i kao nositelja konzervativne, protureformske političke struje u Savezu komunista, oslonjene na povlastice stečene u revolucionarnim danima. Zato traži konzekventan nastavak politike unutarpartijske borbe protiv konzervativne struje, začete na Brijunskom plenumu. „Historijsku misiju“, „avangardnu ulogu“ i „demokratičnost“ SK uvjetuje provođenjem ciljeva reforme – dakle, borbom protiv partijskog konzervativnog sloja.¹²³

to idu li njezine robe na tržište ili u zalihe, bez obzira na to što postojeća industrija stoji na mjestu ili se spušta za neki poen dolje.“ Neda Krmpotić, „Operacije presađivanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.

¹²³ Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Savka Dabčević-Kučar“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.V.1967., 3.; „Savez komunista uklopljen među proizvođače, ima historijsku misiju da ubrzava kretanje. (...) Ako Savez komunista to ne obavlja, ako se ne pokaže sposobnim, onda nije ono što kaže da jest.“ Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7. Manipulacije dotadašnjim bilancama vidi kao temelj demagogije i političkih kampanja na međunacionalnoj i međurepubličkoj razini: „Danas ima objekata koji guše čitave republike, koji kao teret leže na tijelu njihove privrede, pa ipak se najavljene bilance federacije na tim stranama čekaju s nepovjerenjem. Hoće li računati otkriti bogalje tamo gdje ih stvarno ima, hoće li biti upotrijebljeni 'protiv nas'?“ Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Navedenu hibridnost sistema opisuje kao „sistem polutržišnosti i polurobnosti gdje zakonom vrijednosti 'ovladava' pretežno činovnik.“ Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Slatko drvo prošlosti“,

Političke konzervativce nalazi na svim razinama partijske strukture. S jedne strane, napada „funkcionere srednjeg ranga“ za skrivanje vlastite odgovornosti za neuspjeh i za isključivanje radnika i gospodarstvenika iz procesa odlučivanja. S druge strane, optužuje i dio članova Saveza komunista na najvišim pozicijama da protivno partijskoj disciplini provode protureformsku politiku. Stalno upozorava da praktično djelovanje te struje najviše pogoršava međunacionalne odnose.¹²⁴ Budući da su birokrati na svim razinama, Krmpotić smatra da je proces deatizacije u znatnom zaostatku za procesom decentralizacije, jer srednja i niža savezna te republička administracija rado prihvaćaju dotadašnje ovlasti federacije.¹²⁵

I u pitanju javnosti rada vidjela je sukob dviju struja: sprječavanje javnosti rada vidi kao pokušaj nastavljanja kompromitirane politke i otpor „progresivnim društvenim snagama“, a „čiste račune“ označava interesom proizvođača, zahtijevajući zato javno donošenje odluka o gospodarstvu. Time ujedno zahtijeva dublju promjenu u načelnoj koncepciji demokracije, javnosti i uloge medija.¹²⁶

Vjesnik, (Zagreb), 31.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Zastoj i pokret“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Konzervativce vidi kao formiranu političku opciju, što pokazuje i njezina optužba na račun članova redakcije zagrebačkog *Praxisa* kad ih optužuje da studentskim buntom pokušavaju formirati novu političku platformu. Neda Krmpotić, „Smisao jednog programa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Smisao lijevih fraza“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VI.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Plebiscit za reformu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Konkretne male bitke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Držimo palce za akciju“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.

¹²⁴ Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Nemirne godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Još dvije riječi o jednom postotku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Politika i disciplina“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.I.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Kao primjer spominje slučaj podjele deficita i suficita Jugoslavenske zajednice osiguranja, pri čemu je deficit ravnomjerno raspodijeljen po republikama, a suficit centraliziran u novom osiguravajućem zavodu na saveznoj razini. Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Operacije presađivanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Politička klima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.

¹²⁵ „Obistinilo se proročanstvo da će s decentralizacijom ići lako, jer to prihvaćaju svi niži i srednji vrhovi da bi mogli kritizirati i uzimati od viših vrhova, sklapati kompromise, dok će prijenos ovlaštenja u bazu ići teško i sporo.“ Neda Krmpotić, „Bolji ustav u duhu vremena“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1968., 9.

¹²⁶ Neda Krmpotić, „Banka i štampa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.V.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; „Radnici pak vole čiste račune, kod njih to nije pitanje položaja i titule, već razgovor radnih ljudi o tome kako netko radi, tko je i kada kome nešto dao i u nevolji pomogao, kakvog neradnika ne treba pomagati.“ Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni

Opisana birokracija, dakle, dotacijama, subvencijama, uvezenim licencama i neopravdanim investicijama održava provincijalizam niskoproduktivnog načina proizvodnje nekvalitetne robe zastarjelom tehnologijom. Uistinu modernizacijske investicije i izvoz su onemogućeni, jer je nužan kapital s jedne strane koncentriran izvan gospodarstva, u rukama administracije, a s druge strane ga administracija raspodjeljuje poduzećima nesposobnima za velike pothvate. Krmpotić smatra kako taj sustav logično rezultira pokušajima da se sakriju loši rezultati političkih investicija, pa zaključuje da se niz ekonomskih politika donosi kako bi se upravo to postiglo.¹²⁷

C) RAZVIJENI I NERAZVIJENI

Kad je riječ o društvenoj polarizaciji, važan dio sukoba činio je odnos razvijenih i nerazvijenih, pogotovo s obzirom na proklamirano načelo „socijalističke solidarnosti“, pri čemu oni neuspješni imaju pravo na pomoć onih uspješnijih.

Neda Krmpotić prvenstveno polazi od rentabilnosti gospodarskih jedinica, pri čemu nerentabilan rad opisuje kao eksploataciju onoga tko rentabilno posluje. Budući da reformu definira kao ukidanje eksploatacije, što je načelni cilj socijalizma u cjelini, drži ju i oruđem za postupno ostvarivanje drugih socijalističkih ideala: pune zaposlenosti s visokim standardom. Ali, to želi ostvariti upravo gašenjem nerentabilnih poduzeća, alokacijom radne snage u propulzivne grane te ulaganjima s brzim i visokim prinosima koja lančano za sobom povlače one „koji tapkaju u mjestu“: ukratko, pomaganjem sposobnima, koji će onda dinamizirati opću društvenu produktivnost. Smatra da je to dugoročno produktivnije od principa pomaganja svima podjednako, jer će se inače samo „drugi podavi[ti], a unesrećeni osta[ti] tamo gdje je bio“. Odgovornost

ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Lišće smokovo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.XI.1969., 3.

¹²⁷ Investicije slikovito pripisuje spomenutom „građaninu N“, koji je gradio „hotele po palankama u koje ne zalaze gosti, željezare bez obzira na stvarnu pogodnost lokacije, čitave serije celulozara tamo gdje nema puta, vode ili drveta. Bio je rezerviran prema naučnim programima razvoja, prema stvarnim komparativnim prednostima. Ljubomorno je čuvao udio svoje volje i arbitrarnog nadahnuća. I tako je odgojio i čitav niz ljudi koji će pisati investicione elaborate na osnovi istraživanja lične sklonosti naredbodavca, ponuditi ekspertize već prema tome kakav se paket traži i što se želi dokazati.“ Neda Krmpotić, „Veselica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Takav sustav investiranja vidi kao izraz „nečijeg rasipništva, nečije grandomanije, primitivizma, ambicije, nestvarnih planova, inercije, neznanja, pa i dobrih namjera kojima je popločen put u pakao“. Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Držite lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Podjela kolača“, *Start*, (Zagreb), 12.II.1969., 14.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Vruća cisterna“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.VI.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Politička klima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Kamen kušnje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.

pripisuje nerazvijenima: oni koji nisu konkretnim radom učinili dovoljno da postanu subjektom, a ne objektom solidarnosti, ugrožavaju „modernu samoupravljачku zajednicu“. Uostalom, oduzimanje kapitala uspješnima znači manje poreznih sredstava upravo za nerazvijene i za socijalnu zaštitu. Stagnacija ugrožava sve. Treba, dakle, pomagati sposobnima, razmišljati o stvaranju prihoda. To je, međutim, nemoguće ako svi unaprijed znaju da će odgovornost za neuspjeh „po predivnom pravilu prosjeka biti podijeljena na jednake dijelove.“¹²⁸ Iz istih razloga traži obustavu iracionalnih investicija u nerazvijenim područjima, pa i novi princip utvrđivanja nerazvijenosti određenog područja: osim aktualne teritorijalne definicije nerazvijenih te podjele na uspješna i neuspješna poduzeća istaknula je strukturnu i funkcionalnu nerazvijenost te mikronerazvijenost na razini pojedinih pogona unutar poduzeća. Traži i drugačiji model razvoja umjesto fondova za nerazvijene, kroz koje administracija samo stvara nove lance neopravdanih investicija. Sanaciju nerazvijenih Neda Krmpotić odobrava isključivo kao sredstva za tehnološku i organizacijsku rekonstrukciju, u skladu s ekonomskim zakonima modernizacije.¹²⁹

¹²⁸ Neda Krmpotić, „Koliki je korak“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Bauk kapitalizma kruži kavanama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.X.1967., 8.; Neda Krmpotić, „Drž'te lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Smisao jednog programa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; „Kad se ide u trku uzimaju se najbolji konji. To pravilo važi i u ekonomskoj trci. Nagrada se tek poslije dijeli, a onda se može podijeliti onima koji imaju manje od drugih. Ali to je već područje distribucije, a ne stimulansa u zarađivanju.“ Neda Krmpotić, „Pesimisti i optimisti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Podjela kolača“, *Start*, (Zagreb), 12.II.1969., 14.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Držimo palce za akciju“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Zabranjene igre“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.X.1969., 3.

¹²⁹ Neda Krmpotić, „Istina, cijela istina...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.II.1968., 3.; „Znači, bez računice izgradi se pruga, pa zbog pruge luka, pa zbog pruge i luke industrija, a cijela zemlja može godinama čekati efekt. On može doći, a može i ne doći. Moguće je izračunati troškove čekanja i da li se oni isplate. Isti se efekt postiže i kad se pođe obratnim redom, prvo tvornica, pa zbog nje pruga i na kraju luka. Kad bi barem troškove tih ideja snosio onaj kome su pale na pamet.“ Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Smisao jednog programa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Novi ljudi za novu politiku“, *Start*, (Zagreb), 26.II.1969., 14.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Upozorava na nerazvijenost unutar poduzeća, čak i onih uspješnih, odnosno rasipanje novca i snage na lošu organizaciju proizvodnje. Tako tvrdi da deficitarne radne jedinice, unutrašnji transport i primitivna organizacija rada zauzimaju i do 50% ukupne proizvodne snage unutar tvrtke. Za te radne jedinice ne vidi trećeg smjera osim modernizacije ili likvidacije. Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; S ovom strukturnom definicijom nerazvijenosti treba dovesti u vezu i njezine kasnije argumente o odgovornosti SR Hrvatske prema vlastitim nerazvijenim područjima i njezino razumijevanje uzroka procesa emigracije.

D) POLITIČKI UTJECAJ NA EKONOMIJU

Postojeći odnos politike i gospodarstva Krmpotić karakterizira kao direktivnu nadređenost politike ekonomiji, kritizirajući i antitržišno opterećenje gospodarstva administrativnim odredbama i prevelikom proračunom te prečestim promjenama uvjeta. Drži da bi ti netržišni principi u kapitalističkom okruženju doveli do propasti bilo kojeg poduzeća; ovdje pak poduzeća opstaju samo zbog „socijalističke humanosti“. Sposobni dio gospodarstva „grca u restrikcijama“ pod teretom investicijske politike, a gospodarstvo u cjelini trpi jer razina davanja državi ne fluktuiru u skladu s gospodarskim uspjesima ili neuspjesima – „državna administracija ne prima manje kad u privredi teže ide.“¹³⁰

9.3. REAKCIJA ADMINISTRATIVNE STRUKTURE NA REFORMU

Tako podijeljeno društvo, kakvo opisuje Neda Krmpotić, obilježeno je sustavnim sukobom, unatoč općem deklarativnom izjašnjavanju za „velika reformska načela“. Provedba reforme zapije u „sendviču provincijalizma i zaostalosti s jedne, i zaostatka birokratizma s druge strane“. Upozoravala je kako spomenuti hibridni gospodarski sustav i dalje kontrolira činovnik. Štoviše, drži da politički utjecaj konzervativne struje raste, pa administracija ima zaštitu i izvršne vlasti, koja palijativnim mjerama održava status quo, i zakonodavne vlasti, koja reformska načela umrtvljuje beskrajnim diskusijama i donošenjem bezbrojnih iznimaka. Tako konkretni reformski mehanizmi nisu uopće postavljeni. Protureformsku struju procjenjuje, dakle, snažnijom, ali i brojnijom, barem što se savezne razine tiče. Naime, osim direktnog otpora reformi – kakvim vidi časopis *Praxis* ili studentski pokret iz 1968. – antireformske reakcije nalazi i u načelno

¹³⁰ Indirektno optužuje i organizacije SK za kršenje „prava iz radnog odnosa i gušenje dobronamjerne kritike, pokušaj 'pokroviteljstva' nad radnom organizacijom da bi joj se nametnule tuđe koncepcije“. Neda Krmpotić, „Funkcioneri“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VI.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Stanje stvari“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Veselica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Nakon demisije“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.XII.1966., 2.; „(...) tražimo da onaj tanki sloj akumulativnih poduzeća izdržava sve u ovoj zemlji - i zdravlje i nogomet, popriličnu administraciju i one koji joj totalnom kontrolom zagorčavaju dane na njezin vlastiti račun.“ Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Bauk kapitalizma kruži kavanama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.X.1967., 8.; Neda Krmpotić, „Držite lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Još dvije riječi o jednom postotku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Slatko drvo prošlosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „1966 – 1970.“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IV.1968., 3.; „Kad treba da poskupe cigarete ili alkohol, promjene se izvedu preko noći. Kad treba vratiti prekomjerno uzeta sredstva privredi, čeka se da trava naraste.“ Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Operacije presađivanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.

proreformskim izjavama onih koji reformi „aplaudira[ju] da ne bi bili izviždani“. Pritom rade na stari način, a prvenstvo administracije u procesu odlučivanja dalje se održava upravo pod parolama reforme, sve u svjetlu „birokratskog optimizma“ pojedinih medija koji brane sustav.¹³¹

A) NOVO RUHO STARE INVESTICIJSKE POLITIKE

Opstaje, dakle, stari sustav pod krinkom novoga. Investicijski proces i proces planiranja, čiju izmjenu Krmpotić smatra osnovnim uvjetom uspostave novog sustava, ponovno izmiče kontroli gospodarstva: uspostavom usporednih sustava prevelikih poreza s jedne strane, a povratnih državnih kredita s druge strane, stara se investicijska politika samo preselila u savezne banke.¹³² Tako savezne banke, uz povlaštene reeksporterske tvrtke, postaju „ilegalni centri vlasti“, i uspostavljaju državno vlasništvo putem većinom skrivenih tijekova novca, „kanal[a] nepoznat[ih] za proizvođače“. U njih ubraja opći investicijski fond (OIF), fond za nerazvijene, zatim domaće i međunarodne kredite te beneficirane kamate. Novcem tako oduzetim od gospodarstva, smatra Krmpotić, novi centri vlasti upravljaju kao vlasnici, uzrokujući pritom društvene sukobe.¹³³

¹³¹ Neda Krmpotić, „Trenutak revolucije“, *Vjesnik*, (Zagreb), 28.I.1968., 9.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Slatko drvo prošlosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.III.1968., 3.; „Sve što se poduzima uglavnom su palijativne mjere, odgađanja, kompromisi. Zemlja je bukvalno preplavljena tezama (...). Suprotni argumenti se ne isključuju, nema raspleta, već se uvijek nađe okvir da sve koegzistira, položeno jedno do drugoga.“ Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Akcija studenata“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Smisao jednog programa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1968., 5.; Optužuje članove redakcije časopisa *Praxis* da pokušavaju iskoristiti studentski bunt za formiranje „jedne druge partije“. Neda Krmpotić, „Smisao lijevih fraza“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VI.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Konkretne male bitke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Držimo palce za akciju“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Odavde do vrha“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IV.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Živi i mrtvi heroji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IV.1969., 3.; Pod pojmom birokratizma razumijeva sve mane i unitarizma i državnog socijalizma. Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Politička klima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Dva lica pritiska“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.IX.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Zabranjene igre“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.X.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Stidljive želje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.XI.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Rehabilitacija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XII.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Zaleđivanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.

¹³² Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Nogomet (opet) ante portas“, *Vjesnik*, (Zagreb), 16.VII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Drž'te lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.

¹³³ Neda Krmpotić, „Pogrešni ventili“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Pritom kapitalom rukuju ekonomski nelogično, ili pak – prema kapitalističkim zakonima – razvlašćuju

Sukobi su posljedica nastavka stare politike. S jedne strane, naime, restriktivna kreditna politika uskraćuje kapital racionalnim projektima, a financira iracionalni „paralelizam kapaciteta“ – nerentabilnu međurepubličku konkurenciju. Ulaganje u te projekte – koji će „u budućnosti proizvoditi deficit“, uzrokovati inflaciju i „bratoubilačku“ konkurenciju – samo je način financiranja troškova administracije koja ih je i zamislila.¹³⁴ S druge strane, smatra Krmpotić, tako stvoreni „paralelizam kapaciteta“ administracija rješava prisilnim integracijama proizvodnje na jugoslavenskoj razini, pri čemu račun plaćaju razvijeni. Riječ je o još jednom načinu spašavanja loših investicija, jer će se njihov trošak pokriti spajanjem s onima koji posluju uspješno. U više je navrata upozoravala kako takvim centralizacijama u gospodarstvu nužno moraju uslijediti i politički koraci prema centralizmu.¹³⁵

Ukratko, stara struktura održava stari sustav u novom ruhu: instrumente uprosječivanja uspješnih i neuspješnih, paušalne kreditne restrikcije, administrativno prelijevanje dinara i deviza, dirigirano i propisima opterećeno tržište, neslobodne cijene. Čuvanje prosjeka sputava tržišnu selekciju najboljih i svima blokira šanse, a održava mentalitet ovisnosti o državi i „apsurdnu svijest“ o

proizvođača. Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Još dvije riječi o jednom postotku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Rehabilitacija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XII.1969., 3.

¹³⁴ Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Istina, cijela istina...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.II.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5. „Javna je tajna da je stopa rasta proizvodnje u srednjoročnom planu utvrđena na takvom nivou da se mogu planirati prihodi dovoljni za pokriće svih rashoda za koje se unaprijed znalo kakvi su i koliki su.“ Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Ista zapažanja različiti zaključci“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.IX.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Konkretna male bitke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Držimo palce za akciju“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; Što se tiče „paralelizma kapaciteta“, posebno ističe slučaj INA-e. Neda Krmpotić, „Vruća cisterna“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.VI.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Stidljive želje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.XI.1969., 3. Neda Krmpotić, „Zaleđivanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.

¹³⁵ „Integracija pod pritiskom samo je smokvin list na adamovskoj golotinji birokratske investicione politike.“ Neda Krmpotić, „Vruća cisterna“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.VI.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Kamen kušnje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.; „Prvo daj novac, centraliziraj ga, potroši ga bez obzira na cijenu produkta i potrebe tržišta, zatim povedi sve u prinudnu integraciju, u isto kolo, u prosjek nevolje, podijeli skupoću na ravnopravne dijelove kako bi postao skup i onaj tko bi mogao jeftinije. (...) To je zadržavanje budućeg razvoja za čitava desetljeća.“ Neda Krmpotić, „Zabranjene igre“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.X.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Za što smo se borili“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.XI.1969., 5. S političke strane posebno ističe uspostavu jedinstvenih, integriranih, panjugoslavenskih sustava u četirima iznimno važnim podlogama gospodarstva – „radio-difuziji, PTT-prometu, elektroprivredi i (...) željeznici“. Neda Krmpotić, „Lišće smokovo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.XI.1969., 3.

socijalističkom pravu na plaću neovisnu o rezultatima rada. Svime time praktično su zaustavljene modernizacijske, izvoznicičke ambicije reforme.¹³⁶

B) MEHANIZMI MONOPOLA

Mehanizmi kojima se postojeća struktura služi kako bi sačuvala svoj monopol prvenstveno su državne regulacije vanjske trgovine i prometa stranim valutama. Zato Krmpotić osuđuje uvjete vanjskotrgovinskog režima, jer je otežao izvoznicima-proizvođačima izlazak na razvijena zapadna tržišta, a omogućio politički povlaštenim uvoznicima-trgovcima (onim reeksporterima koje je smatrala „ilegalnim centrima vlasti“) da isti asortiman uvezu po damping cijenama, izloživši pritom slabije jugoslavenske tvrtke snažnijim inozemnim konkurentima. Optužuje izvršnu vlast i zbog izbjegavanja promjena u deviznom režimu, unatoč tome što je dosadašnji sustav opisanim principom uvoza stvorio deficit. Taj deficit pokrivaju turizam i radnici u emigraciji, pri čemu ih se još optužuje za „granski i regionalni egoizam“ jer se protive takvom sustavu koji ekonomski jača „vlasnike kapitala“: banke i reeksportere. Krmpotić upozorava da su takvo djelovanje i spomenuti skriveni tijekovi novca vidljivi u tzv. bilancama izvanproračunskih sredstava, odnosno tzv. bilancama federacije. Tražila je njihovo objavljivanje, smatrajući da se te podatke namjerno skriva, čak i od onih dužnosnika koji bi za njih po svojoj poziciji trebali znati.¹³⁷

¹³⁶ Kako nasilno čuvanje prosjeka zatire inicijativu, „ispada da je kapitalistički profit racionalnija kategorija od naše kategorije dohotka.“ Neda Krmpotić, „Sjaj i bijeda štrajka“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.IX.1967., 7.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „1966 – 1970.“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IV.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Konkretne male bitke“, *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.; Neuspjeh u korekciji investicijske politike smatra podlogom za stalne štrajkove, jer ne ostaje kapitala za modernizaciju. Tako štrajk opisuje kao reakciju na predreformsku (ili protureformsku) organizaciju gospodarstva. Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4. Takav opis je donekle u kontradikciji sa spomenutim mentalitetom ovisnosti. Međutim, očito dualnu podjelu društva projicira i na radništvo: oni koji smatraju da plaća ne ovisi o produktivnosti posla se nemaju zašto buniti, a u štrajk idu radnici koji žele promijeniti takav sustav i modernizirati proizvodnju. Tako se njezina koncepcija radništva kao proreformske strane očito odnosi na one koji su uspješni i produktivni.

¹³⁷ Već 1960. upozoravala je na nužnost promjena vanjskotrgovinskog režima kao osnovnog uvjeta izvoza. Neda Krmpotić, „Složena godina“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.XII.1960., 2.; Neda Krmpotić, „Drž'te lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Pogrešni ventili“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Slatko drvo prošlosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Titovsko negiranje postojećeg“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; Kao primjer takvog ponašanja i mana postojećeg deviznog režima navodi proizvođače i uvoznike nafte: „Nema velikih prednosti onaj tko proizvodi i prodaje naftu od onoga tko je samo uvozi. Uvozimo više nafte nego što je proizvodimo, a devize koje je netko drugi stvorio, dobiva po nerealnom kursu iz centralne devizne blagajne tko se god prijavi za uvoz. Nije mu potrebno da najprije proda derivata da bi dobio devize ili da ih kupi po realnoj cijeni. Zato jeftina nafta ima veću prođu, pa rafinerije niču kao gljive poslije kiše. To omogućuje devizni režim sračunat na to da devizama ne raspolaze onaj tko ih je stvorio.“ Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik*

9.4. UNUTRAŠNJI JUGOSLAVENSKI ODNOSI

A) ODNOS REPUBLIKE I FEDERACIJE

Tema odnosa između republika i federacije bila je usko vezane uz međunacionalne odnose i uz principe raspodjele prema rezultatima rada. Riječ je o jednom od čvorišta reforme na kojem su se susretale i druge osjetljive teme, kao što su odnos prema nerazvijenima, pitanje samostalnosti odlučivanja republike u odnosu prema federaciji te pitanje rasterećivanja gospodarstva od raznih proračunskih nameta. To je, također, točka u kojoj su se susretala dva proklamirana smjera reformskih zahvata: decentralizacija i deetatizacija.

Neda Krmpotić se, u skladu s reformskom politikom, zauzimala za decentralizaciju, zastupajući samostalnost pojedine republike u donošenju određenih odluka koje su na snazi u njezinim okvirima. Posebno je to pravo isticala u kontekstu prebacivanja financijskog tereta socijalne države s federacije na republiku, osporavajući pravo federacije i drugih republika da se upleću u odluke, zdravstvu i školstvu ako za njih ne snose troškove. Zahtijevala je precizno određivanje djelokruga ovlasti federacije i republika i tražila da SR Hrvatska aktivnije sudjeluje u izradi društvenog plana federacije, kako bi zaštitila interese svojega gospodarstva.¹³⁸ Njezino razumijevanje uloge federacije najjasnije je u spomenutim primjerima integriranja velikih gospodarskih sustava na

u srijedu, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Stidljive želje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.XI.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Lišće smokovo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.XI.1969., 3. Opisuje utjecaj velikih uvoznika na domaću proizvodnju, smatrajući da problem počinje od političke moći zainteresiranih: „Kritične reformske godine 1967. izašlo je na vidjelo da devizni režim nije vezan za stvarni uspjeh ili neuspjeh u proizvodnji. Reeksporteri, i to uglavnom nekolicina velikih 'bosova', uvezli su enormne količine svinja i desetke tisuća tona mesa jer su imali devize. U zemlji je izvršen pokolj domaće stoke. Kad mesa nije bilo, rasle su cijene i još i danas rastu. Onda su općinske skupštine limitirale te cijene, pa su se proizvođači spasavali suhomesnatim prerađevinama. Sad je i tu došlo do zaleđivanja. Društvena gospodarstva još su se više ohladila od ulaganja u proizvodnju mesa i mlijeka jer su udari administrativnih odluka veliki a investicije goleme. Nitko neće u rizik, pa će mesa biti još manje, a cijena koštanja još viša. Reeksporteri su uvezli i mlijeko u prahu, što je dotuklo domaću proizvodnju mlijeka i maslaca. Stradali su najmoderniji koji su, na bazi maslaca, izabrali proizvode visoke prerade. Naravno, svi reeksporteri i svi proizvođači nekome i teritorijalno pripadaju, pa i to vodi novim komplikacijama. A sve samo zato što je umjesto reformske poljoprivredne politike vladala politička zoologija“. Neda Krmpotić, „Zaleđivanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.

¹³⁸ Sudar republike i federacije oko plaćanja računa socijalne države i opet je, prema slici kako ju oslikava Neda Krmpotić, sudar dviju koncepcija. Pritom oni – među kojima i Neda Krmpotić – koji se zalažu za veći proračun federacije zapravo brane republiku od preuzimanja socijalnih tereta federacije, kako bi republika mogla ostati okvirom za provedbu reforme, koja zapinje na saveznoj razini. Drži da gospodarstvo pojedine republike mora imati prava donijeti takve odluke samostalno jer ima analognu odgovornost, a naročito s obzirom na činjenicu da troši vlastiti novac, a ne dotacije. „Ne mogu oni koji primaju dotacije odlučivati kakav će opseg dječjeg dodatka dopustiti oni koji tu dotaciju ne primaju.“ Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Još dvije riječi o jednom postotku“, *Vjesnik*, (Zagreb), 11.I.1968., 4.; Neda Krmpotić, „Politika i disciplina“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.I.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Istina, cijela istina...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.II.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.

razini Jugoslavije. Jugoslaviju shvaća kao zajednički interes svih njezinih dijelova, dakle kao zbroj proizvodnih sustava, racionalno integriranih na bazi zajedničkog interesa tehničke koordinacije.¹³⁹

B) NACIONALNI ODNOSI

Iz odnosa republike s federacijom proizlaze međurepublički sporovi, koji su nužno nacionalno obojeni. Neda Krmpotić je smatrala da problematizacija međunacionalnih odnosa služi prikrivanju stvarnih sukoba u društvu, a oni se zapravo tiču reforme odnosa između države i gospodarstva. Tako dekodira nacionalne sukobe kao posljedicu neriješenih gospodarskih odnosa: „(...) svi šovinizmi počinju ondje gdje se svojata pravo da se dijeli tuđe. Taj bazični odnos mora kod nas biti ekonomski, društveno i politički kristalno jasan.“ Pritom se „vulgarno teritorijaliziraju zahtjevi koji su bili dani u interesu čitave jugoslavenske privrede“ ili se pokušava republičke interese prikazati kao nešto neprirodno.¹⁴⁰

Budući da su posljedica nereformiranog gospodarstva, pomućene nacionalne odnose doživljava kao još jedan obrazac klasnog sukoba birokracije i radništva. Birokratska privrženost povlasticama starog sustava i njihove hegemonističke ambicije uzrokuju „egoizam, nacionalizam i šovinizam“. S druge strane, radnici „usprkos sukobima u proizvodnji“ stalno otkrivaju zajedničke „radne i

¹³⁹ Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Bolji ustav u duhu vremena“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1968., 9.; Mislim da rečenica kojom opisuje te velike integracije zapravo daje sliku njezinog stava prema Jugoslaviji u cjelini: „Ako se iz zajedničkog rada ne dobije više nego kad se samostalno posluje, onda nema osnovne pretpostavke velikog sistema.“ Neda Krmpotić, „Kamen kušnje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.; Iz te perspektive donosi već spomenuti zaključak da je prisilna integracija gospodarskih sustava početak i političkog povratka na monolitnu državu. Neda Krmpotić, „Lišće smokovo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.XI.1969., 3.

¹⁴⁰ Stavlja naglasak prvenstveno na ekonomsku samostalnost nacije. To se zrcali i u njezinom stav da je sloboda jednog naroda „sloboda njegove avangarde“, što se odnosi na radničku klasu. Neda Krmpotić, „Zastoj i pokret“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Nešto drukčiji raspored“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.III.1969., 5.; Primjer ovog uzročno–posljedičnog odnosa – prvo gospodarski, zatim nacionalni sukobi – daje u analizama panjugoslavenskih sustava, kao što su elektroprivreda ili telekomunikacije, pokazujući kako djelovanje centraliziranog kapitala protiv ekonomskih zakonitosti šteti međunacionalnim odnosima. Smatra kako je tomu uzrok „očevidni odljev financijskog kapitala i zakržljaloš bankarstva“ u Hrvatskoj. Neda Krmpotić, „Igra u velikom kolu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.V.1969., 7.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Politička klima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Kamen kušnje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.

klasne interese“, ali ih birokrati uspijevaju uvjeriti da su u pitanju antagonistički regionalni interesi, koje proglašavaju negativnima. Posljedica je nedostatna integracija gospodarstva u cjelini.¹⁴¹

Kako je državnu kontrolu gospodarstva smatrala uzrokom tenzija, rješenje je vidjela u reformskoj uspostavi „što čišći[h] socijalistički[h] samoupravljački[h] odnosa“. Ukidanje monopola države (i „totalno ukidanje najamnog odnosa“, koji opstaje zbog toga što postoje vlasnici kapitala) tako će rezultirati novom kohezijom utemeljenom na prirodnoj konvergenciji proizvodnih interesa. Kako je smatrala da bez samoupravnog socijalizma kakvog propagira reforma – utemeljenog na stvarnoj nacionalnoj ravnopravnosti – Jugoslavija uopće ne može opstati, zaključuje kako su upravo reformski zahtjevi SKH izričaj autentičnog jugoslavenskog interesa, dok su zahtjevi drugih republika za „antiekonomskim uravnoteženjem“ uspješnih i neuspješnih izraz partikularizma.¹⁴²

Nacionalne odnose vidjela je, dakle, kao vidljive, površinske simptome strukturnih mana u temeljnoj konstituciji jugoslavenske federacije.¹⁴³

C) EMIGRACIJA

Važno mjesto u razumijevanju pogleda Nede Krmpotić na unutarjugoslavenske odnose igra ekonomska emigracija. Na tu se temu vraćala do kraja svog djelovanja, iznova ju opisujući kao opasnu posljedicu i najvidljiviju ilustraciju ustroja jugoslavenskog gospodarstva i svih onih problema koje je dijagnosticirala.

¹⁴¹ Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Operacije presađivanja“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Odavde do vrha“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IV.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računari“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.

¹⁴² Neda Krmpotić, „Slatko drvo prošlosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 31.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Novi ljudi za novu politiku“, *Start*, (Zagreb), 26.II.1969., 14.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Nešto drukčiji raspored“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.III.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računari“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Dva lica pritiska“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.IX.1969., 3.

¹⁴³ U jednom kratkom odlomku sažima svoj stav o međuovisnosti gospodarstva i odnosa: „Očigledni su deficiti u privredi. Ali, kad bismo, na primjer znali da propadaju slaba poduzeća, bili bismo na putu reforme i mogli bismo (...) obrazložiti njihovu neefikasnost i ponuditi prestrukturiranje i preorijentaciju. Ali, kod nas su bez novca i dobra poduzeća, pa ne mogu vući ni sebe ni drugog. Što dulje ostajemo na starom tlu, s više potresa platit ćemo neminovnu preorijentaciju. Ne plaćamo li je već danas labavljenjem unutrašnjih organskih spona višenacionalne države?“ Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.

Iako spominje i opći europski trend, osnovni uzrok emigracije koji u ovom razdoblju ističe je neuspjeh prve gospodarske reforme, odnosno vremena koje je spajalo „nisku nadnicu i skupu mašinu. Taj spoj dao je u početku rezultate 'ho-ruk-entuzijazma', a kad je prešao zenit (...) doveo je u svojevrsnu krizu odsudne snage proizvodnje“. Ekstenzivno gospodarstvo, niske nadnice i nekvalificirana radna snaga karakteristični za „stari sistem“ nisu, smatra, ni mogli imati bolji rezultat, a „uprosječivanje“ zarada dovelo je do emigracije stručnjaka. Neuspjeh u provođenju druge gospodarske reforme također rezultira emigracijom, a emigracija pak povratno prikriva upravo taj neuspjeh.¹⁴⁴

S druge strane, suprotstavlja se ideji o zatvaranju granica kako bi se spriječio odlazak visokokvalificirane radne snage – njih, smatra, treba zadržati dobrim plaćama u skladu s vrijednošću rada i ukidanjem „uravnolovke“ i otvaranjem pozicija moći novim generacijama, a ne zatvaranjem granica. Zalaže se i za iskorištavanje novih znanja i iskustava skupljenih u inozemstvu, pa čak i namjerno zapošljavanje „radne snage u inozemstvu u vrijeme, u rokovima i na poslovima koji odgovaraju nama ili će nam kasnije biti korisni“.¹⁴⁵

9.5. MEHANIZMI PROVEDBE REFORME

Krmpotić je neprestano zahtijevala se konačno prijeđe na praktičnu provedbu reformskih načela: „Dosta je diskusija, treba raditi i sklapati poslove.“¹⁴⁶ Nužnim alatima za izgradnju uspješnog gospodarstva smatra „jačanje ekonomskog položaja poduzeća kroz dinar i devizu, uspostavljanje birokratski neomeđenog socijalističkog tržišta, ekonomsko formiranje cijena kao filtrat koji propušta samo društveno potreban i prodan proizvod, pravljenje bilanci društva samo na osnovi bilanci privrede, i ovisno od svega toga utvrđivanje pravaca investicija i kolanja kapitala.“¹⁴⁷ Uz te mehanizme, navodi i niz drugih procesa koje smatra ključnim elementima uspostave novog sustava, tj. gospodarstva sposobnog za ono što smatra najvažnijim – izvoz.

¹⁴⁴ Neda Krmpotić, „Otvorene granice“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.I.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Konvertibilna nadnica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 30.I.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Dva lica pritiska“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.IX.1969., 3.

¹⁴⁵ Neda Krmpotić, „Otvorene granice“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.I.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Konvertibilna nadnica“, *Vjesnik*, (Zagreb), 30.I.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Bilješke o izboru“, *Vjesnik*, (Zagreb), 20.II.1966., 5.

¹⁴⁶ Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.

¹⁴⁷ Neda Krmpotić, „Razgovor o zajedničkome“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.

A) STRUČNOST

Krmpotić drži da su nedostatak odgovornosti i znanja, inertnost i birokratizam onih na rukovodećim položajima – i u politici i u gospodarstvu – te zatvorenost tih pozicija kvalificiranim pripadnicima mlađe generacije goleme prepreku modernizaciji gospodarstva. Smatra da treba napustiti kadrovsku politiku utemeljenu na zaslugama iz „revolucije i poratne izgradnje“ i traži uvođenje novih izbornih mehanizama (ukidanje mehaničke rotacije, tajnost glasovanja, više kandidata). Naglašavala je kako jasan program rada i odgovornost za provedbu tog programa moraju biti glavni uvjet izbora. Zato podržava izbor reformskih političara na vodeće funkcije i predlaže veća prava za uspješne gospodarstvenike.¹⁴⁸

B) RACIONALIZACIJA I MODERNIZACIJA PROIZVODNJE

Ističe važnost racionalizacije i modernizacije zaostalih proizvodnih grana kroz izmjenu načina proizvodnje. Pod time na teorijskoj razini razumije znanstvenu provjeru investicija te analizu vlastite uloge kako u jugoslavenskoj tako i u međunarodnoj ekonomiji. U praksi zastupa restrukturiranje proizvodnje: prilagodbu asortimana, proizvodnog procesa i lokacije pojedinih poduzeća, te elastičnije premještanje sredstava i radne snage u one grane gospodarstva koje se pokazuju rentabilnima. U tom kontekstu zastupa i gašenje nerentabilnih pogona i povećanje nezaposlenosti, kao procese oštrije selekcije koji potiču produktivnost. Osim racionalizacije postojeće proizvodnje, zastupa tehnološko osuvremenjivanje te veliku serijsku proizvodnju

¹⁴⁸ „Velike ambicije tražit će velike menadžere (...) Ne treba zaboraviti ni to da je počelo naše otvaranje prema 'svjetskom poslovnom svijetu' gdje treba znati voditi igru.“ Neda Krmpotić, „Bilješke o izboru“, *Vjesnik*, (Zagreb), 20.II.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Da nam živi živi rad“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1966., 3.; Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Savka Dabčević-Kučar“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.V.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Titov izbor“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.V.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Titovsko negiranje postojećeg“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Tito u akciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.; Za neposrednost izbora i više kandidata nalazi argumentaciju i u pretpostavljenoj općoj podršci reformi koju detektira u Hrvatskoj. Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Identifikacija“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Novi ljudi za novu politiku“, *Start*, (Zagreb), 26.II.1969., 14.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Nešto drukčiji raspored“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.III.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Držimo palce za akciju“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Odavde do vrha“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IV.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Politička klima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Stidljive želje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.XI.1969., 3.

kombiniranu s minucioznim „malim radom.“ Ističe nuždu integracije, ali ona ne smije ponovno postati administrativnim monopolom, jer će ugroziti upravo ekonomičnost integracije.¹⁴⁹

C) RASPOLAGANJE INFORMACIJAMA

Traži znanstvenu utemeljenost, egzaktnost i javnost svih podataka o gospodarskim tijekovima (naročito investicijskih odluka) te mogućnost neovisne ocjene stanja gospodarstva i učinaka reforme; kako bi se obustavilo političko privilegiranje. Za prava ekonomske znanosti zalaže se jer smatra da nema ni jednog znanstvenog argumenta protiv reforme, već su u pitanju samo birokratski interesi. Riječ je, zapravo, o zahtjevu za usvajanjem ekonomskih zakona koje drži temeljnima, neovisnima o tipu društvenog uređenja. Njezino, pak, zalaganje za neovisne ocjene stanja zahtjev je za uvođenjem političke odgovornosti, za demokratizacijom društva, pa i za promjenom položaja medija.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Neda Krmpotić, „U reformu – prije reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Štrajk“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.; Neda Krmpotić, „Ne samo plaće profesora“, *Vjesnik*, (Zagreb), 20.XI.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Nezaposlenost kao posljedicu gašenja nerentabilnih poduzeća, a u ime ostvarivanja moderne produktivnosti, smatra dijelom jedinog, reformskog puta prema socijalističkom idealu pune zaposlenosti. Takvo rezoniranje u skladu je s ranije istaknutim stavom kako socijalizam nije imun na ekonomske zakonitosti. Neda Krmpotić, „Bauk kapitalizma kruži kavanama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.X.1967., 8.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.; Neda Krmpotić, „Privatni, državni ili skupštinski izbori“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Igra u velikom kolu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.V.1969., 7.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Vruća cisterna“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.VI.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Dva lica pritiska“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.IX.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Kamen kušnje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Zabranjene igre“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.X.1969., 3.

¹⁵⁰ Neda Krmpotić, „Pucanj u kadi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Držite lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Drži da se „u carstvo jednakosti može ići samo onda kad se zna koji su bolji a koji gori.“ Neda Krmpotić, „Nemirne godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Razgovor s kritičarima“, *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.; „Učinimo javnim sve polemike, konfrontacije i raspravljanja kako bi narod znao što tko misli, naročito od rukovodećih ljudi, kakve stavove zastupa onda kad treba načela provoditi, a ne samo bez obaveza deklarirati ih.“ Neda Krmpotić, „Čvrste veze“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Plebiscit za reformu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; „Ekonomske zakoni očito se ne mogu preskočiti. A onaj tko ima ambiciju da planira, distribuirati, sudi i presuđuje mora ih poštovati.“ Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“, *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.

D) ULOGA DRŽAVE

Smatra da uloga države mora biti u jačanju gospodarstva kako bi ono moglo samo provesti racionalizaciju i modernizaciju i poništiti utjecaj „ilegalnih centara vlasti“. Zauzima se za ublažavanje strukturnog pritiska države na gospodarstvo (smanjenje proračuna i broja propisa, liberalizaciju tržišta, drugačiji sistem kreditiranja) te za uspostavu jasnih i predvidljivih mjera organizacije gospodarstva, tržišno poticajnih ekonomskih instrumenata i dugoročnih razvojnih planova. Predlaže i otvaranje prema stranom kapitalu kao jeftiniji način financiranja gospodarstva od kredita koje uzima država. Traži usavršavanje i smanjenje državnog aparata te demokratizaciju kadrovanja, jer je postojeći „servis koji plaćamo slab, i to na svim nivoima“.¹⁵¹

E) TRŽIŠTE

Tržišni su principi vidljivi kao podloga svim zahtjevima Nede Krmpotić. Zastupa tržište kao sredstvo ukidanja monopola administracije, smatrajući kako je logika tržišta pravednija za proizvođača jer „unutrašnjom selekcijom i konkurencijom“ rješava pitanje opstanka najboljih i omogućava prirodne integracije u veće proizvodne lance bez političkih pritisaka. Jedinstveno tržište unutar Jugoslavije prihvaća ako ono vodi uklapanju jugoslavenske ekonomije u svjetski sustav, te uvođenju regionalne podjele rada unutar Jugoslavije. Zalaže se za opće širenje tržišnih principa kroz liberalizaciju cijena, nadnica i stanarina, te uvođenje tržišta na dotad dotirana područja, kao što su sirovine, energenti, pa čak i kultura. Argumentira kako bi i privatna tržišna inicijativa mogli ponuditi rješenje dijela nezaposlenosti, nadomjestiti nekvalitetan „društveni rad“ (npr. u ugostiteljstvu), pružiti bolji investicijski model od državnih investicija, te otvoriti mogućnosti za povratak iseljenih.¹⁵²

¹⁵¹ Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966. 5.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Savka Dabčević-Kučar“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.V.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Koliki je korak“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Pogrešni ventili“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Idu dani...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Titovsko negiranje postojećeg“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1968., 5.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Pred start“, *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.; „Bolje su skupe i efikasne društvene i političke službe nego one koje ne zaslužuju više jer više i ne vrijede.“ Neda Krmpotić, „Nasljedno pravo“, *Večernji list*, (Zagreb), 22.II.1969., 2.

¹⁵² Neda Krmpotić, „Najljepše godine našeg života (San o kući 2)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.VI.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Bogati i siromašni (San o kući 3)“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VI.1966., 3.; Neda Krmpotić, „U reformu – prije reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1966., 2.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Bauk kapitalizma kruži kavanama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.X.1967., 8.; Neda Krmpotić, „Pogrešni ventili“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.;

F) INTENZIFIKACIJA INVESTICIJA

Zahtijeva intenzifikaciju investicijskih sredstava, smatrajući da je od nove investicije važnija njezina buduća rentabilnost. Traži poticaj gospodarskim granama koje se već ističu komparativnim prednostima, programima „koji se isplaćuju, kojima je uspjeh i brzi obrat kapitala nadohvat ruke, kojima će ulaganje u jednu jedinu kariku povući za sobom čitav lanac“, umjesto neisplativog „krpanja“ nerentabilnih, jer čak i „priprosto narodno iskustvo može neporecivo dokazati kako u nerodnoj godini seljak pazi da prvo nahrani kravu koja daje mlijeko.“ Osim izmjene primatelja investicija, razvoj vidi u prijenosu procesa investiranja na gospodarstvo, jer to čini „distributere“ nepotrebna, pa znači i ukidanje postojeće strukture teških poreza i centraliziranih investicija, a time i vlasti „stare strukture društva“.¹⁵³

Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Skupština i vlada“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.; Traži slobodno tržište energenata jer administrativno postavljene – pa, dakle, tržišno nelogične – cijene smatra uzrokom cijelog lanca negativnih posljedica na gospodarstvo, dok bi tržišne cijene posljedično pojeftinile proizvodnju i olakšale izvoz. Neda Krmpotić, „Zatvoreni krug ugljenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.; Neda Krmpotić, „Istina o našim 'Kinezima'“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.; Neda Krmpotić, „Nešto drukčiji raspored“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.III.1969., 5.; Neda Krmpotić, „Veliki sistemi – mali računi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.; Neda Krmpotić, „Zaleđivanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.

¹⁵³ Neda Krmpotić, „Stari i mladi direktori“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Duh reforme“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.; Neda Krmpotić, „Želje i...“, *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Građanin N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Kraj priče o građaninu N“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.; Neda Krmpotić, „Radnička država“, *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Proturječnosti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Uoči debate“, *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Kokoš ili jaje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Brak ili razvod teorije i prakse“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.X.1967., 6.; Neda Krmpotić, „Nemirne godine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.; Neda Krmpotić, „Držite lopova!“, *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.; Neda Krmpotić, „Čisti računi“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Bilance inkognito“, *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.; Neda Krmpotić, „Ulaz i izlaz“, *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Prije i poslije istine“, *Vjesnik*, (Zagreb), 21.III.1968., 7.; Neda Krmpotić, „Bilance na javnoj sceni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.; Neda Krmpotić, „Bolji ustav u duhu vremena“, *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1968., 9.; Neda Krmpotić, „Pesimisti i optimisti“, *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XI.1968., 5.

10. NACIONALNI PREPOROD – NAKON X. SJEDNICE CK SKH

10.1. EFEKTI X. SJEDNICE CK SKH

Nakon X. sjednice CK SKH, održane u siječnju 1970., Neda Krmpotić je počela više naglašavati ulogu republike. Do tog trenutka naglasak je stavljala na deetatzaciju: reformu odnosa u gospodarstvu kroz širenje ovlasti gospodarskih subjekata. Tijekom posljednjeg razdoblja svoje djelatnosti počinje snažnije naglašavati kako je opći interes podjednako određen ekonomskom vlašću proizvođača i daljnjim razvojem nacionalne ravnopravnosti, pri čemu republiku definira kao jamca i zaštitnika kako pojedinca-proizvođača, tako i naroda u cjelini. Tako je u akcentiranju republičke razine slijedila X. sjednicu. Ali, ne treba zato zanemariti njezin prethodni naglasak – čini mi se kako je deetatzacija, što je pak umanjena za liberalnije razumijevanje ekonomije (pa čak i određene kapitalističke elemente), bila i početna točka i cilj njezine koncepcije gospodarske reforme. Nacionalna ravnopravnost je u ovisnosti o gospodarstvu, kao njegova posljedica i uvjet. Ne treba, naravno, izgubiti iz vida ni da se do toga trenutka nije moglo stavljati otvoreni naglasak na nacionalne teme, no cijeli razvoj događaja krajem 1960-ih upućuje kako je nacionalno pitanje izbilo na površinu zato što ekonomski problemi nisu riješeni. Tako je slijed zbivanja doživljavala i Neda Krmpotić.

Odlukama X. sjednice pripisivala je veliku ulogu, a njezinim je odjecima posvetila mnogo članaka. Opisuje ju kao obranu reforme pred recidivima i novim oblicima birokratskog centralizma, obranu pred strujom koja decentralizaciju sredstava smatra opasnošću po stabilnost države: „To je struja kojoj je ravnopravnost naroda opasnost za koheziju zemlje, a iskustvo je naše da je istina drugačija. Nema čvršće veze između naroda i republika od osjećaja prave i istinske ravnopravnosti.“¹⁵⁴ Podržava X. sjednicu kao napor da se monopol na jugoslavenstvo oduzme onima koji „nikada ništa praktično nisu učinili za emancipaciju proizvođača“ i kao otpor pokušajima da se „epitetom nacionalizma (...) odstrijeli borba za ostvarenje reforme u privredi“, naglašavajući kako, upravo suprotno od optužaba, baš reformska politika onemogućava razvitak „nacionalističkih snaga“.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.

¹⁵⁵ Analizirajući konkretne implikacije Žankovih članaka, Krmpotić naglašava kako reći „da šovinisti vršljaju po jednoj republici koja nije neutralna kad se u federaciji govori o putovima reforme, znači dovoditi u sumnju osnovni kurs kojim je pošla ne samo Hrvatska, nego Jugoslavija, znači pozvati na oprez i naoružati argumentima sve vrste

Na prvu godišnjicu te sjednice zaključila je kako su tada dotaknuta „najkrupnija pitanja jugoslavenske socijalističke stvarnosti, a time i neka od fundamentalnih pitanja svjetskoga socijalizma.“¹⁵⁶ Naročitu važnost pripisivala je referatu Savke Dabčević Kučar zbog definicije unitarizma kao klasnog neprijatelja te činjenici da je X. sjednicom započelo uvođenje politike „pridobivanja masa“ širenjem osjećaja političkog jedinstva. Dramatičnost trenutka dodatno podcrtava karakterizacijom masovne politizacije kao jedinstva cijele SR Hrvatske „uoči ne baš bezbrižnih dana koji nas očekuju“. Tijekom 1971. će atmosferu reforme, nastalu nakon X. sjednice, okrstiti velikim preokretom i političkim preporodom usporedivim s razdobljem rata.¹⁵⁷

Novopronađeno jedinstvo objašnjava u kategorijama one društvene polarizacije kojima se i dotad služila, svrstavajući cijelu SR Hrvatsku – kako partijsku politiku, tako i „mase“ – na „samoupravljačku stranu“. Tako, nakon višegodišnjeg usložnjavanja, paradigmi višestruke društvene polarizacije dodaje i nacionalni predznak, pri čemu opću podršku koju je hrvatsko partijsko vodstvo uživalo u SR Hrvatskoj vidi kao ključni ulog u uspjehu provedbe gospodarske reforme.¹⁵⁸

Na koncu, smatra X. sjednicu ključnim događajem za ono što naziva „diferencijacijom“. Budući da je X. sjednica pojačala pritisak za provedbom reformskih parola u praksi, Krmpotić zaključuje kako „na terenu što ga je raščistila sjednica CK“ nije više moguće iza općeprihvaćenih novih načela skrivati staru politiku. Zato zahtijeva obustavu besplodnih skupštinskih rasprava i konačni početak praktične provedbe reformskih ciljeva, argumentirajući kako je to zahtjev partijskog

konzervativnih protivnika reforme.“ Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.

¹⁵⁶ Neda Krmpotić, „Od obljetnice pa dalje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.I.1971., 6.

¹⁵⁷ Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Politička jesen“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Allegro, ma non troppo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.V.1971., 6.; Masovni pristanak uz reformsku politiku očitava i u svakidašnjici: „Simptomatični za društvenu klimu u Hrvatskoj jesu svakidašnji razgovori – bez obzira na to što je u njima istina, a što provokacija – o poduzećima koja su se zbog ovoga ili onoga poteza predala u ruke reeksporteru, izvozniku, banci, opskrbljivaču“. Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Silazak u podzemlje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.

¹⁵⁸ Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; Neda Krmpotić, „Allegro, ma non troppo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dva kapitala“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.; Reformskom jedinstvu pripisuje karakter narodnoga preporoda jer hrvatska „sredina nudi danas novoj republičkoj državnosti stvaranje prvobitne akumulacije potrebnoga kapitala na podlozi hrvatskog narodnog zajma“ u domovini i emigraciji, kao što su zajmovi za tunel Učka i za autocestu Zagreb – Split. Neda Krmpotić, „Volja i novac“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Križa u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušenje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dvadeset i druga sjednica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XI.1971., 6.

članstva.¹⁵⁹ Očito je, dakle, da je X. sjednicu doživljava kao početak novog razdoblja i kao zbijanje redova pred buru.

10.2. POLITIČKO-BIROKRATSKI KOMPLEKS I NJEGOV KAPITAL

A) MOĆ ELITE

Krmpotić i dalje „birokratiziranu elitu“ smatra glavnim krivcem, no u razdoblju nakon X. sjednice CK SKH njihove grijehove analizira u više pojedinosti. Budući da je jedinim opipljivim rezultatom reformskog razdoblja smatrala upravo jačanje položaja političko-birokratskog kompleksa, nakon X. sjednice opisuje rezultate toga procesa.

Upozorava kako administrativna struktura (pa i „Hrvati unitaristi na saveznom punktovima“ poput Miloša Žanka) pod parolom jugoslovenstva napada hrvatsko rukovodstvo zbog navodnog nacionalizma, čime zapravo pokušava obraniti postojeću praksu i natjerati reformiste „u stalnu obranu, u stalno iskazivanje lojalnosti“ oduzimajući im tako snagu za provođenje reforme. Među centraliste svrstava i zastupnike dalmatinskog autonomizma, jer razbijanje republičke homogenosti smatra napadom na republiku kao zaštitnika reforme.¹⁶⁰

Neda Krmpotić tu strukturu i dalje smatra nesmjernom te ocjenjuje da ima veću društvenu moć od formalnih izvršnih organa i ciljeva koje oni proklamiraju. Za toliku moć elite Krmpotić izravno okrivljuje SKJ, jer ju politički sustav štiti, skrivajući stvarne vlasnike novca paravanom

¹⁵⁹ Neda Krmpotić, „Klasno i nacionalno“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.I.1970., 4.; Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Kako vam drago“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.V.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Smjer Smjernica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.V.1970., 2.; „(...) nema potrebe nabacivati se tim velikim načelima koja su neosporna, što ih svi priznaju, a posebno komunisti. Sporna je praksa.“. Neda Krmpotić, „Jugoslovenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Neka visi Pedro“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.X.1970., 6. Neda Krmpotić, „Koraci u susret“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Allegro, ma non troppo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.V.1971., 6.

¹⁶⁰ Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; Neda Krmpotić, „Klasno i nacionalno“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.I.1970., 4.; Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Jugoslovenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Kao oruđe centralističke financijske prakse obilježava i uvođenje regionalne pripadnosti u prestejći popis stanovništva. Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Ostavi ili udvostruči“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Etatizam pred vratima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nametnuta obrana“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Preskakanje odluka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.

demokracije. Tako elita, unatoč aktualnoj borbi za podjelu moći među različitim razinama postojećeg sustava (decentralizacija), uspješno blokira reformsku borbu za redistribuciju među sukobljenim društvenim slojevima (deetatizacija). Elita je moćna i sve moćnija, jer je politički omogućena oplodnja bankovnog kapitala na klasični kapitalistički način: budući da se banke i financijski monopoli rukovode kapitalističkim zakonom profita, svejedno im je je li investicija deficitarna ako postoji netko tko će otplaćivati kamate – a taj netko je društvo u cjelini. Osim toga, Krmpotić sada ozbiljno implicira osobne malverzacije i kriminal pripadnika najvišeg sloja elite – recimo, na promjenama tečaja dinara.¹⁶¹

Dakle, „parazitski kapital“ socijalističke birokracije uspostavio je potpuni monopol i najgori oblik eksploatacije, čak i gori od kapitalističke. Taj je kapital iskorištavao jedne pogodujući drugima, stvarajući pritom međunacionalne napetosti. Na koncu je počeo stvarati međunarodne korporacije i dizati međunarodne kredite, sve na temelju državnog protekcionizma.¹⁶² Tijekom ovog razdoblja

¹⁶¹ Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2. Ističe kako je krug onih koji doista donose odluke vrlo uzak; tako još jasnije podcrtava klasični karakter sukoba koji postavlja u centar jugoslavenske krize. Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (2)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kako vam drago“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.V.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Vruće ljeto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tužitelj i tuženi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; Neda Krmpotić, „Stečeno pravo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tisuće lica traže autora“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Na temu ravnopravnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Vlastite snage“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.; Pritom se služi klasičnom novinarskom tehnikom opširnog demantija: „(...) sumnje u goleme špekulacije s devalvacijom ostale su samo sumnjama. Na zastupničko pitanje vlada je odgovorila kako se slaže s ocjenom da u toku donošenja odluke o devalvaciji dinara nije bilo nužne diskrecije, te su elementi te odluke na nedopustiv način prodrli u javnost. Sada se zna tko su bili sudionici konzultacija, članovi komisija Saveznoga izvršnog vijeća, predstavnici republičkih izvršnih vijeća, savjetodavci iz Savezne privredne komore, Saveza sindikata i društveno-političkih organizacija. Ukratko, nabrojen je popriličan skup jugoslavenske političke i privredne elite. Zna se da nisu svi oni prekršili konspiraciju, pa ako su to i učinili, odatle pa do zgrtanja novca na promjeni pariteta dinara prilično je dug put. (...) ima li savezna vlada administraciju koja bi dokraja ispitala i objavila rezultate istrage? Načelni odgovor vlade (...) svjedoči da ona takve efikasne administracije nema.“ Neda Krmpotić, „Očekujući amandmane“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Zato ustavne amandmane vidi komplementarnima gospodarskoj reformi. Neda Krmpotić, „Silazak u podzemlje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Inflacija bez lijeka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.XI.1971., 6.

¹⁶² „Još će se poživjeti i vidjeti da takvoga eksploatatorskog, zelenaškog, gramzljivog i hegemonističkog kapitala nema kao što je u stanju da ga stvori socijalistički birokratizam obavljajući svoju 'povijesnu ulogu' 'pretakanja krvi' da bi poravnavajući glave i teritorije uspostavio svoj potpuni monopol.“ Neda Krmpotić, „Pretakanje krvi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tužitelj i tuženi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.VIII.1970., 6.; Već spomenuti veliki slučaj modernizacije „ptt-prometa“, kojemu se stalno vraća, vrijedi ovdje nešto opširnije prikazati jer plastično pokazuje na koji način vidi funkcioniranje sustava, uzroke nacionalnih sukoba i sadržaj svega

Neda Krmpotić prvi put spominje nacionalnu pripadnost i nacionalnu agendu centraliziranog kapitala – saveznih institucija, banaka i vanjskotrgovinskih poduzeća – te ono što vidi kao svjesno diskriminatornu praksu prema nekim područjima, usporedivši njihovo djelovanje sa socijalističkim baukom – eksploatatorskom naravi zapadnih banaka. Iako ne upotrebljava riječ „srpski“, njezini tekstovi aludiraju na srpsku provenijenciju interesa centraliziranog kapitala, pa i na takav većinski sastav saveznih tijela. Naglasila je tako nacionalni element i u svojim pogledima.¹⁶³

Na posljetku, kapital je, pomoću „nek[e] vrst[e] kolonijalnog mentaliteta“, formirao koruptivnu spregu s rukovodećim kadrom u hrvatskim poduzećima na štetu kako reforme tako i nacionalnog interesa u SR Hrvatskoj. Krmpotić ponovno kao lijek ističe tržišne mehanizme, jer bi tržište isključilo posredovanje birokracije, ali napada „fetiš jedinstvenoga tržišta“ jer drži da jača centralističku koncentraciju financijskog kapitala.¹⁶⁴

onoga što naziva „starim sustavom“: „Angažman jednoga reeksportera s jednom saveznom bankom zamišljen je da za posljednju ima međunarodnu licitaciju za tranzitne centrale (uz živoga domaćega proizvođača, 'Tesla', naravno bez kapitala da bi se suprotstavio stranom kolosu koji sebi konkurentnu tehnologiju hoće istisnuti iz Jugoslavije, te prodrijeti i na istočna tržišta), uvoz nove licence i podjelu carstva. Recimo 'Iskri' centrale, a EI [odnosi se na proizvođača iz Niša, op. a.] visokofrekventne uređaje, dok bi 'Tesla' trebao gledati konkurentima u leđa. Ne zato što su bolji, nego zato što su 'u igri'. Poštanska bi poduzeća dala dinare iz poštanske štednje (...), a devizno plaćanje osigurat će reeksporter. Kako će dinare dobiti odmah, rokovi devizne otplate su kasniji, eto novih milijardi koje same ulijeću u koš za nove transakcije. Zagrebački proizvođači neka se snalaze sami, zašto im ne bi bilo tako kako jest kad su 'nesposobni'. Hajde da se složimo s tom logikom. Hajde da po svaku cijenu uvozimo 'krik tehnološke mode', da bacimo starog i uvedemo novog proizvođača. Baš tako zgodno, uz devizni kredit i poštanske uloge. Samo, zašto je prije godinu-dvije bila zabranjena međunarodna licitacija za vagone zagrebačkome ŽTP-u koji je našao stranog proizvođača te je mogao uz jeftin kredit i povoljne rokove uvesti više tisuća modernih teretnih vagona. Tada se ispriječila druga logika: zaštita domaće industrije. Bilo je čak pokušaja šovinističkoga ocjenjivanja molbe ŽTP-a Zagreb, kao da to poduzeće, tobože, želi uzeti kruh radnicima niške industrije vagona i baciti ih bez posla na ulicu. Zašto postoje dva mjerila?“ Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Na temu ravnopravnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.

¹⁶³ Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; „Tvrditi da je sasvim svejedno odakle dolazi kredit (...) moguće je onda kad se oči okrenu od stvarnosti. Po toj bi logici najekonomičnije bilo vezati se potpuno (...) za jednu ili dvije najveće svjetske banke. To, naravno, nismo učinili, čak smo u ime oslobođenja proveli jednu revoluciju.“ Neda Krmpotić, „Stečeno pravo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.XII.1970., 6.; Posebnu pozornost posvećuje pritiscima kapitala za održavanjem postignutih privilegija u turističkim investicijama na jadranskoj obali. Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

¹⁶⁴ Neda Krmpotić, „Optuženi veto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.; „(...) na tome formalno jedinstvenome tržištu nisu ostvarene i bitne unutrašnje koherentne sponse, ako se na njemu susreću proizvođač u borbi za goli osobni dohodak i menadžer gotovo s potpunom vlašću nad viškom vrijednosti u dinarskom i deviznom obliku.“ Neda Krmpotić, "Velika debata o federaciji", *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.X.1970., 6.; „Čovjek

U pitanju je, dakle, već opisana administrativna struktura koja se upravo tijekom reforme uspješno preselila u banke – pa i na najdoslovnijoj, personalnoj razini – zadržavši tako kontrolu nad investicijskim i kreditnim kapitalom. Premda Krmpotić reformu drži legitimiranu Titovim stavovima, a otpore reformi ilegalnima, ipak protivnike reforme smatra praktično moćnijima. Dokaz njihove moći nalazi upravo u blokadi reforme.¹⁶⁵

B) EKONOMSKI UČINCI VLASTI BIROKRACIJE

Neda Krmpotić demantira optužbe na račun novih ekonomskih principa kao uzročnika krize u gospodarstvu, jer cjelina novog sustava, smatra, nikad nije izgrađena. Dapače, jednim stvarno provedenim preobražajem doživljava „eksploziju financijskog kapitala“ i njegovo seljenje u bankovni i vanjskotrgovinski sustav, pa gospodarstvo raspolaže s još manje investicijskog kapitala nego li prije reforme. Unatoč velikim reformskim načelima, vraćanje dugova starih investicija čuva staru strukturu gospodarstva, u koju su upravo zbog toga „zakonito ugrađeni elementi inflacije“. U toj spirali, smatra, leži čvorište krize – ne u reformi.¹⁶⁶

Tako ustrojeni sustav osigurao je isključivo proračunsku potrošnju, kapital je ucjenama organizirao mrežu koja proizvodnju stavlja u trajno podređen položaj, a anuiteti i kamate su na kraju onemogućile čak i jednostavnu reprodukciju gospodarstva. Sustav je uzrokovao autarkiju i propuštanje povoljnih međunarodnih okolnosti (npr. zatvaranje Sueskog kanala ili recesija u

se teško može odvrati napasti da ne uspoređi birokratsko pravo na nezarađenu devizu sa srednjovjekovnim pravom feudalne crkve“. Neda Krmpotić, „Zelena salata“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Raspravljajanje, a ne nadmetanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Razgrnuto pa golo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušenje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.

¹⁶⁵ Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Strpljivi i nestrpljivi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IV.1970., 2.; „Izvanrednom mimikrijom, etastička reprodukcija strateških privrednih odluka odjenula se samo novim ruhom, bankarskim, i to je izvršeno prilično brzo i efikasno, za ciglih nekoliko godina reforme.“ Neda Krmpotić, „Smjer Smjernica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.V.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Lideri“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tužitelj i tuženi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; Neda Krmpotić, „Domaći potpis“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IX.1970., 7.; Neda Krmpotić, „Nema mutnog pa ni lova“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Silazak u podzemlje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Devalvacija kao nešto drugo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Jednodušnom voljom naroda“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VIII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ustav i oko Ustava“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.

¹⁶⁶ Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Priateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; „Inflacija je zakonito ugrađena u privredu jer je sve podređeno podmirivanju unaprijed uračunatih troškova.“ Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (2)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.

Europi sredinom 1960-ih) te onemogućio izvoz, jer poduzeće ne može izvoziti ako ne raspolaže stranom valutom. Čak i određene državne olakšice (naročito u turizmu) posredno dodatno pogoduju kapitalu. Ukratko, rezultati stare politike su inflacija, rast cijena, platni deficit, zaduženost gospodarstva i njegova ovisnost o dotacijama, iseljavanje i tehnološko zaostajanje. Ako se svemu pribroji opisana porezna presija, Krmpotić ocjenjuje da je gospodarstvo „na rubu iscrpljenosti nakon koje nastupa bankrot“, a nastavak takvog sustava predviđa i u budućnosti, jer gospodarske planove donosi vrh administracije.¹⁶⁷

Reforma, dakle, nije nikada provedena. „Tokovi sistema“ i strukturni raspored gospodarstva još uvijek funkcioniraju na stari, hibridni način, dugovi očitovani kroz izvanproračunsku bilancu stalno rastu, a seljenje kapitala u banke urodilo je većom centralizacijom kapitala nego li ikad. Zato Neda Krmpotić proces donošenja ustavnih amandmana („političku reformu“), smatra posljedicom neuspjeha ekonomske reforme iz 1965. godine, pokušajem da se napokon provede u djelo odluke VIII. kongresa.¹⁶⁸

¹⁶⁷Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6. Neda Krmpotić, „Iščekivanja“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Smjer Smjernica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.V.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Pretakanje krvi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Domaći potpis“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IX.1970., 7.; „Izvoznik se neće održati ukoliko ne može uvesti reprodukcioni materijal, otplatiti strani kredit, ustupiti devize drugim poduzećima ili društveno-političkim zajednicama, ili ih prodati na bankovnome deviznom tržištu.“ Zahtijeva, dakle, i uspostavu slobodnog tržišta deviza. Neda Krmpotić, „Zelena salata“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razgrnuto pa golo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Očekujući amandmane“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Sarajevo 1971.“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dva kapitala“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Kriza u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Inflacija bez lijeka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.XI.1971., 6.

¹⁶⁸ Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Vruće ljeto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Koraci u susret“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Na temu ravnopravnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odavde do vječnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Očekujući amandmane“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Silazak u podzemlje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Sarajevo 1971.“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dva kapitala“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.

10.3. KLASNI SUKOB I MASOVNI POKRET

Iz ocrtanih kontura administrativno-političkog kompleksa jasno izlazi kako Neda Krmpotić društvenu polarizaciju i dalje vidi kao temeljno obilježje jugoslavenskoga društva i „čvorište krize“, opisujući stanje, štoviše, kao „pravi rodeo u najboljem vestern-izdanju“. Suprotstavljenost dviju struja prikazuje i upotrebom pojmova nabijenih marksističkom tradicijom – s jedne strane je „upravljачka birokratizirana elita“, a s druge strane „mase“ koje podržavaju reformske procese. Uostalom, sama reformu naziva „masovn[im] pokret[om], potaknut[im] djelatnošću komunističke matice“, argumentirajući kako je smisao komunističkog pokreta upravo u tome da bude predvodnikom „masa“, umjesto da ih smatra neprijateljima. Tako se ponovno vraća na spomenuto stajalište kako je upravo reformska politika ona koja označava „što socijalizam uopće jest“. Značenjska nabijenost tih pojmova u kontekstu marksističke tradicije jasno ocrtava koliko antagoniziranom Krmpotić vidi aktualnu političku situaciju, u kojoj više nije moguće uspostaviti „zlatnu sredinu.“¹⁶⁹ S druge strane, kako opoziciju reformi definira kao opoziciju partijskoj politici ili višim partijskim organima, očito društveni sukob vidi i kao unutarpartijsku borbu jasno definiranih politika – dakle, frakcija, iako ih nigdje tako ne zove.¹⁷⁰

10.4. MEĐUNACIONALNI ODNOSI

Međunacionalni su odnosi u ovom razdoblju dobili puno veću težinu u javnom prostoru, pa i u tekstovima Nede Krmpotić. Iako su tenzije uvijek postojale, razdoblje djelomičnog opuštanja stege i omasovljavanja politike dovelo je do njihove veće vidljivosti. Kao i ranije, Neda Krmpotić svoja

¹⁶⁹ Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; „Konj i jahač u međusobnoj borbi, privreda i proizvođači koji se propinju i ne daju pokoriti. I birokracija koja stotinama niti u stilu 'nove demokracije' zauzdava konja, siše mu snagu.“ Neda Krmpotić, „Vruće ljeto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Od obljetnice pa dalje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; „Za konzervativca je istup komunista na javnoj sceni demagogija i opasno liderstvo, a zaboravlja pri tome da mu je nekad u ratnim karakteristikama pisalo da je 'masovik'“, da mu je, dakle, uspjeh u radu s „masama“ glavna vrlina. A „mase“ sada „doslovce hoće ono što je desetljećima pokret propovijedao, hoće to brzo i djelotvorno“. Neda Krmpotić, „Allegro, ma non troppo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Lideri“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Toplo, vruće ljeto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IX.1971., 6.

¹⁷⁰ Neda Krmpotić, „Rasples“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Koraci u susret“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Titova odlučnost“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.

stajališta potkrepljuje Titovim govorima i službenim stavovima najviših partijskih foruma, što je naročito važno za skliski teren međunacionalnih odnosa.¹⁷¹ Potrebno nijansiranje zahuktalih nacionalnih pitanja izvodi na podlozi već postavljenih dijagnoza: gospodarstvo kao temelj nacionalnih odnosa vodi ju postavljanju znaka jednakosti između birokratskog centralizma i jugoslavenskog unitarizma s jedne strane, te samoupravljanja i nacionalne ravnopravnosti s druge strane.¹⁷² Prvenstvo ekonomskih odnosa u njezinim koncepcijama potvrđuje i činjenica da je, u kontekstu X. sjednice, odbijala optužbe za nacionalizam kao zakrinkani napad na reformu.

Postavlja X. sjednicu kao trenutak definicije onoga što smatra pravim dimenzijama jugoslavenstva i patriotizma te stvarnim izvorima kohezije: to su nacionalna ravnopravnost i odgovornost pri raspolaganju društvenim novcem. Slijedeći zaključke te sjednice, borbu protiv unitarizma smatra važnijom od borbe protiv hrvatskog nacionalizma.¹⁷³

A) BORBA PROTIV UNITARIZMA

Stalno iznova podsjeća na „abeced[u] narodnooslobodilačkog rata, u kojemu su za čitavo vrijeme masovno sudjelovali i hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj“, pa dakle „nitko nije bio pripajan nekom imaginarnom centru“ niti su Hrvati izgubili rat, što bi sve pružilo opravdanje hegemonizmu

¹⁷¹ Neda Krmpotić, „Nametnuti plebiscit“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Komunisti i federacija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Strateški potez“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Koraci u susret“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijatelji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Štampa i politika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Titova odlučnost“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Sarajevo 1971.“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; Neda Krmpotić, „Jednodušnom voljom naroda“, *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VIII.1971., 6.

¹⁷² „Koliko više samoupravljanja toliko više bratstva, koliko više socijalizma toliko više jedinstva.“ Neda Krmpotić, „Tisuće lica traže autora“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.

¹⁷³ Neda Krmpotić, „Klasno i nacionalno“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.I.1970., 4.; Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; „Na temelju bilanca i konkretne situacije smatra se da nije ni socijalistički, ni hrvatski ni jugoslavenski, u današnjim prilikama nuditi deficit proizašao iz ekonomski i znanstveno nedovoljno ispitane osnove bilo kojeg novog objekta (...) Nepatriotski je nuditi novu proizvodnju kojom se u osnovi ne može postići ravnopravna razmjena sa svijetom.“ Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „U potrazi za izgubljenim vremenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.VI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Strateški potez“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Veliko prebrojavanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 22.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nevjera u samoupravljanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušenje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.

starojugoslavenskog tipa. Višestruko naglašava ulogu Hrvata u partizanskoj borbi, kako bi opovrgnula optužbe za ustaštvo, te revolucionarnim pedigreom legitimirala suvremene političke interese SR Hrvatske i hrvatskog naroda.¹⁷⁴ Te su ekskurzije u historijske argumente dio borbe protiv onoga što vidi kao pokušaj uspostave nacionalne hegemonije, odnosno unitarizma. Osim sve jače centralizacije kapitala, upozorava na nacionalnu diskriminaciju u saveznim organima provođenu pod krinkom jugoslavenstva (očitava ju u kadrovskoj politici i preglasavanju), stalno ističući kako ravnopravnost naroda ne može biti „punija ili manje puna“ – ona ili postoji ili ne postoji. Iz perspektive opasnosti od unitarizma ocjenjuje i pokušaj uvođenja regionalne pripadnosti u predstojećem popisu stanovništva. Unitaristički pritisak smatra već toliko snažnim da postavi pitanje – je li u višenacionalnoj zajednici uopće moguć razvoj koji se ne temelji na diskriminaciji i iskorištavanju?¹⁷⁵

¹⁷⁴ Neda Krmpotić, „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.; Neda Krmpotić, „Klasno i nacionalno“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.I.1970., 4.; Neda Krmpotić, „U potrazi za izgubljenim vremenom“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.VI.1970., 6.; Naglašava da je zagrebačka partijska organizacija tijekom rata bila izvorištem revolucije, pa rabi neprekinuti kontinuitet te organizacije kao dokaz da je ona u pravu i kad provodi reformsku politiku. Tvrdi, štoviše, da je upravo Zagreb „dao toj epopeji dobro organiziranu Komunističku partiju, razvijenu radničku klasu, sindikalne tradicije i industrijsku psihologiju gradske sredine.“ Neda Krmpotić, „Sve je to živjelo u Zagrebu“, *Večernji list*, (Zagreb), 6.V.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nema mutnog pa ni lova“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Preskakanje odluka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.

¹⁷⁵ „Unitarizmu su uvijek smetali narodi a ne njihova regionalna rastočenost ni lokalni separatizam.“ Neda Krmpotić, „Nametnuti plebiscit“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.II.1970., 6.; Zauzima se za uvođenje veta u savezne organe jer on, drži, ionako neformalno postoji kroz preglasavanje na nacionalnoj osnovi – ali na štetu preglasanoga. Neda Krmpotić, „Optuženi veto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (2)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.IV.1970., 2.; „Kaže se da u Saveznoj skupštini neće biti nadglasavanja kad je u pitanju ravnopravnost naroda i republika, dok će u tekućim pitanjima odlučivati većina. Pravi je posao učinjen tek kad se utvrdi koja su to krupna pitanja u kojima nema majorizacije, a što je to tekuća politika gdje je ima.“ Neda Krmpotić, „Strpljivi i nestrpljivi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Vruće ljeto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Savezne banke i reeksportere optužuje da su prvobitnu akumulaciju proveli pod parolom zajedništva i jugoslavenstva, da bi zatim taj kapital proglasili nacionalnim. Implikacija se odnosi na srpsku naciju jer je riječ o beogradskim centralnim institucijama. Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Raspravljajte, a ne nadmetajte“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Etatizam pred vratima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Na temu ravnopravnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odavde do vječnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Veliko prebrojavanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 22.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Titova odlučnost“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nevjera u samoupravljanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.

B) NACIONALNA RAVNOPRAVNOST

Nacionalnu ravnopravnost opisuje i kao uzrok i kao posljedicu „ekonomske vlasti proizvođača“, smatrajući nacionalnu i ekonomsku slobodu nerazdvojivima. S druge strane, jednako su čvrsto vezani unitarizam i birokratizacija, samo što izazivaju separatističku reakciju, jer „separatisti imaju izgleda samo onda kad se stane na putu ili njime sporo ide.“ Ustavne amandmane iz 1971. smatra iznimno važnima jer postavljaju republike, za jamca i reforme i ravnopravnosti, čime se uklanja i glavni uzrok međunacionalnih tenzija. Vezu nacionalne ravnopravnosti i gospodarske samostalnosti smatra jedinim mogućim temeljem uistinu zajedničkog gospodarstva, a u ime te veze brani i nacionalne simbole, jer se „socijalizam ne razvija bez domovine“.¹⁷⁶

C) RADIKALIZAM

Iako većina njezinih tekstova funkcionira na razini unutarpartijske borbe, pa je i „uperena“ protiv suprotstavljene struje – zato često rabi Tita i njegove proreformske stavove kao argument – neki

¹⁷⁶ Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Ah, kakav divan rat“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; U nekim je slučajevima naglasila kako je „gola praksa istakla pitanje klasnoga, proizvođačkoga i nacionalnoga interesa – svejedno koji se pojam upotrijebio, jer su uzroci i posljedice negativnoga iskustva isti.“ Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Politička jesen“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Velika debata o federaciji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Raspravljajanje, a ne nadmetanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijatelji“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tisuće lica traže autora“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odavde do vječnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Očekujući amandmane“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Silazak u podzemlje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.; Nacionalnu simboliku od optužbi za ustaštvo i opet brani partizanskom borbom: „Socijalistička revolucija oslobodila je i povijest“. Neda Krmpotić, „Nametnuta obrana“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Svoje uvjerenje o prvenstvu gospodarstva potvrđuje i stavom kako su mnogi međunacionalni sukobi nebitne teme, namjerno nametnute kako bi se izbjegle one doista važne. Tako nakon niza „ekscesa“ u ljetu 1971., upozorava „da bi bilo promašeno, nekorisno za nas i za druge, stavljanje na dnevni red nametnute teme o povijesnim mitovima, starim ilirskim budnicama ili spomenicima. Glavne točke dnevnoga reda nisu hrvatske pjesme što ih narod koji ima svoju povijest pjeva, nisu ni spomenici, ni dobri ni loši. Na dnevnom je redu devizni režim, federalizacija saveznih banaka i klasno, samoupravno prizemljenje svekolikoga (...) kapitala, opskrba proizvodnje potrebnim novcem radi djelotvornoga toka prometanja dobre robe, utemeljenje dohotka prema radu, a ne profita prema birokratski stečenome kapitalu, osiguranje vitalnih interesa radničke klase i svih radnih ljudi u hrvatskoj republici“. Neda Krmpotić, „Toplo, vruće ljetu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nevjera u samoupravljanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ustav i oko Ustava“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Križa u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Eksces“, *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

tekstovi namijenjeni su onima „s ove strane“, naročito brojni u drugoj polovici 1971. godine. Svrha im je bila objasniti važnost pristanka uz postojeći sustav, kako bi ga se onda moglo izmijeniti – u skladu s reformskom politikom. Zato i naglašava kontinuitet s revolucijom, Titovu podršku reformi, kao i pristajanje „masa“ uz politiku Partije: kako bi reformske političke ciljeve poduprla i legitimirala osnovnim utemeljiteljskim mitovima partizanske borbe i radničke klase. Na toj su liniji opomene protiv „provokatorskih ciljeva“ nekih radikalnijih nacionalnih manifestacija koje diskvalificiraju hrvatsko reformsko partijsko rukovodstvo.¹⁷⁷ Iz istih razloga traži ustezanje od napada na sustav, kakav je bio studentski štrajk 1971. godine. Traži i praktične uspjehe u provedbi reforme kao dokaze njezine opravdanosti – sad, smatra, treba uspjesima dokazati da će gospodarska samostalnost dati bolje ekonomske rezultate, a republička državnost jačati federaciju. To je poruka u oba smjera: od gospodarstva time traži da podrži političke inicijative, a partijsko vodstvo upozorava da mu političko preživljavanje ovisi o dosljednosti pri zastupanju republičkih interesa. Upozorenje partijskom vodstvu ponovila je u tekstu objavljenom na sam dan sjednice u Karadžorđevu, prosinca 1971., podsjećajući političke strukture u Hrvatskoj da „se moraju ponašati odgovorno i ozbiljno u ovoj situaciji. Ako ne bi bile u globalnim ciljevima Hrvatske i Jugoslavije homogene i jedinstvene, otvorene narodu i njegovu interesu, čvrste da kažu istinu svima prijateljima u Jugoslaviji“, doći će na metu i „politiziranog mnoštva koje traži doslovni prijevod zauzetih stavova u akciju.“ Čini se da je, unatoč podršci koju je pružala reformskom vodstvu SKH, smatrala kako hrvatski političari nisu dovoljno karakterni, te bi mogli popustiti pod partijskom stegom.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Neda Krmpotić, „Nema mutnog pa ni lova“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.XII.1970., 6.; Ne libi se „šovinističkim parolama“ pripisati direktno provokatorske ciljeve. Njezina reakcija na ubojstvo jugoslavenskog veleposlanika u Švedskoj, Vladimira Rolovića, pokazuje koliku je opasnost za reformsku politiku vidjela u nacionalnom radikalizmu. Smatrala je kako su to pucnjevi „u ustavne amandmane, (...) de facto pucnjevi u hrvatski narod i njegove životne socijalističke interese. (...) ima snaga koje će u zemlji ohrabrivati i jedva dočekati šovinizam i separatizam kako bi onda, u ime njegova postojanja, tražile da se krug zatvara sa svim sadašnjim ekonomski i politički realnim protuslovljima“. Svoje uvjerenje o sprezi nacionalnih radikala i unitarista dokazuje i primjerima povezanosti ustaškog emigranta dr. Branka Jelića i jugoslavenske reeksporterske tvrtke „Genex“. S ovim u vezi, Krmpotić spominje i činjenicu da se njezino ime nerijetko pojavljuje u emigrantskom listu dr. Jelića, čime je, kaže „insinuirana veza što će stajati u tko zna kakvome dosjeu optužbe.“ Smatrala je, dakle, vjerojatnim da se unutarjugoslavenski sukobi završe onako kako su se doista i završili. Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Primjena a ne promjena“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.VII.1971., 5.; Neda Krmpotić, „Ustav i oko Ustava“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušenje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.

¹⁷⁸ Neda Krmpotić, „Devaluacija kao nešto drugo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Volja i novac“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.; Ti gotovo didaktički tekstovi služe i kao upozorenje na oprez protiv različitih politika skrivenih iza uvijek istih reformskih parola. Tako kritika lošeg trenutnog stanja gospodarstva skriva apologetiku starog centralizma. Neda Krmpotić, „Inflacija bez lijeka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb),), 3.XI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Politička

10.5. UNUTRAŠNJI JUGOSLAVENSKI ODNOSI

A) OPĆI I PARCIJALNI INTERES

Neda Krmpotić u ovom razdoblju temeljni karakter unutarjugoslavenskih odnosa definira kroz prizmu odnosa općih i pojedinačnih interesa utjelovljenih u republikama, pri čemu smatra da se oni preklapaju u provođenju reforme. Opći interes je, drži, ono što je u skladu s dvama osnovnim reformskim ciljevima: povećanjem ekonomske vlasti pojedinog proizvođača i uspostavom nacionalne ravnopravnosti, te usuglašavanjem izrasta iz interesa republika. Zato svaki lokalni interes može biti opći – ako je utemeljen „na platformi radničke raspodjele“ i tržišnih zakona, dakle reforme. Ta platforma je, pak, osnovni uvjet bolje i veće proizvodnje, pa zato i uvjet svake uzajamne pomoći, o čemu će više riječi biti kasnije.¹⁷⁹

B) POLITIČKI OKVIR

Pri izlaganju svojih stavova o političkom okviru jugoslavenske federacije, Krmpotić je slijedila aktualnu raspravu o ustavnim amandmanima. Osim što ponavlja zahtjev za jasnim utvrđivanjem funkcija federacije, traži uspostavu suvereniteta republika. Republičku radničku klasu apostrofira kao „hegemonu“ svake od suverenih republika, koje potom na federaciju delegiraju „dio svojih originalnih prava“. Tako se ostvaruje izgradnja „hrvatske državnosti kao klasnoga socijalističkog smisla i cilja te državnosti“, prožimanje socijalističke republike i nacionalne države. Državnost tako konstituirane republike i suverenitet tako shvaćene radničke klase pretvaraju monocentrični politički sustav u policentrični te postaju jamci „samoupravnoj logici“ ograničavanja utjecaja federacije na gospodarstvo.¹⁸⁰

zrelost“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dobre namjere – greška u procjeni“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.XI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

¹⁷⁹ Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Iščekivanja“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.III.1970., 2.; Kad se razvija dio cjeline, razvija se i cjelina.“ Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Demokracija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušanje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.

¹⁸⁰ Neda Krmpotić, „Optuženi veto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (1)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Politička jesen“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, "Velika debata o federaciji", *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Preskakanje odluka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Primjena a ne promjena“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.VII.1971., 5.; Neda Krmpotić, „Socijalistička republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb),

Stav u raspravi o izvorištu suvereniteta Krmpotić ne zauzima apstraktno. Osaženu republiku – dakle, spuštanje moći na nižu razinu – doživljava kao zaštitnika ekonomske vlasti proizvođača, jer je bit „današnje borbe za formuliranje privrednoga sistema de facto međuregionalna borba za akumulaciju i razvoj“. Pri tome se druge jugoslavenske republike – za razliku od SR Hrvatske – služe kapitalom kao sredstvom borbe za ekonomsku prevlast na jugoslavenskoj pozornici, pa štoviše uspostavljaju državni kapitalizam na republičkoj razini.¹⁸¹

Jača ustavna pozicija mora biti praćena i praktičnim osiguračima. Krmpotić tako zastupa pravo republičkog vrha da utječe na rezultate glasovanja svojih delegacija na saveznoj razini i pravo republike na razlikovanje od drugih republika u ustavnim i zakonskim rješenjima. Zbog nacionalne diskriminacije u kadrovskoj politici, naročito u ključnim ekonomskim resorima, zahtijeva od republičke razine veći napor za delegiranjem stručnih kadrova u strukture federacije, kako bi se borili za republičke interese. Na koncu, usvajanje autentičnih republičkih interesa mora se, smatra Krmpotić, odraziti i u promjenama ustroja i nadležnosti svih oblika političkog sustava, a naročito u organizaciji saveznog parlamenta. Implicirala je i nužnost širih promjena političke arhitekture jugoslavenske zajednice u smjeru konfederacije, odbacujući povratne optužbe za slabljenje federacije, republički etatizam i separatizam kao samo još jedan pokušaj sabotaže reforme.¹⁸²

28.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ustav i oko Ustava“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Križa u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.

¹⁸¹ Smatra kako je međuregionalna borba najočitija u prisilnim integracijama koje se pretvaraju u prevlast jačega, zatim u nazočnosti tvrtaka jedne republike na tržištu druge bez recipročnosti te, na poslijetku, u sukobljenim interesima oko prihoda kojega donosi turizam jadranske obale – pri čemu druge republike eksploatiraju hrvatski turizam. Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (2). Nasljednici federacije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Napredni kapital“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.IX.1970., 6.; „(...) konflikti nisu sukobi među poduzećima, nego vrlo često totalno suočavanje republičkih privreda, njihovih rukovodećih struktura.“ Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Domaći potpis“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IX.1970., 7.; Neda Krmpotić, „Odavde do vječnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ispit zrelosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Demokracija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Iskušanje razuma“, *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

¹⁸² Neda Krmpotić, „Optuženi veto“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (1)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Kadrovi u centru (2)“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Ključ“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.V.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Strateški potez“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Talenti i obožavaoci“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Etatizam pred vratima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Na temu ravnopravnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odavde do vječnosti“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nova borba za jedinstvo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Preskakanje odluka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Otkrivanje Amerike“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.VI.1971., 10.; Neda Krmpotić,

C) RAZVIJENI I NERAZVIJENI

Njezin stav prema odnosu razvijenih i nerazvijenih ostao je nepromijenjen, samo ga je nadogradila ranije istaknutim mišljenjem o općem interesu kao zbroju parcijalnih interesa koji izviru iz reforme, uvjeta uspješne proizvodnje, bez koje se ne može pomoći nerazvijenima. Zato traži sustav u kojemu bi se na temelju općeg konsenzusa određivali zajednički prioriteti, a tako potaknuta modernizacija omogućila bi pomoć nerazvijenima kao kompenzaciju iz općeg bržeg uspjeha. No, i ta pomoć treba funkcionirati samo kao sredstvo osposobljavanja za produktivnu proizvodnju u „čvrsto predviđenome roku“ – ne kao „neekonomsko pretakanje krvi“ kojim uspješni proizvođači kreditiraju vlastitu konkurenciju, ili kao, recimo, prisilno ujednačavanje u raspodjeli deviza koje obezvrjeđuje dinar i priječi njegovu konvertibilnost, pa dakle i izvoz.¹⁸³

Primarnom smatra odgovornost SR Hrvatske da se pobrine za vlastite nerazvijene krajeve. Dapače, dovodi u pitanje samu ocjenu Hrvatske kao razvijene republike – kad bi se emigranti vratili, drži, prestao bi priljev njihovih deviza, a povećao bi se broj nezaposlenih, pa bi Hrvatska postala kriznom nerazvijenom republikom.¹⁸⁴

„Demokracija“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Socijalistička republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.VII.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nevjera u samoupravljanje“, *Vjesnik*, (Zagreb), 29.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Ustav i oko Ustava“, *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Krizna u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Politička zrelost“, *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XI.1971., 6.

¹⁸³ Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; „(...) mnogi iz republika u razvoju žele plan jer se plaše da će 'vučjim natjecanjem na tržištu' ostati prikraćeni. Pa ako plan ne poštuje zakon vrijednosti, u najširem smislu, ako uzme slobodu da volunтарistički rasporedi utrošak društvenog rada, onda dolazi do inflacije (...) I svi će fondovi biti za toliko manji kolika je inflaciona stopa. S više novca moći će se manje učiniti. A to je najsporiji put razvoja za sve.“ Neda Krmpotić, „Iščekivanja“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Rasplet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; „Kad bolji nadjača gorega, to nije šteta za cjelinu društva koja će socijalnom sigurnošću ohrabriti ljude da mijenjaju tehnologiju, struku i tvornicu.“ Neda Krmpotić, „Kako vam drago“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.V.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jednakost“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Pretakanje krvi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Zelena salata“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Nametnuta obrana“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dva kapitala“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Dvadeset i druga sjednica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XI.1971., 6.

¹⁸⁴ Neda Krmpotić, „Nakon 152:4“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Pretakanje krvi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tisuće lica traže autora“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.

D) DISKRIMINACIJA HRVATSKE

Pozicije koje Neda Krmpotić zauzima prema položaju SR Hrvatske u jugoslavenskom gospodarstvu izvire iz postojećih i poželjnih odnosa između republike i federacije, slike koja je svakom konturom vezana uz položaj nacionalne zajednice u višenacionalnoj državi. Položaj SR Hrvatske u jugoslavenskom gospodarstvu zbog raskoraka između ulaganja u industriju SR Hrvatske i njezinog udjela u industrijskoj proizvodnji Jugoslavije smatra duboko neravnopravnim. Ali, drži da takav položaj nije slučajan: on je posljedica globalne jugoslavenske politike namjernog dezinvestiranja u Hrvatskoj, planskog „poravnavanja glava“ putem kredita, netržišnih propisa i doprinosa, te politike namjerne povlaštenosti poduzeća izvan Hrvatske. Naročita diskriminacija, smatra, leži u tome što je podinvestiranost u Hrvatskoj moguća zbog ovisnosti hrvatskog gospodarstva o saveznim bankama i reeksportnim poduzećima, koji su pak utemeljeni na akumulaciji stare, predsocijalističke industrije – dakle, upravo industrije razvijenih republika, pa i Hrvatske. Pritom razina kontrole nad investicijskim kapitalom omogućuje aparatu da oduzme „najveći dio viška rada, najkvalitetnijega dijela čiste akumulacije“ – ukratko, da kapitalom uspostavi eksploataciju cijele jedne republike i spriječi organsku koheziju kako gospodarstva, tako i nacije, onemogućivši rađanje snažnog centra hrvatskog gospodarstva u Zagrebu.¹⁸⁵ Međutim, ne šteti republičku razinu: predbacuje industriji u Hrvatskoj što je bila „uljuljkivana u nadi“ da će doista doći do adaptacije sustava u smjeru jačanja gospodarstva, zamjera republičkim bankama što nisu ulagale u turizam, te optužuje republičku administraciju da ne čini ništa kako bi stvorila potrebne stručnjake i počela rješavati jedan od ključnih problema, a to je olakšavanje povratka

¹⁸⁵ Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Pretakanje krvi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tužitelj i tuženi“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tito u Zagrebu“, *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.; „Sa sredstvima izvučenim na jednome mjestu, njegova se ekonomija preobražava u servis i dodatak druge ekspanzije. U takvome toku kapitala vidimo srž današnjih društvenih kriza i krize samoupravljanja.“ Neda Krmpotić, „Domaći potpis“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IX.1970., 7.; Naročito naglašava eksploatacijski karakter nerealnog tečaja zamjene strane valute i ekstremno visokih kamata, što je, smatra, „slučaj u pomorskoj privredi i turizmu“. Neda Krmpotić, „Stečeno pravo“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Vlastite snage“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Preskakanje odluka“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.; „Kad administrativni sistem određivanja cijena drži u rukama čitavu godinu dana neekonomске cijene nafte, kad drži u rukama sistem poreza i doprinosa na tekuće gorivo, kad odluka činovnika rješava tko će i odakle uvoziti skuplju svjetsku naftu a tko jeftinu, onda jednaki uvjeti na tržištu de facto nisu jednaki, onda je to, istodobno, i administrativno usmjeravanje razvoja.“ Neda Krmpotić, „Dva kapitala“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Volja i novac“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Križa u čaši vode“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.; „Ovdje u Hrvatskoj postoji i dužnost i pravo reći da (...) razuman čovjek više ne može gledati kako se krava koja daje mlijeko prestaje hraniti zato što to nije predviđeno 'dozvolom davanja hrane'.“ Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

emigranata. Smatra da se republičko gospodarstvo u cjelini nije pripremljeno za obranu od savezne koncentracije kapitala, pa zahtijeva da nova republička politička težina, koja izvire iz ustavnih amandmana, promijeni takav pristup.¹⁸⁶

E) ISELJAVANJE

Nakon X. sjednice, s porastom pozornosti koju je nacionalno pitanje dobilo u svim unutarjugoslavenskim raspravama, Neda Krmpotić otvoreno ističe nacionalni karakter iseljavanja, koje smatra primarno hrvatskim fenomenom i posljedicom loše pozicije hrvatskog gospodarstva. Optužuje etatiističku, ekstenzivnu politiku da je uzrokovala masovno iseljavanje do granica „etničke konzistentnosti“, nakon čega blokira privatnu inicijativu povratnika, onemogućavajući tako povratak. Državna administracija koja provodi tu politiku zadržava devize iz emigrantskih doznaka u zemlju, financirajući njima platni deficit i neekonomске razvojne programe, iako za to nema nikakvih argumenata osim prisile. Tim kapitalom, smatra Krmpotić, morala bi raspolagati republika iz koje emigranti dolaze, jer ovako emigranti stvaraju konkurenciju samima sebi. Krmpotić je, dakle, probleme masovnog iseljavanja također smatrala posljedicom svjesne i namjerno provedene, dugoročne politike, motivirane interesima birokracije: nedostatak strukturnog pritiska i devizne doznake iseljenih omogućavaju birokraciji nastavak „kolonijalne“ razvojne politike. Zato zahtijeva jačanje političkog položaja republike i kroz odnose s iseljeništvom: poziva na oslanjanje na „vlastite snage“ i samostalan izlazak SR Hrvatske na međunarodno tržište putem povezivanja s emigracijom. Teško da je moguće postaviti „konfederativniji“ prijedlog.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Neka visi Pedro“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Vlastite snage“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.; „Postupno se počinje shvaćati da jednoj republici s tolikom radnom emigracijom, s takvom demografskom situacijom ne može biti ni jedna druga briga preča od brige za jačanje vlastitoga ljudskoga potencijala, njegove zarade i proizvodnosti“. Neda Krmpotić, „Veliko prebrojavanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 22.; Neda Krmpotić, „Socijalistička republika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.VII.1971., 6.

¹⁸⁷ Neda Krmpotić, „Jadranski nesporazum“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Podržava privatnu inicijativu povratnika jer smatra da takvi mali pogoni mogu „biti više društveni nego ona, samo po imenu društvena, tj. općinska privreda koja, stvarajući deficit, neprekidno traži da se iz tuđega dohotka plaćaju njezini grijesi.“ Neda Krmpotić, „Neka visi Pedro“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.X.1970., 6.; „Posebno je to pitanje složeno u Hrvatskoj, gdje je odlazaka najviše, pa su se i posljedice raširile sve do pojma etničke konzistentnosti i demografske perspektive pojedinih područja. No, to pitanje danas nećemo postaviti, jer su otvorene perspektive bržega i boljega angažiranja republike; ona dobiva šanse i prostor, slobodu manevra, pa je bolje raditi nego pitati.“ Neda Krmpotić, „Trenutak istine“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb),

F) ORUĐA REFORME

Iako u ovom razdoblju glavninu fokusa usmjerava na djelovanje ekonomskih aparata države, ipak ponavlja prijašnje zaključke o nužnosti iskorištavanja „skrivenih rezervi“ putem reorganizacije, racionalne integracije i modernizacije proizvodnje. Ponavlja i zahtjeve za proširivanjem tržišnih principa te većom javnošću rada i podataka o stanju gospodarstva. Kao i u prethodnim godinama, zauzima se za širu privatnu inicijativu. Taj zahtjev detaljnije podupire u kontekstu povratka iseljenika, uvjerena kako bi pomoć iseljenicima da „kupe“ svoje radno mjesto trebalo omogućiti posebnim sustavom poticaja, pri čemu posebno izdvaja „banku za malu privredu“.¹⁸⁸

Ono što, međutim, izvire kao stalni zahtjev iz svakog njezinog članka jest da, unatoč propuštenim prigodama, „sada stvarno zagrizemo u reformu“, i to na temelju dogovora, realne procjene ostvarenosti dosadašnjih ciljeva i jedinstvenog sustava uvjeta, jer, kaže, manevarskog prostora više nema – moraju se početi donositi radikalna rješenja.¹⁸⁹

30.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.; „Red je da se počne, da prestane moljakanje oko federacijskoga stola (...) [Treba] izvesti preokret u odnosima između radnika zaposlenih u zemlji i onih na privremenome radu u inozemstvu, u sjedinjavanju njihovih privrednih, pa time i političkih interesa, u slamanju birokratske psihologije izlaskom u svijet i osnivanjem privrednih organizacija onda kad se to ne može učiniti u zemlji.“ Neda Krmpotić, „Vlastite snage“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Veliko prebrojavanje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 22.; Neda Krmpotić, „Razmišljanja nad jednim saopćenjem“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Volja i novac“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Besklasne devize“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Odgovornost odgovornih“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

¹⁸⁸ Neda Krmpotić, „Zvono zvoni svima“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.; Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Čovjek i plan“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Odlazak i povratak“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.VI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; „U svakome je slučaju i privatna krčma zlopatnika-povratnika iz tuđine kojemu je otok domovina, svakako veći rezultat socijalističke brige za čovjeka nego reeksporterski otuđeni kapital koji će zajedno sa svojim agencijama i avio-kompanijom uspostaviti takav privredni eksploatatorski monopol nad područjem za čiju je dolarsku profitnu stopu zainteresiran da se ni predsjednik općine neće moći izabrati ako nije u dobrim odnosima s novim moćnikom.“ Neda Krmpotić, „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „'Neka visi Pedro““, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.X.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Zelena salata“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.XI.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Grijanje i hlađenje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Štampa i politika“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Vlastite snage“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.; Neda Krmpotić, „Volja i novac“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.

¹⁸⁹ Neda Krmpotić, „Kiselo grožđe“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Prijateljsko dogovaranje“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Iščekivanja“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.III.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Raspjet“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Smjer Smjernica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.V.1970., 2.; Neda Krmpotić, „Dva mjerila“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Politička jesen“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IX.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Tisuće lica traže autora“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.; Neda Krmpotić, „Linije“, *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.

11. ZAKLJUČAK

Analiza tekstova Nede Krmpotić, pisanih tijekom burnih jugoslavenskih 1960-ih, pokazuje kako je ova hrvatska novinarka zastupala čvrsto zaokružene stavove o gotovo svim važnim pitanjima unutarne strukture jugoslavenskog društva – počevši od onih koja se tiču gospodarskog sustava. Iz mišljenja koja je imala o gospodarskim problemima, čiju je temeljnu važnost neprestano isticala, izvodila je svoje mišljenje i o drugim političkim problemima, pa i onima koji su izazivali najviše pozornosti u javnosti, a ticali su se odnosa među jugoslavenskim republikama i njihovim narodima. Naglašavajući važnost gospodarskih pitanja, kao podloge svakog drugog problema, pokazala je usklađenost sa stavovima jugoslavenskih reformskih političara, naročito onih iz Hrvatske. Podudarnost sa stavovima reformske političke struje vidljiva je i iz prikazanog konteksta u kojemu su njezini članci nastajali, pa kronološka analiza njezinog djelovanja pokazuje i tempo razvoja glavnih naglasaka reformističke političke misli u Jugoslaviji: od isticanja problema naslijeđenih iz centralističkog gospodarstva, preko pitanja provedbe gospodarske reforme, do razvoja nacionalnih odrednica socijalističkih republika kao zaštitnika reformske politike. Osim tempa razvoja, iz njezinih je stavova vidljiva i širina kruga javnih djelatnika koji su zastupali reformističke ideje već od kasnih 1950-ih. Također, objedinjena analiza njezinih članaka pokazuje organski razvoj cjelovite političke koncepcije tijekom prikazanog razdoblja, pokazujući na kojim se pitanjima i na koji način definirala kritika jugoslavenskog političkog i gospodarskog sustava. Razrađenost reformskih koncepcija u cjelini vidljiva je i iz velikog broja tema u kojima ih je Neda Krmpotić primjenjivala na jugoslavensku zbilju, sudjelujući time u definiranju novih političkih ideja, njihovom uvođenju u svakidašnju praksu te izravno utječući na omasovljavanje broja pristaša takvih razmišljanja. Iako su je zalaganje za republičku državnost i obrana nacionalne simbolike smjestili blizu nacionalno radikalnijoj opciji, isticanje prvenstva ekonomskih pitanja te direktno zalaganje za podršku kursu Saveza komunista Hrvatske, a protiv direktnih pobuna poput studentskih, zadržalo ju je unutar partijske politike. Pa ipak, aproprijacijom određenih nacionalno određenijih politika te stalno ponavljanim protuadministrativnim stavom (što uključuje i republičku razinu) svrstala se u radikalnu proreformsku struju. Tako precizno pozicioniranje na političkoj sceni upućuje na primarno politički, pa i aktivistički, karakter njezinoga djelovanja i položaja novinara u cjelini političkoga sustava.

Novinar je u liberalnoj tradiciji shvaćanja uloge medija ograničen time da mora biti odvojen od vlasti, što se često sažima simboličkim izrazom „sedma sila“. S druge strane, pozicija novinara u komunizmu ograničena je time što su mediji sastavnim dijelom vladajućega političkog sustava, kao jedan od organskih elemenata komunističkog pokreta, te zato nemaju ništa veće pravo na kritiku od drugih članova pokreta – vezani su unutarnjim ustrojstvom Partije. Temeljna ideja medija nije prenošenje kritičke informacije kako bi se osigurao maksimum dostupne slobode za pojedinca i društvo u cjelini, već su mediji shvaćeni kao sredstvo agitacije i propagande putem kojega revolucionarni pokret zadobiva masovni karakter nužan za ostvarenje prevrata i temeljnu izmjenu društvene strukture. Iako je jugoslavenski medijski sustav tijekom poslijeratnog razdoblja karakteriziralo upravo ovakvo shvaćanje uloge javnih glasila,¹⁹⁰ pozicija je novinara tijekom reformskih 1960-ih u Jugoslaviji zadobila dualni karakter. Naime, jugoslavenski je novinar tradicijom „društveno-politički radnik“, te polaže jednako pravo na partijsku politiku kao i drugi članovi Partije. U toj tradiciji ima pravo i dužnost prenošenja i (u određenoj mjeri) tumačenja direktiva, kako bi ih prilagodio agitacijsko-propagandnim potrebama. No, tijekom razdoblja liberalizacije za sebe počinje tražiti i donekle ostvaruje prostor profesionalne slobode prema zapadnim uzorima. Tako je, kad se uključuje u direktnu političku borbu u tradicionalnoj ulozi tumača i agitatora, postao zaštićen određenom slobodom kao koncesijom profesiji. Stjecanjem profesionalnog samopouzdanja, nastavlja proces širenja vlastite slobode, te se počinje odvajati od političkih tutora i približavati liberalnim koncepcijama kontrolora politike. Na taj način mediji popuštanjem stege postaju sve samostalnijim političkim akterima, pri čemu novinari u ulozi „društveno-političkih radnika“ propagiraju određenu političku liniju, a u ulozi „profesionalnih novinara“ kritiziraju poteze i politiku vlasti. Baštine, dakle, donekle obje medijske tradicije, ostvarujući maksimum slobode kritike moguć u totalitarnom sustavu, što potom kapitaliziraju u propagiranju određene političke koncepcije.

Takva pozicija novinara jasno je vidljiva iz rada Nede Krmpotić – kako iz izbora tema, stavova koje zauzima, pa čak i iz dosljednosti u političkoj borbi, koja je svojstvena političkom aktivistu, a

¹⁹⁰ O tomu najrječitije govori pokušaj glavnog urednika *Vjesnika* 1950., Frane Barbierija, da proširi list s četiri na šest stranica kako bi podigao nakladu: „Tada je *Vjesnik* izlazio na četiri stranice i imao je po pet stupaca. Bio je doslovna kopija moskovske *Pravde*. (...) Tada smo počeli ulagati napore da dignemo nakladu, ali to je išlo teško jer su sve novine u nas imale isti broj stranice, iste tekstove i teme, iste uvodnike. Zbog toga smo odlučili da prijedemo na šest stranica i osam stupaca. I taj me potez odmah odveo šefu Agitpropa Milovanu Đilasu. (...) Odmah me optužio da uvodim zapadnjački duh u socijalističku štampu, a posebno ga je žestilo što je *Vjesnik* jedini od svih listova imao šest stranica i osam stupaca. Premda sam ga uvjeravao da je u pitanju čisto tehnička intervencija, Đilas je tvrdio da su četiri stranice Partiji više nego dovoljne da narodu kaže sve što želi.“ Barbieri, „Jedini list na šest stranica“, 120.

ne izvanjskom promatraču. Opširna analiza njezinih članaka, uspoređena s aktualnim problemima i stavovima o tim problemima u jugoslavenskoj javnosti, pokazuje kako je Krmpotić bez iznimke stajala na pozicijama reformske politike u obliku u kojem ih je formuliralo i provodilo hrvatsko partijsko rukovodstvo. Njezina dosljednost u zastupanju i propagiranju tih stavova od kasnih 1950-ih svrstava ju među najupornije pripadnike reformske struje u Hrvatskoj – štoviše, dosljednije od onih, poput Vladimira Bakarića ili Jakova Blaževića, koji su „na vrijeme“ napustili reformski projekt. Kronološka sukladnost istupima reformskog političkog vodstva može se pratiti gotovo do detalja – uvodni primjer, kolumna „Talenti i obožavaoci“, objavljena je u jeku skupštinske rasprave o „jednom postotku“, i to samo jedan dan nakon intervjua Savke Dabčević-Kučar *Vjesniku* na istu temu.¹⁹¹ Zato je opravdano pretpostaviti i određenu razinu praktične, „dnevno-političke“ usklađenosti između reformskih političara i novinara koji su ih podržavali. Pored stalnih kontakata s političkim rukovodstvom, paralelizam njezinih relativno visokih partijskih funkcija – od delegata na partijskom kongresu do člana stalnog dijela Konferencije SKJ, tijela koje je zamijenilo Centralni komitet tijekom izmjena u strukturi Partije – i njezinog novinarskog angažmana također jasno pokazuju višeznačnost pozicije novinara. Tomu u prilog govori i njezina biografija, u kojoj politički angažman aktivistice za više od 15 godina prethodi profesionalnom angažmanu novinarke. Ovako definirana pozicija novinara i politički utjecaj koji iz nje proizlazi objašnjavaju potrebu vlasti da snažnije ograniči utjecaj novinara, odnosno da ih spriječi u stvaranju „atmosfera nestabilnosti i nepovjerenja u ispravnost političkih odluka“, o čemu se u partijskim tijelima raspravljalo već tijekom 1968. godine.

Politički aktivizam u novinarskoj formi bio je, dakle, jedan od važnih elemenata modernizacijskog razdoblja hrvatskog novinarstva.¹⁹² Daljnjom bi kronološkom analizom valjalo ustanoviti u kojoj su mjeri novinari eventualno formulirali probleme, odnosno nametali neka pitanja političkom vodstvu. To bi pružilo jasniji odgovor na pitanje u kojoj su mjeri mediji uistinu ostvarili

¹⁹¹ Srećko Freundlich (Frajndlih), „Manji budžet ne otklanja glavne teškoće privrede. Razgovor s predsjednikom Izvršnog vijeća Sabora dr Savkom Dabčević-Kučar“, u: *Izbor 1940-1990. Tekstovi, slike i karikature novinara "Vjesnikovih" listova*, ur. Drago Auguštin, (Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.), 210.-211.

¹⁹² Ne treba smetnuti s uma činjenicu da je Neda Krmpotić u novinarstvo kročila kao novinarka Jugopresa, agencije koju je kao opoziciju unitarističkom Tanjugu pokrenuo Milovan Đilas, prvi jugoslavenski „liberal“, te bi možda daljnje istraživanje pokazalo neku novinarsku vezu između ideja Milovana Đilasa i ideja kasnije reformističke struje. Na to upućuje i činjenica da je Božidar Novak, još jedan od „reformista“, također bio novinar *Jugopresa*, a upravo je on bio na čelu kuće „Vjesnik“ kad je Neda Krmpotić postala novinarkom *Vjesnika*. Mihaljević, *Komunizam i čovjek*, 517.

samostalnost od političkog rukovodstva, pa dakle i samostalnost u smjeru snažnije profesionalizacije.

Uloga medija u omasovljavanju političkih procesa proistekla je iz ideološki najčistije lenjinističke tradicije – komunisti su, drugim riječima, vrlo dobro poznavali vrijednost medija za stvaranje masovne politike. To je, međutim, u slučaju reformske političke struje etiketirano kao stvaranje tzv. masovnog pokreta (kao negativne odrednice) jer su, zbog općedruštvenih liberalizacijskih impulsa, sadržaj i ciljevi medijske poruke bili kvalitativno drugačiji od klasičnog, direktivnog obrasca masovne politike totalitarnih političkih pokreta. O usložnjavanju sadržaja medijskih poruka, te posljedičnoj potencijalnoj ugrozi ideološkog monopola Partije koju su takve poruke nosile, rječito govori sadržaj stavova Nede Krmpotić. Dosljednost njezine reformske ekonomske koncepcije mogla bi se očitati kao gotovo otvoreni liberalizam. Naravno, ideološki pokrov jugoslavenskog društva onemogućava da se sa sigurnošću zaključi gdje su granice toga liberalizma, pa „u nedostatku boljeg termina, liberalizam komunističkoga tipa treba razumjeti unutar komunističkog sustava, koji nikada, barem ne javno, komunistički liberali nisu doveli u pitanje.“¹⁹³ Ono što se, međutim, može ustvrditi bez ikakve sumnje je da je Krmpotić istinsko ispunjenje socijalizma vidjela znatno bližim postignućima kapitalističkih zemalja, nego li staljinističkog istoka. Među ta su postignuća pripadale i slobode – kako individualne, tako i nacionalne – koje je svojim angažmanom htjela oživotvoriti i u Hrvatskoj.

¹⁹³ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 607.

12. POPIS IZVORA I LITERATURE

ČLANCI NEDE KRMPOTIĆ

- Krmpotić, Neda. „Pod kontrolom skupštine”. *Vjesnik*, (Zagreb), 31.X.1958., 2.
- Krmpotić, Neda. „Da društvo pokriva baš sve rashode?”. *Vjesnik*, (Zagreb), 14.XI.1958., 2.
- Krmpotić, Neda. „Produktivnost kakvu trebamo”. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.II.1959., 2.
- Krmpotić, Neda. „Velike odluke”. *Vjesnik*, (Zagreb), 1.III.1959., 2.
- Krmpotić, Neda. „Ne trošiti preko mogućnosti”. *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Novi uspon privrede”. *Vjesnik*, (Zagreb), 2.VI.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Novi stimulansi”. *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IX.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Zašto dinar nije svagdje jednak”. *Vjesnik*, (Zagreb), 24.IX.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Uravnoteženo napredovanje”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.X.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „U potrazi za dobrim planom”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Komuna – dominantna tema”. *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Pred vratima naših kolektiva”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.XII.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Složena godina”. *Vjesnik*, (Zagreb), 19.XII.1960., 2.
- Krmpotić, Neda. „Baza bržeg materijalnog kretanja i jačanja socijalističkih proizvodnih odnosa“, *Vjesnik*, (Zagreb), 19.I.1961., 2.
- Krmpotić, Neda. „Novi instrumenti treba da omoguće stvarni rentabilitet poduzeća obojene metalurgije”. *Vjesnik*, (Zagreb), 24.I.1961., 5.
- Krmpotić, Neda. „Drvena industrija traži izlaz iz otvorenih problema”. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.I.1961., 5.
- Krmpotić, Neda. „Željezare će u novim uvjetima uspješnije nastupati na tržištu”. *Vjesnik*, (Zagreb), 27.I.1961., 4.
- Krmpotić, Neda. „U čitavoj zemlji počinju godišnje skupštine sindikalnih organizacija”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1961., 2.
- Krmpotić, Neda. „Nove privredne mjere pred skupštinskim odborima”. *Vjesnik*, (Zagreb), 31.I.1961., 2.
- Krmpotić, Neda. „Kontrolirane cijene”. *Vjesnik*, (Zagreb), 2.II.1961., 2.
- Krmpotić, Neda. „Jednako za jednako”. *Vjesnik*, (Zagreb), 6.II.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Garancija zajednice”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.II.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Ogledalo, kaži mi...”. *Vjesnik*, (Zagreb), 13.II.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Trgovina bi mogla odmah sniziti cijene bar za 5 posto”. *Vjesnik*, (Zagreb), 17.II.1961., 5.

Krmpotić, Neda. „Većina poduzeća izradit će do lipnja pravilnike o raspodjeli”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.III.1961., 4.

Krmpotić, Neda. „U novom rasporedu”. *Vjesnik*, (Zagreb), 5.III.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Novo i otpor”. *Vjesnik*, (Zagreb), 19.III.1961., 1.

Krmpotić, Neda. „Zapisnik jedne politike”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.IV.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Ideja moja – pare vaše”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.VI.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Sve zavisi od finiša”. *Vjesnik*, (Zagreb), 20.IX.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Riječ je o privredi”. *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Idealni pravilnici – odmah?”. *Vjesnik*, (Zagreb), 17.X.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Na periferiji školstva”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.XI.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Veliki poticaj”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XII.1961., 2.

Krmpotić, Neda. „Kakva komuna takva banka”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.II.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Izvoz – tema godine”. *Vjesnik*, (Zagreb), 11.II.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Proizvođač – nedovoljno obaviješten”. *Vjesnik*, (Zagreb), 15.IV.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Za cijene - crveno”. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Da svaki utrošeni dinar urodi najbržim efektom”. *Vjesnik*, (Zagreb), 6.V.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Vlastita formula kolektiva”. *Vjesnik*, (Zagreb), 13.V.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Samouprava, ali i disciplina”. *Vjesnik*, (Zagreb), 3.VI.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Prioritet ima proizvodnja”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1962., 3.

Krmpotić, Neda. „Stare istine”. *Vjesnik*, (Zagreb), 23.VI.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Statut poduzeća: realan odraz života radnog kolektiva”. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1962., 7.

Krmpotić, Neda. „'ISKRA' van zakona?”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Brže i s više inicijative”. *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VII.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Ne samo kontrola”. *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VII.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Optimalna proizvodnja – stimulativna raspodjela”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.X.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Naopako zbrojeno”. *Vjesnik*, (Zagreb), 13.X.1962., 2.

Krmpotić, Neda. „Dinamizam četvrtog kvartala”. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.XI.1962., 3.

Krmpotić, Neda. „Na početku priprema”. *Vjesnik*, (Zagreb), 11.IV.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „U manje vremena proizvesti više”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.V.1963., 3.

Krmpotić, Neda. „Izlaz u rezervama”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.V.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „Nema formule za poslovni uspjeh”. *Vjesnik*, (Zagreb), 1.VI.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „Stimulacija”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „Bez formule”. *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „Unutrašnji obračun”. *Vjesnik*, (Zagreb), 23.VI.1963., 2.

Krmpotić, Neda. „Otvorene granice”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.I.1966., 4.

Krmpotić, Neda. „Konvertibilna nadnica”. *Vjesnik*, (Zagreb), 30.I.1966., 3.

Krmpotić, Neda. „Bilješke o izboru”. *Vjesnik*, (Zagreb), 20.II.1966., 5.

Krmpotić, Neda. „Komunisti”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.III.1966., 4.

Krmpotić, Neda. „Dosljednost”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.III.1966., 4.

Krmpotić, Neda. „Banka i štampa”. *Vjesnik*, (Zagreb), 9.V.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „San o kući”. *Vjesnik*, (Zagreb), 22.V.1966., 3.

Krmpotić, Neda. „Funkcioneri”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VI.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Najljepše godine našeg života (San o kući 2)”. *Vjesnik*, (Zagreb), 5.VI.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Stanje stvari”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.VI.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Bogati i siromašni (San o kući 3)”. *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VI.1966., 3.

Krmpotić, Neda. „Da nam živi živi rad”. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.VI.1966., 3.

Krmpotić, Neda. „U reformu – prije reforme”. *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Odakle polazimo”. *Vjesnik*, (Zagreb), 28.VII.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Štrajk”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1966., 4.

Krmpotić, Neda. „Ne samo plaće profesora”. *Vjesnik*, (Zagreb), 20.XI.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Veselica”. *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XII.1966., 2.;

Krmpotić, Neda. „Nakon demisije”. *Vjesnik*, (Zagreb), 9.XII.1966., 2.

Krmpotić, Neda. „Stari i mladi direktori”. *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XII.1966., 5.

Krmpotić, Neda. „Duh reforme”. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.XII.1966., 5.

Krmpotić, Neda. „Želje i...”. *Vjesnik*, (Zagreb), 1. – 2.I.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Građanin N”. *Vjesnik*, (Zagreb), 22.I.1967., 4.

Krmpotić, Neda. „Kraj priče o građaninu N”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.I.1967., 4.

Krmpotić, Neda. „Bogati i siromašni”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.III.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Savka Dabčević-Kučar”. *Vjesnik*, (Zagreb), 14.V.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Titov izbor”. *Vjesnik*, (Zagreb), 21.V.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Radnička država”. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.VI.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Proturječnosti”. *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VII.1967., 6.

Krmpotić, Neda. „Nogomet (opet) ante portas”. *Vjesnik*, (Zagreb), 16.VII.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Sjaj i bijeda štrajka”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.IX.1967., 7.

Krmpotić, Neda. „Pucanj u kadi”. *Vjesnik*, (Zagreb), 17.IX.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Uoči debate”. *Vjesnik*, (Zagreb), 8.X.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Koliki je korak”. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Kokoš ili jaje”. *Vjesnik*, (Zagreb), 15.X.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Bauk kapitalizma kruži kavanama”. *Vjesnik*, (Zagreb), 22.X.1967., 8.

Krmpotić, Neda. „Brak ili razvod teorije i prakse”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.X.1967., 6.

Krmpotić, Neda. „Držite lopova!”. *Vjesnik*, (Zagreb), 5.XI.1967., 5.

Krmpotić, Neda. „Nemirne godine”. *Vjesnik*, (Zagreb), 3.XII.1967., 3.

Krmpotić, Neda. „Talenti i obožavaoci”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.I.1968., 4.;

Krmpotić, Neda. „Još dvije riječi o jednom postotku”. *Vjesnik*, (Zagreb), 11.I.1968., 4.

Krmpotić, Neda. „Pogrešni ventili”. *Vjesnik*, (Zagreb), 14.I.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Čisti računi”. *Vjesnik*, (Zagreb), 21.I.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Trenutak revolucije”. *Vjesnik*, (Zagreb), 28.I.1968., 9.;

Krmpotić, Neda. „Politika i disciplina”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.I.1968., 1.

Krmpotić, Neda. „Istina, cijela istina...”. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.II.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Činjenice i tendencije pred debatu o bilancama”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.II.1968., 7.

Krmpotić, Neda. „Bilance inkognito”. *Vjesnik*, (Zagreb), 3.III.1968., 6.

Krmpotić, Neda. „Ulaz i izlaz”. *Vjesnik*, (Zagreb), 17.III.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Prije i poslije istine”. *Vjesnik*, (Zagreb), 21.III.1968., 7.

Krmpotić, Neda. „Slatko drvo prošlosti”. *Vjesnik*, (Zagreb), 31.III.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „1966 – 1970.“. *Vjesnik*, (Zagreb), 6.IV.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Idu dani...“. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.IV.1968., 7.

Krmpotić, Neda. „Razgovor s kritičarima“. *Vjesnik*, (Zagreb), 18.V.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Zastoj i pokret“. *Vjesnik*, (Zagreb), 25.V.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Akcija studenata“. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Čvrste veze“. *Vjesnik*, (Zagreb), 8.VI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Smisao jednog programa“. *Vjesnik*, (Zagreb), 9.VI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Smisao lijevih fraza“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VI.1968., 7.

Krmpotić, Neda. „Plebiscit za reformu“. *Vjesnik*, (Zagreb), 15.VI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Titovsko negiranje postojećeg“. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.VI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Tito u akciji“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VII.1968., 1.

Krmpotić, Neda. „Bilance na javnoj sceni“. *Vjesnik*, (Zagreb), 14.VII.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Skupština i vlada“. *Vjesnik*, (Zagreb), 21.VII.1968., 3.

Krmpotić, Neda. „Operacije presađivanja“. *Vjesnik*, (Zagreb), 27.VII.1968., 6.

Krmpotić, Neda. „Zatvoreni krug ugljenom“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VIII.1968., 1.

Krmpotić, Neda. „Ista zapažanja različiti zaključci“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.IX.1968., 4.

Krmpotić, Neda. „Bolji ustav u duhu vremena“. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.X.1968., 9.

Krmpotić, Neda. „Pesimisti i optimisti“. *Vjesnik*, (Zagreb), 2.XI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Konkretne male bitke“. *Vjesnik*, (Zagreb), 23.XI.1968., 5.

Krmpotić, Neda. „Podjela kolača“. *Start*, (Zagreb), 12.II.1969., 14.

Krmpotić, Neda. „Privatni, državni ili skupštinski izbori“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.II.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Identifikacija“. *Vjesnik*, (Zagreb), 22.II.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Nasljedno pravo“. *Večernji list*, (Zagreb), 22.II.1969., 2.;

Krmpotić, Neda. „Novi ljudi za novu politiku“, *Start*, (Zagreb), 26.II.1969., 14.

Krmpotić, Neda. „Razgovor o zajedničkome“. *Vjesnik*, (Zagreb), 27.II.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Istina o našim 'Kinezima'“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.III.1969., 4.

Krmpotić, Neda. „Titov poziv“. *Vjesnik*, (Zagreb), 13.III.1969., 4.

Krmpotić, Neda. „Nešto drukčiji raspored“. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.III.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Držimo palce za akciju“. *Vjesnik*, (Zagreb), 12.IV.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Odavde do vrha“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IV.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Živi i mrtvi heroj”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IV.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Igra u velikom kolu”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.V.1969., 7.

Krmpotić, Neda. „Veliki sistemi – mali računi”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.V.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Pred start”. *Vjesnik*, (Zagreb), 7.VI.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Vruća cisterna”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.VI.1969., 4.

Krmpotić, Neda. „Politička klima”. *Vjesnik*, (Zagreb), 19.VII.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Dva lica pritiska”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.IX.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Titova riječ”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.X.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Kamen kušnje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.X.1969., 4.

Krmpotić, Neda. „Zabranjene igre”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.X.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Za što smo se borili”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.XI.1969., 5.

Krmpotić, Neda. „Lišće smokovo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.XI.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Stidljive želje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.XI.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Rehabilitacija”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XII.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Zaleđivanje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.XII.1969., 3.

Krmpotić, Neda. „Razmišljanje o Devetom kongresu Saveza komunista Jugoslavije“. *Žena* 26 (1969.), br. 3: 2.

Krmpotić, Neda. „Stvarni smisao 'slučaja' Žanko”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.I.1970., 1.

Krmpotić, Neda. „Klasno i nacionalno”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.I.1970., 4.

Krmpotić, Neda. „Zvono zvoni svima”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.II.1970., 3.

Krmpotić, Neda. „Ah, kakav divan rat”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.II.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Kiselo grožđe”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.II.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Prijateljsko dogovaranje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.II.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Iščekivanja”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.III.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Nakon 152:4”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.III.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Kadrovi u centru (1)”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.III.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Kadrovi u centru (2)”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.IV.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Rasplet”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 8.IV.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Čovjek i plan”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IV.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Strpljivi i nestrpljivi”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IV.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Komunisti i federacija”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.IV.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Sve je to živjelo u Zagrebu“. *Večernji list*, (Zagreb), 6.V.1970., 3.

Krmpotić, Neda. „Kako vam drago“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.V.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Smjer Smjernica“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.V.1970., 2.

Krmpotić, Neda. „Ključ“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.V.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Lideri“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.VI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Odlazak i povratak“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.VI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „U potrazi za izgubljenim vremenom“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.VI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Jednakost“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.VII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Vruće ljeto“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.VII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Pretakanje krvi“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 29.VII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Tužitelj i tuženi“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.VIII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Dva mjerila“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.VIII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Nasljedovati ili raditi (1). Varijacije na jadranske teme“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.VIII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Nasljedovati ili raditi (2). Nasljednici federacije“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.VIII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Jugoslavenstvo kao sezonska rukavica“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.IX.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Napredni kapital“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.IX.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Odgovornost republika“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.IX.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Politička jesen“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.IX.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Tito u Zagrebu“. *Vjesnik*, (Zagreb), 26.IX.1970., 5.

Krmpotić, Neda. „Domaći potpis“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.IX.1970., 7.

Krmpotić, Neda. „Strateški potez“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.X.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Neka visi Pedro“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.X.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Velika debata o federaciji“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.X.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Koraci u susret“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 4.XI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Zelena salata“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 11.XI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Raspravljavanje, a ne nadmetanje“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 18.XI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Prijatelji“. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 25.XI.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Ostavi ili udvostruči”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.XII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Tisuće lica traže autora”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.XII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Nema mutnog pa ni lova”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.XII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Stečeno pravo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.XII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Trenutak istine”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.XII.1970., 6.

Krmpotić, Neda. „Talenti i obožavaoci”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 6.I.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Linije”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.I.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Od obljetnice pa dalje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.I.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Etatizam pred vratima”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 27.I.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Na temu ravnopravnosti”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.II.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Nametnuti plebiscit”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.II.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Optuženi veto”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.II.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Jadranski nesporazum”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.II.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Štampa i politika”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 3.III.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Nova borba za jedinstvo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 10.III.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Odavde do vječnosti”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.III.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Vlastite snage”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 24.III.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Veliko prebrojavanje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 22.

Krmpotić, Neda. „Razgrnuto pa golo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 31.III.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Očekujući amandmane”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.IV.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Razmišljanja nad jednim saopćenjem”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.IV.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Bratstvo i jedinstvo u stvarnome životu”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.IV.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Silazak u podzemlje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.IV.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Preskakanje odluka”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 5.V.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Titova odlučnost”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 12.V.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Sarajevo 1971.”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 19.V.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Allegro, ma non troppo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 26.V.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Nametnuta obrana”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 2.VI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Devalvacija kao nešto drugo”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 9.VI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Dva kapitala”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 16.VI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Volja i novac”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 23.VI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Otkrivanje Amerike”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 30.VI.1971., 10.

Krmpotić, Neda. „Ispit zrelosti”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 7.VII.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Demokracija”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 14.VII.1971.,6.;

Krmpotić, Neda. „Primjena a ne promjena”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 21.VII.1971., 5.

Krmpotić, Neda. „Socijalistička republika”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 28.VII.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Jednodušnom voljom naroda”. *Vjesnik*, (Zagreb), 4.VIII.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Toplo, vruće ljeto”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 15.IX.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Besklasne devize”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 22.IX.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Nevjera u samoupravljanje”. *Vjesnik*, (Zagreb), 29.IX.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Ustav i oko Ustava”. *Vjesnik*, (Zagreb), 6.X.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Krizu u čaši vode”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 13.X.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Grijanje i hlađenje”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 20.X.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Iskušenje razuma”. *Vjesnik*, (Zagreb), 27.X.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Inflacija bez lijeka”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb),), 3.XI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Eksces”. *Vjesnik*, (Zagreb), 10.XI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Dvadeset i druga sjednica”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 17.XI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Politička zrelost”. *Vjesnik*, (Zagreb), 24.XI.1971., 6.

Krmpotić, Neda. „Dobre namjere – greška u procjeni”. *Vjesnik*, (Zagreb), 27.XI.1971., 6.;

Krmpotić, Neda. „Odgovornost odgovornih”. *Vjesnik u srijedu*, (Zagreb), 1.XII.1971., 6.

OSTALI IZVORI

VIII Kongres Saveza komunista Jugoslavije. Stenografske beleške, sv. 3. Beograd: Kultura, 1965.

Četvrti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. Beograd: Novinsko-izdavačko preduzeće „Komunist“, 1966.

Državna realna gimnazija u Senju – Izvještaj za školsku godinu 1937/8. Senj: Jadranska tiskara, bez godine izdanja.

Šesti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. Beograd: Kultura, 1966.

Šušvar, Mira, ur. *Šesti kongres Saveza komunista Hrvatske. Stenografske bilješke*, sv. 3. Beograd: Komunist, 1969.

Ostavština Nede Krmpotić – fascikl Dokumenti (ONK-D)

LITERATURA

Babić, Dragomir. „Književnici i publicisti (i drugi protagonisti pisane riječi i kulturni radnici) profesori i đaci Senjske gimnazije“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 184.–198.

Barbieri, Frane. „Jedini list na šest stranica“. U: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, uredio Milan Bekić, 120.–124. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Broz Tito, Josip. *Intervjui*. Zagreb; Beograd: August Cesarec; NIRO Mladost, 1980.

Ćorić, Marijana. „Profesori i učenici Senjske gimnazije u narodnooslobodilačkom pokretu“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 206.–216.

Diklić, Bogdan. „Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i CUOU 'Vladimir Čopić' od 1839-1989 godine“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 110.–140.

Dominick, Joseph R. *The Dynamics of Mass Communication*, 3rd ed. New York: McGraw-Hill, 1990.

Flere, Sergej. „Da li je Titova država bila totalitarna?“. *Političke perspektive* 2 (2012.), br. 2: 7.–21.

Freundlich (Frajndlih), Srećko. „Manji budžet ne otklanja glavne teškoće privrede. Razgovor s predsjednikom Izvršnog vijeća Sabora dr Savkom Dabčević-Kučar“. U: *Izbor 1940-1990. Tekstovi, slike i karikature novinara "Vjesnikovih" listova*, uredio Drago Auguštin, 210.–211. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Grbelja, Josip. *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945. – 1990*. Zagreb: Naklada Jurčić; Okel, 1998.

Hadžić, Fadil. „Prve godine u 'Kerempuhu' i 'Vjesniku u srijedu'“. U: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, uredio Milan Bekić, 111.–118. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Horvat, Branko. *ABC jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb: Globus, 1989.

- Jakovina, Tvrtko. *Socijalizam na američkoj pšenici*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
- Jašić, Zoran. *Budžet i privredni razvoj*. Zagreb: Narodne novine, 1980.
- Jović, Dejan. „Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija“. *Reč* 8 (2001.), br. 62: 91.–157.
- Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.
- Klasić, Hrvoje. „Svibanjsko savjetovanje 1968.: Ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća“. U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, uredio Tvrtko Jakovina, 57.–74. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
- Knifić, Vladimir. „Napredni omladinski pokret u Senju (1940 – 1942.)“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 7 (1976-1979), br.1: 173.–182.
- Knifić, Vladimir. „Kotarski komitet SKOJ-a (1942 – 1944.)“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 7 (1976-1979), br.1: 183.–190.
- Lalović, Dragutin. „Prijelomno desetljeće (1962-1972) – od krize stabilnosti do stabilizacije krize“. U: *Hrvatsko i jugoslavensko „proljeće“ 1962-1972.*, uredio Dragutin Lalović, 18.–50. Zagreb: Društvo „Povijest izvan mitova“, 2014.
- Lampe, John R. *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Lenjin, Vladimir Iljič. *Šta da se radi? Goruća pitanja našeg pokreta*. Beograd: Kultura, 1949.
- Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
- Matković, Hrvoje. „Razgovor s dr. Jerom Jarebom u povodu 80. godišnjice njegova života“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br.3: 709.–728.
- Matvejević, Predrag. *Razgovori s Krležom*. Zagreb: Prometej, 2001.
- McNair, Brian. *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*. London; New York: Routledge; Taylor & Francis e-Library, 2006.
- Mickiewicz, Ellen. "The Modernization of Party Propaganda in the USSR", *Slavic Review* 30 (1971), br. 2: 257.–276.
- Mihaljević, Josip. *Komunizam i čovjek. Odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj (1958. – 1972.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.
- Munko, Zlatko. „Krmptić, Tome, Neda“. U: *Vjesnikov leksikon*, uredio Mirko Peršen, 232. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

„Neda Krmpotić: Nije funkcija štampe napad, već doprinos izgradnji novog sistema i novih odnosa“. *Novinar. List Društva novinara Hrvatske*, (Zagreb), br. 8-9, studeni 1964., 4. – 5.

Nikolić, Miodrag. „Intenzivnost rada“. U: *Mali leksikon samoupravljača*, 153.–154. Beograd: Izdavačko-štamarsko preduzeće „Savremena administracija“, 1976.

Perović, Latinka. „Prilog proučavanju Hrvatskog proljeća“. U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, uredio Tvrtko Jakovina, 181.–203. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Peršen, Mirko. *Vjesnikove godine 1940 – 1990*. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Petrinović, Zvonko. „Sjećanja iz NOB-a na području kotara Senj“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 10-11 (1983-1984), br.1: 311.–318.

Prpić, Ivanka-Branka. „Učenici i maturanti Senjske gimnazije koji su postigli znatne uspjehe na znanstvenom, kulturnom, društvenom i sportskom polju“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 16 (1989), br.1: 162.–184.

Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2006.

Rusinow, Dennison. „Facilis Decensus Averno“, preveo Dejan Jović. U: *Hrvatsko i jugoslavensko „proljeće“ 1962-1972.*, uredio Dragutin Lalović, 51.-83. Zagreb: Društvo „Povijest izvan mitova“, 2014.

Sekulić, Duško. *Tržište, planiranje i samoupravljanje*. Zagreb: Globus, 1987.

Simončić, Joško. „Ekstenzivnost“. U: *Mali leksikon samoupravljača*, 115.–116. Beograd: Izdavačko-štamarsko preduzeće „Savremena administracija“, 1976.

Sirotković, Jakov. *Hrvatsko gospodarstvo. Privredna kretanja i ekonomska politika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Golden Marketing, 1996.

Sulejmanpašić, Zija. „Vjesnik u srijedu (VUS)“. U: *Vjesnikov leksikon*, uredio Mirko Peršen, 529.–531. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Sulejmanpašić, Zija. *Vjesnik u srijedu 1952 – 1977*. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Sunajko, Goran. „Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi“. U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, uredio Tvrtko Jakovina, 205.–223. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Šimunić, Branko. „'VUS-ova' škola grafizma“. U: *Zbornik sjećanja: Vjesnik 1940. - 1990.*, uredio Milan Bekić, 129.–133.. Zagreb: NIŠPRO „Vjesnik“, 1990.

Šuvar, Stipe. *Vrijeme iskušenja. Jugoslavenski socijalizam između vizija i posrtaja*. Sarajevo: Izdavačka djelatnost NIŠRO „Oslobođenje“, 1988.

Tripalo, Miko. „Drugo rađanje nove Jugoslavije“. *Dometi* 4 (1971), br. 3: 2.–15.

13. SUMMARY

Neda Krmpotić was a Croatian journalist during the Yugoslav reform era. The content analysis of her articles, spanned over more than a decade between the late 1950's and early 1970's, as well as a contextual analysis of Yugoslav political and economic landscape, shows her political views as firmly rooted in the ideas of the reform faction within the League of Communists of Yugoslavia (LCY). Aiming to explain the major social and political problems she has written about, Krmpotić lays a significant emphasis on the problems plaguing the Yugoslav non-market economy, claiming it as the single most important reason for all the other issues, including the political tensions arising between the nations of Yugoslavia. Apart from showing Krmpotić as a coherent political thinker content analysis has also shown the gradual development of the reformist policies and approaches during the 1960's. Although positioned on the far liberal end of the reformist spectrum, Krmpotić still acts as a part of the mainstream party politics, trying to influence the public opinion as an activist for the reformist cause. However, the firm positioning inside the field of political power struggle shows her as being primarily a political, even activist, public figure.

The position of journalists in communist systems is restricted by the role that media played as a part of the ruling political party. During the liberalization era of Yugoslav media system, a particular set of professional rights has been established that eventually changed the relationship between journalists and authorities. Although that leads to the acquirement of a relatively independent position of the media, journalists also keep their traditional role as agitators, merging both the liberal and the communist view of media's role.

This new, influential position acquired by journalists is well illustrated by Neda Krmpotić's public activity. Apart from her career as a journalist, Krmpotić has occupied a few considerably important positions in the structure of the LCY. A careful content analysis of her articles, compared with the socio-political context of the era and her political biography, showed that her consistent reformist orientation throughout the 1960's can be characterized as a sort of political activism in journalistic form, a form of public engagement shared by her fellow journalists.